

■ COUNTRY STUDIES/ORSZÁGTANULMÁNYOK

CZECH SOCIAL ECONOMY AND SOCIAL ENTERPRISES:
CURRENT DEVELOPMENTS AND CHALLENGES

A CSEH SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÉS SZOCIÁLIS VÁLLALKOZÁSOK
SPECIÁLIS ESETE

(Vladimír Hyánek)

SOCIAL ECONOMY SECTOR IN POLAND AND THE ROLE OF
NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN ITS CREATION AND DEVELOPMENT

A LENGYELORSZÁGI SZOCIÁLIS GAZDASÁGI SEKTOR, VALAMINT
A NEM-KORMÁNYZATI SZERVEZETEK SZEREPE ANNAK KIALAKULÁSÁBAN
ÉS FEJLŐDÉSÉBEN

(Krzysztof Cibor)

SOCIAL ECONOMY AND SOCIAL ENTERPRISES IN SLOVAKIA

SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÉS TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁS SZLOVÁKIÁBAN

(Boris Strečanský, Kristina Stoláriková)

SOCIAL ENTERPRISES IN TODAY'S RURAL HUNGARY

SZOCIÁLIS VÁLLALKOZÁSOK A MAI VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

(Kelen András)

■ MINORITIES AND CIVIL SOCIETY/ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

INTERVIEW WITH ANNA CSONGOR

BESZÉLGETÉS CSONGOR ANNÁVAL

(Nizák Péter)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Bella Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

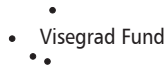
Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nizák Péter
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Visszajátás/Book review) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society)
Képszerkesztők/Image Editors	Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Online szerkesztő/Online Editor	Gönczö Viktor, Kellényi Kata Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Támogató/Supported by

Nemzetközi Visegrádi Alapítvány/Civil Szemle Foundation

Emberi Erőforrások Minisztériuma, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős
Helyettes Államtitkárság/Ministry of Human Resources and State Secretariat for
Civil Society and Nationality Affairs

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA, NEMZETISÉGI
ÉS CIVIL TÁRSADALMI KAPCSOLATOKÉRT FELELŐS
HELYETTES ÁLLAMTITKÁRSÁG

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Tördelőszerkesztő: Erlei & Társa Bt.

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

■■ FOREWORD/ELŐSZÓ	5
■■ COUNTRY STUDIES/ORSZÁGTANULMÁNYOK	
Vladimír Hyánek: CZECH SOCIAL ECONOMY AND SOCIAL ENTERPRISES: CURRENT DEVELOPMENTS AND CHALLENGES	7
Vladimír Hyánek: A CSEH SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÉS SZOCIÁLIS VÁLLALKOZÁSOK: A LEGÚJABB FEJLEMÉNYEK	29
Krzysztof Cibor: SOCIAL ECONOMY SECTOR IN POLAND AND THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN ITS CREATION AND DEVELOPMENT	53
Krzysztof Cibor: A LENGYELORSZÁGI SZOCIÁLIS GAZDASÁGI SZEKTOR, VALAMINT A NEM-KORMÁNYZATI SZERVEZETEK SZEREPE ANNAK KIALAKULÁSÁBAN ÉS FEJLŐDÉSÉBEN	69
Boris Strečanský, Kristina Stoláriková: SOCIAL ECONOMY AND SOCIAL ENTERPRISES IN SLOVAKIA	87
Boris Strečanský, Kristina Stoláriková: SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÉS TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁS SZLOVÁKIÁBAN	101
András Kelen: SOCIAL ENTERPRISES IN TODAY'S RURAL HUNGARY	117
Kelen András: SZOCIÁLIS VÁLLALKOZÁSOK A MAI VIDÉKI MAGYARORSZÁGON	141
■■ MINORITIES AND CIVIL SOCIETY/ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
INTERVIEW WITH ANNA CSONGOR	165
BESZÉLGETÉS CSONGOR ANNÁVAL	173
■■ AUTHORS/SZERZŐINK	179

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

Dear Reader,

The thirty third issue of the Civil Review is a special, thematic issue again. This time the issue focuses on the concept and characteristics of social economy and social enterprises. As in the case of the former issue, the country studies introduce what the situation are in the Visegrad countries (Poland, Czech Republic, Slovakia and Hungary). The studies explore what the specifics, history, operation, legal framework of the social economy is, and also how it can fit into the current societal and economic developments. The studies introduce who the key actors are, and what kind of answers the social economy can give to the current challenges.

As we see, the social economy, the social enterprises can regard as potential instruments for solving the crisis of the modern welfare states. We can experience a growing attention in these countries to use this model. Their tools, approaches, logics are different from the state or business sector, so they are very interesting for a journal, like Civil Review.

Budapest, November 2012

The Editorial Board of Civil Review

Tisztelt Olvasó!

A Civil Szemle harminckettedik száma ismét tematikus szám, melyet ezúttal a szociális gazdaság, társadalmi vállalkozások témakörének szentelünk. Az országtanulmányok az előző számhoz hasonlóan ismét a visegrádi országokban (Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország) tapasztalható helyzetet mutatják be: feltárják a szociális gazdaság specifikumait, történetét, működését, illetve azt, hogy hogyan illeszthetők a jelenlegi gazdasági, társadalmi folyamatokba, mire szolgálhatnak válaszul, milyen szerepeket tölthetnek be, és kik a szektor szereplői.

Úgy véljük, a szociális gazdaság, a társadalmi vállalkozások olyan kísérletnek, eszköznek foghatók fel, amelyek a jóléti államokban tapasztalható válságjelenségekre adhatnak potenciális válaszokat. Napjainkban a visegrádi országokban növekvő figyelem kíséri a modell használatát, és mivel ez a modell nem az állam vagy az üzleti szektor eszközzrendszert, logikáját, megközelítésmódját használja, folyóiratunk, a Civil Szemle számára is különösen érdekesnek tekinthető.

Budapest, 2012. november

A Civil Szemle szerkesztősége

CZECH SOCIAL ECONOMY AND SOCIAL ENTERPRISES: CURRENT DEVELOPMENTS AND CHALLENGES

Vladimír Hyánek

Introduction

Nobody knows exactly what it is, but everybody knows that it exists.

Bruno Roelants

Social economy starts to be a much discussed topic in the Czech Republic. It is not only a suitable topic for academic research, but it is also a more and more popular concept among both non-profit institutions and private firms. Many organizations consider themselves to be social enterprises; many of them declare their belonging to the “social economy sector”. Although there is a lack of reliable data, it is obvious that subjects of social economy are very often closely tied to public budgets and public expenditures. According to the social enterprises themselves, they have the power to influence quality of life. Therefore, the social economy phenomenon is worthy of critical analysis and evaluation.

Each and every study that deals with social economy immediately becomes potential material for discussion. The reason can be seen in the fact that social economy is not a strictly defined sector; and if it really *is* a sector at all, it does not have a clear-cut shape. It may be more appropriate to talk about a typical behaviour of typified economic subjects. The problems concerning the description and analysis of social economy and/or social enterprises are numerous. For example, due to the lack of statistical data, it is

mission impossible even to estimate the number of social enterprises, to say nothing of their share of GDP, employment, added value etc.¹

However, we must admit that there exist serious efforts to improve this situation. In the Czech context, the satellite account of social economy is being prepared, as a parallel to the existing satellite account on non-profit institutions. On the other hand, such a process demands a precise definition of social economy and social enterprise. And, as it seems, we are still very far from such a definition. As the *Manual for drawing up the satellite accounts of companies in the social economy: co-operatives and mutual societies* (2006) proves, the problem of defining social enterprise goes far beyond the borders of only one or a few countries.

Actually, there is a fairly large amount of social economy literature, but we still miss some universally accepted definition of the social economy or social enterprise. The content of any definition is necessarily influenced not only by the economic, but also general societal and, of course, political context. Institutions may also fall under the definition only temporarily, or only some parts of their institutional activities can be counted as "social". Finding some universal criteria for labelling the organization as a social enterprise is not easy and one may wonder whether it is possible at all. Narrow definition approaches may suffer from generalization and simplification tendencies. On the other hand, too broad definitions lose practical utilisation.

For this paper we decided to choose a definition with connotations in the Czech economic thinking. That is why the definition according to Borzaga, C., Defourny, J. (2001) is later being analysed. We can also call it an EMES approach, because it is used within this network. At the same time, it is a relatively popular definition used by some Czech authors (e.g. Dohnalová in Skovajsa 2010)

Introducing the problem

There is a motley mix of institutions in every society. Those institutions provide services, produce goods, secure the safety of the society etc. Together with public sector agencies, these activities are carried out also by private firms and the third (non-profit) sector. This "triadic" approach has been accepted since the 70's–80's of the 20th century. The social economy approach is younger; it relates to organizations of various sectors and various legal forms, but (probably) organizations that share similar values and ethos. Although we probably cannot speak about a "sector", we witness the emergence of a new phenomenon, a new institutional complex.

These organizations are engaged in both the process of resource allocation and redistribution, but they also have a certain regulatory function. Within fulfilling the allocation function, goods and services are produced; they can have the nature of private, public or quasi-public goods (Rosenmayer 2012). These goods, or the production of them, can be the source of positive external effects. The redistribution function can be understood as providing services to socially disadvantaged citizens, either for free or

lower than market prices. Voluntary work utilization is another important instrument of redistribution. And by means of cooperation with social partners, such as, for example, public administration agencies, these institutions are involved both directly and indirectly in the regulatory function.

In Europe, the arrival of such institutions is historically linked with the welfare state crisis, especially with its incapability to deal with persistent and ever-extending long-term unemployment. But there are also other problems to be solved – public debt, growing number of mandatory expenditures, increased demand for ever more expensive public services. Modern welfare states have been searching for systemic paths leading to a solution of above mentioned problems. The participation of third sector organizations or social enterprises in public service provision could probably be one of the possible solutions. Even today, and maybe even more than some 30-40 years ago, the questions of the form of participation or supplementation of the traditional public social system are relevant.

Keller (online) describes the welfare state crisis as *“...a result of concurrence of several processes: labour market flexibilization, increasing fragility of families, population ageing process and accompanying forms of desolidarisation. The government would probably manage to deal with each of them individually. However, they converge – moreover in the situation when the globalisation limits the free hand of the governments. As a result, demand for securing (services) increases, while the capacity of satisfying it dramatically decreases...”*.

Like elsewhere in Europe, we can witness similar tendencies in the Czech Republic too. These tendencies refer to the shift (e.g. Pestoff 1995) towards modified way of providing public services. This shift could be characterized by shared responsibility for the scope, the structure and the quality of public services. Even in the Czech Republic it has become standard that the government loses its traditional exclusive provisional functions. Public services, not all of them, but many of them, are produced and provided by private, both for-profit and non-profit, organizations, competing with each other and competing with public providers too. The market for public services is strongly regulated, but the elements of competition and the private element are present and very important in certain niches.

Privately provided public services should meet the criteria of effectiveness as well as equity (or rather, justice). Unfortunately, especially the latter term is prone to many various, often contradicting, interpretations. Moreover, the process of the involvement of private providers is sometimes criticized by politicians, regardless of their left or right orientation. It can probably be attributed to our communist heritage that our politicians fear the privatization of sensitive social services, the loss of the control over some parts of the economy (and society) etc. Although the Czech Republic has significantly changed since the Velvet Revolution in 1989, many prejudices regarding private providers persist.

Within Czech economic literature, social economy is often seen as an alternative to the public sector, an appropriate instrument for the mitigation of the impacts of eco-

conomic crises etc. (Dohnalová in Skovajsa 2010). It is similar to the belief of some Czech economists and thinkers in the 19th century, when cooperatives and mutual associations were regarded as a remedy for the bad situation of the working class.

This paper briefly looks at the evolution of the social economy concepts as well as the fact that politicians are very much interested in this phenomenon. Even though economic approach is used above all, it is clear that in the case of social economy we can sometimes talk about the economic science serving politics, or ideology. We must respect the fact that despite of the blurred shape of the social economy and social enterprise concepts, they are being recognized in the official EU and particular national state policies.

In addition, there is a relevant debate going on about non-profit sector/social economy relations in the Czech Republic. That's why the following text is dedicated to the demarcation of the space of social economy and the non-profit sector and their relationships.

Introducing the concepts

In some countries, it is only natural to work with both of the concepts. Both of them have accepted definitions and/or characteristics, the similarities and differences are clear and understandable. But this is not the case of the Czech Republic. Unlike the structural-operational definition of non-profit organizations, which has established itself as recognized and reputable within academia and also among non-profit organizations themselves, the term social economy has only slowly been penetrating public perception/recognition, even if some organizations identify themselves as social enterprises and some authors try to deal with the term and customize it for the Czech contexts.

1. The structural-operational definition, first introduced by Salamon, Anheier (1992) is very well known, we can even say famous. As the authors note, this definition does not emphasize the purpose of the organization or its sources of income but its basic structure and operation (Anheier 2005). Because of its eminence, it would be useless to repeat its basic principles, which are explained and applied in a very persuasive/credible way by its authors. However, it could be useful to point out the potential for unclear or ambiguous interpretation. We ask whether this definition is really able to define the non-profit sector (sector of non-profit entities) completely and clearly. It is evident that the most important advantage of this approach is its simplicity, and ability to be applied in various countries, under various conditions.
2. If we are to choose only one approach to social economy, we can either choose a very broad definition or a very complex one. The broad and simple definition can be represented by Young (in Gidron–Hasenfeld 2012). He does not define social economy only, but also social enterprises, and proposes the question whether social economy and social enterprise mean the same. According to Young's broad working definition, *social enterprise is activity intended to address social goals through the*

operation of private organizations in the marketplace (Young 2012). It is a very nice definition mentioning the type of goals and also the fact that they should be achieved at the market². But there are many other approaches; for its inspirational character Defourny's approach is being preferred here (Defourny in Borzaga–Defourny 2001).

As Young (2012:21) notes, *“there is no commonly accepted definition of a social enterprise, and although such a definition can be fashioned, it is unlikely to be specified in a way that would directly correspond to particular legal forms. The multipart specification developed by the EMES European research network is one valiant attempt at such a definition”* (Borzaga–Defourny 2009). So, for a number of reasons, this broader definition is used in this paper.

Non-profit sector concept

Above mentioned structural-operational definition now considers as a private non-profit organization an entity that is organized, private, non-profit distributing, self-governing and voluntary. Every definition should unambiguously and completely describe the content of a term. Regrettably, the non-profit sector (as well as social economy) is laden with a plenty of definitions, approaches and theories, often conflicting. How can the structural-organizational definition be evaluated when considering unambiguity and definiteness?

1. To be organized means, according to the definition, to be institutionalized to some extent. In this case, it is not significant whether the organization is registered or legally incorporated in some way. *Vis-à-vis* the original definition, the long-term characteristics of the organization's goals, structure and activities are vitally important. A concrete manifestation of above mentioned may be, for example, running the organization on the basis of clearly formulated charter or memorandum of association, defining the internal organizational structure, content of activities, functional limits etc. Probably more appropriate is the negative definition: according to this approach, entities created ad hoc, temporary and informal groups are excluded – they are not part of the non-profit sector. (Salamon–Anheier 1997; Anheier 2005).

It can be probably claimed that this feature is NOT exclusively specific of non-profit organizations. Quite the reverse, it is a typical characteristic of both for-profit companies and public institutions as well.

2. The private character and institutional separation from government represent the second characteristic according to the definition. Private non-profit organizations should not be part of the public sector, should not administer the functions belonging to public administration.

Again, it is evident that this condition is met by private for-profit firms as well as by non-profit organizations.

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

3. To be counted as a non-profit organization, the condition of self-governance must be met. Such organizations have internal structures with governing and controlling competencies defined. The organization is equipped enough to be able to govern and control itself. In other words, we can talk about an independent autonomous entity that is not subject to both government and private business. *And again, there is no significant difference between a non-profit organization and a private firm.*
4. The fourth attribute of the non-profit organization is the voluntary element inherent in the organization. Of course, there are differences in the form and intensity of the implementation of this characteristic by particular organizations. In this line, this attribute refers specially to the non-profit organization. Naturally, private firms do not use voluntary work. But many non-profits do not either, because of their specialisation or industry. But the voluntary character of an organization can also be interpreted in a slightly different way. It can be understood as a requirement for non-obligatory membership (typical for co-operatives) or other participation in the organizational activities. *And when this condition is envisaged as a demand for non-obligatory participation, we can say that firms meet it too.*
5. Not distributing the profit is the final but evidently the most compelling feature of the non-profit organisation. An organization is not allowed to distribute profit among its owners (in fact, many non-profit organizations do not have any), founders, members or management. The Czech law system takes this constraint into account in the definition of "organizations founded for other purpose than business" (Income Tax Law, 586/1992). As we know, also thanks to authors such as Galaskiewicz, Bielefeld (2003) the non-distribution constraint itself is connected with many problems – the embeddedness in a concrete national system, enforceability, real impact of this constraint on the organizational behaviour etc. *Here at last, we have a unique attribute which is typical of the non-profit form of private organization. As mentioned herein, the real nature and impacts of the constraint are disputable, but its influence is evident.* For a more detailed discussion of this crucial topic see Hyánek (2011).

To summarize, the structural-operational definition, regardless its important contribution to the research into the non-profit sector, cannot be taken as a dogma. However, it is widely usable and can be easily adapted for particular national specifics. But its unambiguity can be rightly questioned. Disregard the non-distribution constraint, all the other criterion/conditions/parts of the definition are met by the majority of private economic subjects. All the private firms are organized, self-governing, institutionally separated from the government and, after all, also voluntary.

Probably due to its good adaptability and modularity, the structural-operational definition is fairly popular in the Czech Republic. It has been modified by the Government Council for Non-Governmental Non-Profit Organisations, the advisory, consultative, initiative and coordination body of the Government of the CR. In this concept, the non-profit sector is represented only by four legal forms: associations, public benefit corporations, church-run organizations and foundations. Such an approach

doesn't correspond either with the non-profit sector as defined by the system of national accounts or with the definition given by the Income Tax Law. Moreover, this narrow approach is not derived from the economic essence of the non-profit sector, but from the institutional forms given by the legislation (Müller online).

Social economy concept

As explained above, this paper should not play the role of a survey study. On the basis of selected definition, the pros and cons of the social economy concept is being analysed. This concept (Defourny in Borzaga–Defourny 2001) combines two basic approaches, two basic criteria. It is based, on the one hand, on specific principles of particular organizations (normative approach), on the other hand on their institutional, or legislative characteristics (legal-institutional approach).

The normative approach to social economy uses the basic characteristics shared by individual organizations to define social economy. Paying attention to common principles and values can help to group even very different organizations together. These principles and values are analysed below.

The legal-institutional approach reduces the economic institutions to the limited set of organizational (legal) forms. Basically, according to this approach, social economy consists of co-operatives, mutual societies, and associations. According to some other opinions, (Roelants online) foundations are subjects of interest too. Concrete legal forms may have in various countries different schemes, labels, names and activities, as a result of specific historical and cultural background as well as socio-economic roots, relationships and habits. Just a remark: In some countries, we can find very specific legal forms. For example, the form of Czech public benefit corporation is probably unique in the whole of Europe.

The authors of this concept point out the following facts related to selected organizational forms – cooperative-like organizations, mutually beneficial organizations, associations and other.

This institutional line of thinking is based on the identification of background/the main institutional types (organizational forms); (however, according to its authors, this approach is not necessarily characterized by formalism). So, this social economy definition is a combination of above outlined approaches. Social economy embraces activities conducted by organizations such as cooperatives, mutual benefit organizations and associations. These organizations must be based on the following principles:

- serving the members or the community,
- not primarily profit-distributing; profit is not prohibited, but it is not the main motive for their existence,
- independent governing structures,
- democratic decision-making process (in other words one member one vote),
- superiority of labour over capital.

Defourny says that both the non-profit sector and the social economy concepts offer alternate perceptions of economy and the roles of economic subjects. Both approaches embrace similar, but also rather different, characteristics. Quite a good analysis of those differences can be found in Borzaga–Defourny (2001). This debate can be summed up briefly: Both concepts are very broad and both are (or have been) objects of profound discussions. None of them is universally accepted; either of them has advocates and opponents. Both of them describe similar reality. Both of them have significant drawbacks. They overlap, but they are based on slightly different philosophies.

In the Czech Republic, social economy (and social economics) is not terra incognita any more. There exist both some social economy institutions and interesting attempts at theoretical approaches too. Nonetheless, no really substantive or constitutional theories have emerged yet; mostly, we only witness a further development of foreign and established patterns.

Here we can mention two Czech authors that have dealt with this topic systematically. Their approaches are not compared, because they are methodologically rather different. Nevertheless, there are references to other texts in them, which are, in the specific Czech environment of course, interesting and worth exploring.

Social economy according to Čepelka

Let us start with the social economy concept, as it is introduced in the works of Čepelka. This approach emphasizes the role of high-risk, endangered and socially excluded or disadvantaged citizens groups. The important term here is social inclusion.

Čepelka identifies typical disadvantaged groups:

- unemployed, especially long-term ones,
- fresh graduates,
- low qualified people,
- elderly people,
- villagers; people from low income areas (low income puts them in chronic poverty),
- single mothers with small children,
- drug abusers,
- physically and mentally handicapped,
- people without social and family background (former prisoners, homeless people etc.),
- youth without jobs and/or housing,
- immigrants, ethnical minorities³.

It is very common that those particular disadvantages can be mixed and cumulated quite often. Čepelka (2003:81) says: *“In the European Union, the partnerships of public and private, both for-profit and non-profit, organizations strive for social inclusion of these groups. The social economy is one of the possible ways.”*

Social economy is understood here as an instrument of the public power, not only at the national level, but even in the international context. Čepelka says that in the EU countries, social economy begins to be understood as part of public policy. Such public policy tries to implement inclusion arrangements through the subsidizing of private social enterprises. This approach refers to the public authority very strongly.

Čepelka's position is that social economy reflects and responds to inequalities generated by the market mechanism. As a key factor Čepelka emphasizes activities of local community organizations, especially the non-profit ones, which are subsidized from the municipal, central and EU budgets and from private giving and public appeals (in this order). It is highly interesting because this attitude to social economy explicitly declares its alliance with the public power/authority. Especially the connection with the public funds implicates government regulation and possible restraint on sovereignty.

In fact, Čepelka says that social economy does not embrace the whole of the non-profit sector and does not consist solely of non-profit entities. The former statement refers to the heterogeneity of the non-profit sector, which embodies totally different types of organizations. The latter then clearly specifies that social economy can be more than NPOs connected with socially oriented business and socially oriented entrepreneurship.

According to Čepelka, Czech social economy includes cooperatives, but also other institutions: small businesses with public benefit status (but it is not clear, what is meant by that), NPOs providing consultancy, social services etc., but also local commercial organizations or church-run organizations.

Čepelka also argues that *"...social economy is undergoing a certain crisis..."* (Čepelka 2003:110). He doesn't explain this statement, but with the essence of his approach in mind, it could be a result of persistent social problems that have not been solved yet in the EU. Or he can be really sceptic about the concept, and the model of social economy. He is probably right anyway.

Participative, democratic and co-operative economy: social economy according to Hunčová

Hunčová is one the most inspiring authors in the Czech context. She does not only echo the foreign models and approaches, but tries to develop the social economy concept further. Hunčová deals with the social economy together/collaterally with related terms, such as participative economy, democratic economy and cooperative economy.

She considers social economy and social economics as instruments *"...by which EU countries try to cope with the social dimension of the market..."* (Hunčová 2004:138). In fact, it is interrelated with the welfare state reforms and represents a reaction to slow growth rates of the European economies.

Of course, Hunčová also speaks about social economy in relation with the problem of overcoming unemployment. She reflects the fact that EU public policies strive for the standardization of the social economy/enterprise concept. As a prototype of such a standard she sees *The Statement on the Co-operative Identity*, promulgated by the International Co-operative Alliance in 1995. She also mentions the process of hybridization of the economy, what is in accordance with the current trend in economic thinking (see Billis 2010). Somewhat confusing is the term “*hybrid organization of the civil self-governing mix sector*” (Hunčová 2004:125). It comprises not only cooperatives, but also associations of assets with the primary mission of alternative redistribution (foundation-like subjects), municipalities, voluntary alliances of municipalities, informal neighbourly help etc. Although it can be a rather diverse set, self-help and participation are clearly seen as the crucial principles.

Hunčová’s approach does not identify a limited set of appropriate legal forms, but “authentic cooperatives”, mutual insurance companies, associations and foundations are classified as the core of social economy (unfortunately, it is not utterly clear, what kinds of foundations). In defining social economy, Hunčová also refers to the statement of the Committee of the Regions from the year 2002. It defines social enterprises as institutions different from traditional private entrepreneurial organizations. The difference lies in the not-for-profit orientation of the organizations, which are based on individual membership, openness, transparency and democratic governance. The necessity of participation and cooperation of citizens is also mentioned. Those companies and societies of active and participating citizens reflect the local needs. They are historically connected with the concrete region too, they are rooted there. Their activities are systematically based on cooperation through informal contacts and initiatives, not on competition.

Social economy in the Czech Republic: forms and representatives

With respect to the definition herein we can state that the following “social enterprises” operate in the Czech Republic: co-operatives, some church-run organizations, firms employing handicapped people, organizations providing social services etc. Because of the rather general definition, their list is neither exhaustive nor exact. Moreover, some organizations label themselves “social enterprises”, although such an institutional form does not exist in Czech law. It is typical of some co-operatives, which use the term “social co-operatives” quite often.

The cooperative form of entrepreneurship is fixed by the Czech Commercial Code. In the diction of this law, the main difference between the co-operatives and other forms of entrepreneurship lies in a more democratic way of ownership and decision-making. Of the typical Czech cooperatives, agricultural, consumer and housing cooperatives can be named. Besides these, there are also many production cooperatives. Most of them

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

are associated under the umbrella organization called The Union of Czech Production Co-operatives.

It has to be noted that even in the institutions of the co-operative type, the “one member, one vote” principle is not applied consistently and fully. Management and controlling competencies are entrusted to various narrow groups, councils, committees and commissions. They are democratic and elective, to be sure, but we cannot talk about pure democracy any more. But this is not a complaint – especially bigger organizations simply need not apply pure democracy. Or they could, but the transaction costs would be too high.

Organizations that call themselves „social” mostly declare one of the following features: not distributing major part of profit to the associates (cooperative members), building “social capital”, generating positive externalities etc. Especially cooperatives refer to the democratic nature of their internal structure and the decision-making mechanism. Many of them emphasize their regional focus quite often. It means increasing the local employment and employing local disabled and socially excluded above all.

Some of these organizations employ more than 50 per cent people with disabilities. No doubt, these organizations can be qualified as social enterprises, regardless of their mission, or the concrete industry of entrepreneurship. As a distinctive trait of the majority of such organizations is the fact that a significant amount of their income is formed by indirect public subsidies.

An employer employing more than 50 per cent people with disabilities (so called sheltered jobs) is given a financial subsidy. The goal is clear, supporting the employment of handicapped people.

Specific instrument of social economy and government regulation: obligation to employ people with disabilities

There exists an obligation for companies, both public and private, to employ people with disabilities. This obligation is given by the law and it pertains to employers with more than 25 employees. It is an interesting element of forced solidarity that influences large numbers of economic subjects. This “obligation of solidarity” is prescribed by the Labour Law 435/2004. Employers have to employ people with disabilities in the amount of “prescribed rate” which is 4 per cent of all employees, but they can choose among three options:

1. Direct employment of people with disabilities. In that case, every employed person is counted 3 times.
2. Compulsory purchase of goods and services from companies employing people with disabilities.
3. Compulsory payment of a special levy if options 1 and 2 are not fulfilled.

It is not easy to generalize, but employers can be roughly divided into three groups, according to their attitude to this problem:

1. Strictly for-profit oriented employers. These prefer the financial contribution (levy) to the public budget. They thus avoid potential complications with employing handicapped people or with purchasing the services from a limited set of suppliers. This group consists mainly of effective and successful companies. On the other hand, we must admit that in some industries the possibility of the employment of the handicapped is limited.
2. Employers preferring direct employment of people with disabilities. Some companies employ people with disabilities at the level (nearly) reaching 4 per cent of all employees, but this is still a minor group.
3. Companies making use of the substitute payments. The reasons can be not only economic, but also prestigious. Either it can be profitable or it can improve the organization's image (or both). These organizations also call themselves social entrepreneurs (or they talk about CSR), but it is questionable whether the fulfilment the legal duty is enough for the label of "social enterprise".

History of the social economy in the Czech lands

The ideas of social economy, especially ideas of cooperative movement and self-help, have had a prominent position in the Czech economic thinking since the 19th century. It can be said that if Czech economists really contributed to the history of the European economic thinking, it was probably in the field of self-help, mutual help, co-operatives etc⁴.

Czech thinkers intensively dealt with these questions from the middle of the 19th century till the beginning of WW2. Nothing that was produced after the war, or after 1948 to be precise, has anything to do with serious economic science.

In Western Europe, the principles of mutual activities were discussed from the beginning of the 19th century; they started to emerge in the Czech lands with small latency only. According to Bažantová (2002), the considerable interest in these topics in Czech society was caused by the composition of the Czech society and economy, with the high portion of tradesmen, small businesses and smallholder farmers. All those subjects were in a painful situation in those times and their position was complicated by the superiority of the big capital.

Although the Austro-Hungarian monarchy partially reflected associational and co-operative needs, Czech economists did not come up with original contributions till the second half of the 19th century. Of course, there existed some attempts to elaborate and develop foreign theories and approaches, but original and fundamental contributions did not start to appear until the 1860's. This was also a period of massive development and progress of consumer and production co-operatives, in the bigger cities and also in the country.

When trying to find some unifying ideas and principles reflected in the works of the theoreticians and the practitioners, we could identify the following:

- attempts to improve the life of poor workers and farmers,
- attempts to put labour on equal footing with capital (or to give reasons for superiority of labour over capital),
- emphasizing the ideas of self-help and mutuality and their positive consequences in production, consumption and financing.

However, Czech authors are not in perfect harmony. Crucial contradictions lie mainly in the understanding of the role of economy and the character of socialism. They also differ in their opinions on private ownership and the principle of remuneration that reflects performance and abilities. These differences are illustrated below. Generally speaking, the attitudes of Czech economists oscillated from the total denial of governmental interventions to the enforcement of the essential regulative role of the government. Hereinafter the most important contributions and ideals of the Czech thinkers of that period are characterized.

Czech economic science has only a few really brilliant theoreticians; one of them was František L. Chleborád (1839–1911). Some of his ideas are relevant even in our times. His lifetime aspiration was to uplift the living standard of the have-not workers and farmers (but that was not exceptional at that time). As the first Czech author he developed not only a detailed theory of cooperatives, but he was also a mover and founder of many cooperatives and self-help associations. He was the institutor of the first Czech consumer association Včela and a lot of other cooperative organizations with the goal of common foodstuffs procurement etc. He understood that socio-economic problems had roots in financial shortage and directed his activities to the financial sphere. For instance, he was a co-founder of an insurance company.

Chleborád belonged to those authors that absolutely defend the sanctity of private property/ownership. He was also a prominent opponent of socialism; although he pointed out the oppression of labour by big capital, he was a proponent of small entrepreneurs.

Cooperatives should form a basis of an ideal economic system. The basic principle of such a system was to be an equal position of labour and capital. Cooperatives in Chleborád's approach had many forms and ought to be active in almost all industries. It is important that the way towards the "ideal" system was to be non-violent and natural. What is remarkable is Chleborád's critical analysis of the poor situation of workers. They are, at least partly, responsible for their poverty themselves, because they give up on association activities, do not cooperate with each other and do not cooperate with capital, salesmen etc. He claims that workers should show some entrepreneurship, especially through the self-help cooperatives and mutual societies.

Striving for the emancipation of particular factors of production leads to a conception that is popular to this day. According to it, workers should free themselves from their dependency connected with wage labour. Consequently, they should become co-owners (or sharers) of companies. These ideas, as well as those about the development of housing, insurance and building cooperatives, were again motivated by the living conditions of the working class.

Chleborád discusses the role of the state/government which should be fundamental during the process of the changing of society. Fundamental, but mostly only regulative, typically in regulating the working hours or health safety and preservation. But the government was not to influence or limit private property rights (Bažantová 2002).

Similar non-revolutionary approach can be found in the work of František Modráček (with a very strong denial of socialism). Although he advocates for “cooperative socialism”, he is strongly against “government socialism”. Democracy represents the basis and at the same time the acme of socialism. Like Chleborád, Modráček (1871–1960) also draws the picture of the worker “robbed” of his share on capital gains. Cooperatives present a basis of society, but he also supposes the preservation of private property. At the same time, he admits gradual non-violent transformation of the forms of ownership towards cooperative socialism.

Other authors with similar opinions and attitudes can be mentioned. Even if we leave out Karel Engliš, probably the most remarkable Czech economist ever, there are the names of Sabina or Procházka. Sabina is notable due to his emphasis on the irreplaceable role of the government in the processes of the resolution of social problems. He, unsurprisingly, also analysed the relationship between labour and capital.

In as much as he was aware of the shortage of money supply, he invested his hopes in credit unions and associations of sole traders. Procházka, in accordance with his profession of priest, analyses self-help from the Christian position. Self-help can serve as a primary weapon against poverty and poor living conditions of workers. He promoted legislative changes towards the extension of government competencies. Government was to have a duty to insure the workers, especially against accidents, to introduce free education or to support the establishment of workers credit unions etc. Consequently, he also proposed huge property income tax and charitable activities of big companies.

Although it is Chleborád that is deemed to be the most influential Czech economist of his time, we must not forget about F. C. Kampelík. Kampelík (1805–1872) was the most prominent promoter of financial self-help. Not only did he try to describe the basic principles of self-help and mutuality, he also adapted the principles of the Raiffeisen bank to Czech society and drew up detailed practical “manuals” for running such “cooperative banks”. These saving banks/credit unions/cooperative banks could be characterized by a limited territory of operation, focusing on a relatively small district, and, typically, honorary management. These efforts to secure a better availability of capital were driven not only by some emancipation reasons, but also by the vision of a higher competitiveness of Czech entrepreneurs.

More radical approaches existed in the Czech environment too. As mentioned above, the emphasis on association and self-help was characteristic of many economists of that time. For example, Sadkovský promoted the vision of so-called industrial associations, again in the interest of solving social and economic problems. But, and it is undoubtedly out of mainstream thinking, he questioned market principles, free trade, also big capital and its excessive profits.

Sadkovský also suggested restricting the activities of, and the operating environment for, entrepreneurs, by, for example, limiting the profits and (forced) increase of wages. The government was to force the entrepreneurs to waive their “unfair profits”.⁵

History (will teach us nothing?)

The above mentioned ideas and efforts, together with some others, were initiated by the need to sort out the miserable situation of the farmers and the working class. This solution should be systematic and long-term. Not only temporary relief, but systemic and permanent improvement was the main goal of many thinkers, and this improvement should be based on the principles of self-help, cooperation and mutuality. In the process of changing the society the government had to play an important role of the coordinator, strategic partner and regulative authority.

The question arises to what extent it was simply a period with positive conditions for the emergence of the ideas of self-help and how the boom of associations and cooperatives could be repeated. We can ask whether the ideas can be vital and viable today, under changed circumstances and different socio-economic conditions. This concerns especially the ideas of labour emancipation and competitive cooperatives and self-help groups, including financial and production ones. In fact, not all those ideas were realized, even at the time when they were accepted by prominent economists and politicians. Is there a chance they can be widely appreciated today?

In the referenced period, the examined ideas were based on two basic premises. First, rather bad living standards of the working class and farmers, second, unavailability of free capital for Czech entrepreneurs, especially for self-employed sole traders. Evidently, under such conditions the call for self-governance, association of workers and improvements in the living standards generally was justified and logical.

Has the situation changed significantly since those times? Even today some authors promote the principles of self-help, but are they rational? Do such efforts have any justification, economic or social? Or, are the principles discussed here linked only with some time period in the past? In other words, aren't the socio-economics conditions completely different and “old ideas” inadequate?

Undoubtedly, the living standard of the working class majority is different. Workers used to be the poorest social group. Regardless of their real contribution to production, their wage was quite often not good enough to secure a living standard above the poverty level. At the same time, this stifling effect hit not only a minority but a substantial part of the workers population. That it is not the present state of Czech society. Even today, many workers jobs do not reach the average wage level, but, at the same time, it does not determine them for living in poverty or undignified conditions (CZSO online). Moreover, we still have a relatively complex and generous social system today. According to the available data, the number of people endangered by poverty increases, but it is still comparable with the OECD countries (OECD online).

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

In other words, the current social situation is incomparable with the 19th century. Of course, for example housing cooperatives are a long-term success in the CR, but we cannot find many other cases of significant materialization of the ideas of self-help. As mentioned above, some companies accept the legal form of cooperative, but the reasons are mostly connected with lower transaction costs (especially in the case of production cooperatives).

Unavailability of loans, and free capital in general, is probably not as essential as it used to be either. The recommended solution at that time was based on newly established mutual saving banks and credit unions. Today, the system of commercial banks is relatively well established, but some mutual forms still do exist. In fact, only one exists – the Czech law system knows the legal form of credit union (“záložna” or “kampelička” in Czech). Such credit unions are regulated by the government and their foundation requires the capital deposit of 35 million CZK (approx. 1.41 million €).

These credit unions are non-banking financial companies providing services of the similar kind to commercial banks, with some restrictions. Such unions, so popular in the 19th century, were of course abandoned during the communist era, because they incorporated self-help, mutual and democratic elements. Seven years after the fall of the communist regime, new credit unions started to run their business in the Czech Republic. They immediately became very popular, especially thanks to their significantly higher interest rates. By the end of the 1990’s, we had approximately 120 credit unions. This high number was doubtlessly a consequence of very low transaction costs of establishing them.

Today it seems to be unbelievable that people could entrust nearly 11 billion CZK to institutions with the share capital of only of 0.5 million CZK per organization. In addition, the deposits of credit unions were not insured. A predictable disaster happened very soon: 60 per cent of all the credit unions went bankrupt and due to the de facto unregulated character of this business, most savers lost their money.

A decline in trust was, however, only temporary, especially because after the bitter lesson of the 1990’s the rules and conditions for the credit unions were radically tightened. Briefly, Czech credit unions have today very similar operating rules as commercial banks and their deposits are insured. At the same time, they again offer higher interests, which makes them really competitive and more and more popular, especially among small savers and small businesses.

Conclusion

The Times, They Are A-Changin’... It is undisputable, that the modern welfare state, although ours is built on the foundations of centrally-planned economy, brings about an essentially different environment for institutional development than was usual in the middle of the 19th century. For example, the cooperative form of entrepreneurship is not significantly different from other forms of profit maximizing. It is true, that

transaction costs can be lower, and so this form is preferred in some situations. We can identify cooperatives active in areas that have nothing to do with social economy. Entrepreneurs in the financial and banking sector, music business, production and sales of almost anything, all of them can adopt the cooperative form today, formally respect the one member one vote rule, but with no real connection with socially focused aims. It can be said that such cooperatives are totally unconnected to the ideas of self-help and mutuality typical for the 19th century.

Generally speaking, because of the vague definition of social economy, and also because of the strong political influence on this area, we can witness interesting facts. Some companies declare themselves to be social entrepreneurs, they even associate under formal or informal umbrellas. In fact, some of them do not fit any possible definition of social entrepreneurs or social economy. So, among Czech "social firms" there can be found restaurants, production companies producing and selling jewellery or even renting out sports yachts. Very often, they do not exhibit any bonds with a particular region, nor do they employ people with disabilities; they only label themselves "social" and try to influence public policy through their umbrella associations. Again, the question arises whether the label "social enterprise" is not only a good PR gimmick, a good part of a business plan. The label can possibly open the way to public money, "European" money in particular. It would be necessary to create such legal environment that would prevent the abuse of the system of public subsidies. Undoubtedly, most social enterprises really pursue good and socially beneficial goals, but because of the temporary popularity of this topic we must be careful in considering the rightfulness of massive support for social economy.

The essential problem that further generates other problems is hidden in the definition of social economy (and social enterprise) itself. The above mentioned definitions are not the only possible ones, but they are at least rational because of their emphasis on the basic principles of internal functioning of social economy.

Defourny's definition includes the legal form criterion; this criterion should be understood as secondary or auxiliary, as it is reasonable to consider typical behaviour as the primary criterion. Social economy is a very heterogenic complex of institutions and relations, so that this criterion can only be used in the context of a particular country. In considering the social enterprises real scope and impacts the criterion of typical behaviour seems to be much more relevant.

Even if we leave the problem of proper definition behind, the problem of estimating the economic strength of social enterprises remains. For economists, and even for politicians, it is important to know the share of social economy in the GDP, in total employment or in the provision of particular public services. Unfortunately, a precise estimation of these figures, in the Czech Republic at least, is a matter of the (not so near) future.

When trying to express the economic strength of social economy, it is particularly difficult to deal with the wide spectrum of institutional forms, from various types of non-profit organization and cooperatives to for-profit corporations or alternative finan-

cial institutions. Any serious estimation of such a diversified mix of institutions is a very tall order.

The social economy concept blurs the distinct boundaries between for-profit entrepreneurs and non-profit organizations, which do not strive for profit, but ensure social functions according to their corporate constitution and business type. And, because social economy does not have clear contours, we should probably only talk about organizational behaviour with some typical common features. What can serve as a (incomplete and partial) solution is a possible focus on a particular field (health care, social care etc.) and an attempt at expressing its economic and social dimension.

Translated by Gabriella Farkas

Bibliography

- Anheier, H. (2005): *Nonprofit organizations: theory, management, policy*. London: Routledge.
- Bažantová, I. (2002): *Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení* [Co-operative and self-help concepts in the Czech economic thinking]. Praha: Prospektrum.
- Billis, D. (2010): *Hybrid Organizations and the Third Sector*, Palgrave Macmillan.
- Borzaga, C., Defourny, J. (eds) (2001): *The Emergence of Social Enterprise*. Routledge: London 2001.
- Cirić (2006): Manual for drawing up the satellite accounts of companies in the social economy: co-operatives and mutual societies [online]. Available online at http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/caf_getdocument.cfm?doc_id=3837
- CZSO (2012): Podíly zaměstnanců, placený čas a hrubé měsíční mzdy podle hlavních tříd CZ-ISCO a pohlaví, Shares of Employees, paid time and gross wages [online]. Available online at [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/01003F6324/\\$File/310912A01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/01003F6324/$File/310912A01.pdf)
- Čepelka, O. (2003): *Průvodce neziskovým sektorem EU, 2.díl* [EU Nonprofit Sector Guide, Vol. 2]. Liberec: Omega.
- Defourny, J. (2001): Introduction: From third sector to social enterprise. In. Borzaga, C., Defourny, J.: *The Emergence of Social Enterprise* (eds). London: Routledge.
- Fonadová, L. (2012): Nenechali se vyloučit: vzestupné sociálně mobilní dráhy Romů v české společnosti. [They wouldn't let themselves be excluded: improved social mobility of the Roma in Czech society]. Working Paper, not published yet.
- Galaskiewicz, J., Bielefeld, W. (2003): The Behaviour of Organizations. In. *The Study of Nonprofit Enterprise: Theories and Approaches*, edited by Helmut K., Anheier and Avner Ben-Ner. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Hunčová, M. (2004): *Ekonomický rozměr občanské společnosti*. FSE ÚJP [Economic Dimension of the Civil Society], Ústí nad Labem.
- Hyánek, V. (2011): *Neziskové organizace: teorie a mýty* [Nonprofit organizations: Theories and Myths]. Brno: Masarykova univerzita.
- Keller, J. (2004): Podklad pro vystoupení na konferenci Sociální stát a kapitalismus, Praha, 2. 10. 2004, Manuscript for the conference Welfare State and Capitalism [online]. Available online at http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/jke_kssa.htm
- Müller, J. (2003): Nestátní neziskový sektor, Nongovernmental non-profit sector [online]. Available online at <http://www.e-cvns.cz/diskuse/diskuse/?kod=1>
- OECD (2008): Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries [online]. Available online at <http://www.oecd.org/els/socialpoliciesanddata/41528166.pdf>
- Pestoff, V. A. (1992): *Third Sector and Co-operative Services – an Alternative to Privatization. Journal of Consumer Policy*, Vol. 15, Stockholm University.
- Roelants, B. (2004): Enlarging the Social Economy [online]. Available online at <http://www.krakow2004.coop/docs.php>

- Rosenmayer, T. (2012): Effectiveness, Values or both? Nonprofit Organizations as Public Services Providers. In: Modern and current trends in the public sector research: proceedings of the 16th international conference, Šlapanice, 19–20 January 2012.: Masarykova Univerzita, 2012.
- Salamon, L., Anheier, H. (1992): Toward an understanding of the international nonprofit sector: The Johns Hopkins comparative nonprofit sector project. *Nonprofit Management and Leadership*, Volume 2, Issue 3, pages 311–324.
- Skovajsa, M., A Kol. (2010): Občanský sektor; Organizovaná občanská společnost v České Republice [Civil sector: Organized civil society in CR]. Praha: Portál.
- Svoboda, F. (2012): Podílnické společnosti jako předstupeň demokracie: kapitola z dějin veřejné volby. [Shareholding companies as predecessors of democracy: the chapter from the public choice history] *Scientia et Societas*, Praha: Newton Books, a.s., Volume 9, Issue 2, pages 124–133.
- Škarabelová, S., Wildmannová, M. (2012): The influence of the method of data collection on the validity of findings from the field of social services. In: Špalková Dagmar, Furová Lenka: *Modern and Current Trends in the Public Sector Research*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2012., 278–283.
- Young, D. R. (2012): The State of Theory and Research on Social Enterprises. ISTR Conference Siena, Italy, July 2012.
- Young, D. R. (2012): The State of Theory and Research on Social Enterprises. In: Gidron, B., Hasenfeld, Y. (2012): *Social Enterprises: An Organizational Perspective*. Palgrave Macmillan.

Footnotes

- 1 See Škarabelová, Wildmannová (2012) for an interesting evaluation of the validity of findings from the field of social services.
- 2 For a more comprehensive look see Young (2012).
- 3 For more detailed analysis of disadvantaged groups see Fonadová (2012).
- 4 For analysis of even older forms of Czech social economy institutions see Svoboda (2012).
- 5 For a more comprehensive view see Bažantová (2002).

A CSEH SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÉS SZOCIÁLIS VÁLLALKOZÁSOK: A LEGÚJABB FEJLEMÉNYEK ÉS KIHÍVÁSOK

Vladimír Hyánek

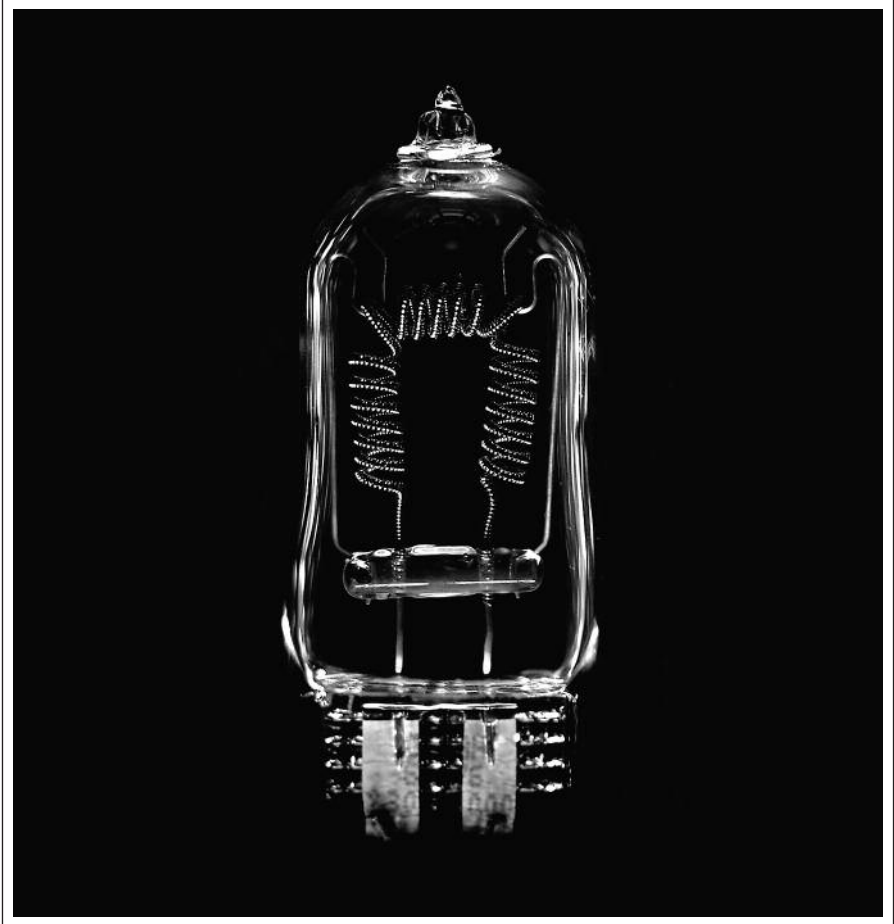
Bevezetés

Senki nem tudja pontosan, mi is az, de mindenki tudja, hogy létezik.

Bruno Roelants

A szociális gazdaság egyre népszerűbb téma a Cseh Köztársaságban. Nem csak a tudományos kutatás számára hálás terület, de a nonprofit intézmények és a magáncégek körében is egyre nagyobb az érdeklődés iránta. Sok szervezet tekinti magát szociális vállalkozásnak, illetve állítja, hogy a „szociális gazdasági szektorhoz” tartozik. Noha nem állnak rendelkezésre megbízható adatok, egyértelmű, hogy a szociális gazdaság alanyai sok esetben szorosan kötődnek az állami költségvetéshez és a közkiadásokhoz. Maguk a szociális vállalkozások úgy gondolják, hogy elég erősek az életminőség befolyásolásához. A szociális gazdaság jelensége tehát megérdemli, hogy kritikai elemzés és értékelés tárgyává tegyünk.

Minden, a szociális gazdasággal foglalkozó tanulmány már önmagában lehetséges vitatéma. Ennek oka az, hogy a szociális gazdaság nem egy szigorúan körülhatárolt szektor; és amennyiben *egyáltalán* szektor, akkor sincs egyértelműen leírható formája. Helyesebb talán bizonyos fajta gazdasági szereplők tipikus viselkedésmódjáról beszélni. A szociális gazdaság meghatározásával és elemzésével kapcsolatos problémák számosak. Például, a statisztikai adatok hiánya miatt lehetetlen még csak megbecsülni is a szociális vál-

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

lalkozások számát, nem beszélve a GDP-ben való részesedésükről, a foglalkoztatottságban játszott szerepükről, az általuk termelt hozzáadott értékéről stb.

El kell ugyanakkor ismernünk, hogy komoly erőfeszítések történnek a helyzet javítása érdekében. Csehországban, a már létező nonprofit szervezeti szatellit számla mellett, készülőfélben van a szociális gazdaság szatellit számlája is. Másrészt viszont egy ilyen munkához a szociális gazdaság és szociális vállalkozás pontos definíciójára volna szükség, egy ilyen meghatározástól pedig, úgy tűnik, még mindig nagyon messze vagyunk. Miként azt a *„Kézikönyv a szociális gazdaságban működő szervezetek, szövetkezetek és önszolgáltató társaságok szatellit számlájának felállításához”* c. kiadvány (2006) bizonyítja, a szociális gazdaság definíciójának problémája messze túlmutat egyetlen, vagy akár néhány ország határán.

Annak ellenére, hogy a szociális gazdaságról nagy mennyiségű szakirodalom áll rendelkezésre, még mindig nem született meg a szociális gazdaság és szociális vállalkozás általánosan elfogadott definíciója. Mint minden meghatározás esetében, a tartalmat szükségszerűen befolyásolja nem csak a gazdasági, hanem az általános társadalmi, és természetesen a politikai kontextus is. Előfordulhat, hogy egyes intézmények csak átmenetileg tartoznak a definíció érvényességi körébe, vagy tevékenységeiknek csak bizonyos része tekinthető „szociálisnak”. Ahhoz, hogy egy szervezetet általában véve szociális vállalkozásnak nevezzünk, nem egyszerű dolog univerzális kritériumokat felállítani, ha ez egyáltalán lehetséges. A szűk megközelítések általánosítók és leegyszerűsítők lehetnek. A túlságosan tágak viszont elvesztik gyakorlati alkalmazhatóságukat.

Ehhez a tanulmányhoz egy olyan definíciót választottunk, amelyhez a cseh gazdasági gondolkodásban használatos fogalmakat használtuk fel. Ezért elemezzük Borzaga és Defourny (2001) definícióját, amelyet EMES megközelítésnek is nevezhetünk, ezt használják ugyanis e kutatói hálózaton belül. Ugyanakkor egészen népszerű ez a megközelítés bizonyos cseh szerzők (pl. Dohnalová in Skovajsa 2010) körében is.

A probléma bemutatása

Minden társadalom intézmények sokszínű elegyből áll. Ezek az intézmények szolgáltatnak, termelnek, biztonságot adnak a társadalomnak stb. E tevékenységeket, az állami intézmények mellett, magáncégek és harmadik szektorbeli, nonprofit szervezetek is végezhetik. Ez a „háromosztatú” megközelítés a XX. század 70-es, 80-as éveitől általánosan elfogadottá vált. A szociális gazdaság fogalma ennél fiatalabb; különböző szektorokban és jogi formákban működő szervezetekhez kötődik, bár ezek a szervezetek (feltehetően) hasonló értékek és ethoszok mentén működnek. Noha valószínűleg nem beszélhetünk „szektorról”, egy új jelenség, egy új intézményi komplexum keletkezésének vagyunk szemtanúi.

A szóban forgó szervezetek a forrásfelhasználás és az újraelosztás folyamatában egyaránt jelen vannak, illetve bizonyos szabályozó funkciót is betöltenek. A felhasználási funkció keretében termékek és szolgáltatások keletkeznek, ezek lehetnek magán-, állami,

vagy kvázi állami jellegű termékek (Rosenmayer 2012). Ezek az áruk, vagy előállításuk, pozitív externáliák forrásai lehetnek. A redisztribúciós funkciót a társadalmilag hátrányos helyzetű állampolgárok számára ingyenes, vagy a piaci áraknál olcsóbb szolgáltatások nyújtásaként lehet értelmezni. Az önkéntes munka kiaknázása az újraelosztás másik fontos eszköze. A szociális partnerekkel, például a közigazgatás szerveivel, való együttműködés révén pedig ezek az intézmények közvetve és közvetlenül betöltenek szabályozási funkciót is.

Európában ezen intézmények megjelenése történelmileg a jóléti állam válságához, főleg az állandó gondokat okozó, felszámolhatatlan, tartós munkanélküliség problémájának megoldhatatlanságához kapcsolódik. De vannak más nehézségek is – az államadósság, a szükségszerű kiadások egyre növekvő köre, a költségesebb közszolgáltatások iránti növekvő igények. A modern jóléti államok jó ideje keresik a fenti problémák rendszerszerű megoldása felé vivő utakat. A harmadik szektor szervezeteinek, vagy a szociális vállalkozásoknak a közszolgáltatások biztosításában való részvétele valószínűleg az egyik lehetséges megoldás. Még ma is érvényes, sőt lehet, hogy még égetőbb kérdés, mint 30-40 évvel ezelőtt, hogy mik lehetnek a hagyományos szociális ellátó rendszerben lévő szereplők kibővítésének megoldásai.

Keller (online) a jóléti állam válságát a következőképpen határozza meg: *„számos folyamat egybeesésének következménye: a munkaerőpiac rugalmassá válása, a családok egyre erősödő törékenysége, a lakosság elöregedése, illetve a szolidaritás elvesztésének különböző formái. Egyenként a kormány valószínűleg mindegyikkel meg tudna küzdeni. A folyamatok azonban párhuzamosan jelentkeznek, ráadásul egy olyan időszakban, amikor a globalizáció megköti a kormányzatok kezét. Mindennek eredményeként nő a szolgáltatások iránti igény, miközben a rendelkezésre álló kapacitások drámaian csökkennek...”*.

Mint Európában bárhol, Csehországban is hasonló folyamatoknak vagyunk szemtanúi. A tendenciák arra utalnak, hogy a közszolgáltatások biztosítása egyre visszafogottabbá válik (pl. Pestoff 1995). Ezt az elmozdulást a közszolgáltatások kiterjedésével, struktúrájával és minőségével kapcsolatos felelősség megoszlása jellemzi. A Cseh Köztársaságban is megfigyelhető, hogy a kormányzat elveszti a szolgáltatási funkciók hagyományos monopóliumait. A közszolgáltatásokat – nem mindet, de sokat közülük – egymással és az állami szektor szolgáltatóival is versenyben álló magán-, illetve nonprofit szervezetek állítják elő és nyújtják. A közszolgáltatások piaca erősen leszabályozott, de a verseny és a magánszektor elemei bizonyos területeken jelen vannak és nagyon fontos szerepet töltenek be.

A magánszervezetek által biztosított közszolgáltatásoknak meg kellene felelniük a hatékonyság és az egyenlőség (vagy inkább igazságosság) kritériumának. Sajnos különösen az utóbbi fogalom sokféle, sokszor egymásnak ellentmondó interpretációnak van kitéve. Ráadásul a magánszolgáltatók bevonását a politikusok olykor ellenzik, jobb-, vagy baloldali beállítottságuktól függetlenül. Valószínűleg kommunista örökségünknek tulajdonítható, hogy politikusaink félnek az érzékeny szociális szolgáltatások privatizációjától, a gazdaság (és a társadalom) bizonyos részei fölött gyakorolt kontroll elvesztésétől stb.

Noha a Cseh Köztársaság jelentősen megváltozott az 1989. évi bársonyos forradalom óta, a magánszolgáltatókkal kapcsolatos előítéletek jó része tovább él.

A cseh közgazdasági szakirodalomban a szociális gazdaság gyakran mint a közszféra alternatívája, a gazdasági válság nyomán jelentkező hatások mérséklésének megfelelő eszköze jelenik meg (Dohnalová in Skovajsa 2010), hasonlóan bizonyos XIX. századi cseh közgazdászok és gondolkodók elképzeléseihez, akik a szövetkezeteket és a kölcsönös-ségre épülő egyesületeket a munkásosztály rossz helyzetét enyhítő gyógyírnak tartották.

Ez a tanulmány rövid áttekintést ad a szociális gazdaság koncepcióiról, valamint arról is, hogy miért is érdekli ez a jelenség a politikusokat. Noha mindenekelőtt a gazdasági megközelítés az elsődleges, nyilvánvaló, hogy a szociális gazdaság témakörében a közgazdaság tudománya olykor politikai vagy ideológiai célokat szolgál. S nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy bár a szociális gazdaság és szociális vállalkozás koncepciója meglehetősen homályos, a hivatalos EU-s és nemzeti politikákban nagyon is számon tartott és elismert tényező.

A Cseh Köztársaságban is élénk vita zajlik a nonprofit szektor–szociális gazdaság relációjáról. Az alábbi szövegben megpróbáljuk megrajzolni a szociális gazdaság és a nonprofit szektor határait, illetve felvázolni ezek kapcsolatait.

A koncepciók

Bizonyos országokban természetes módon használják mindkét koncepciót. Mindketőnek vannak elfogadott definíciói és/vagy jellegzetességei, a hasonlóságok és különbségek világosak és érthetőek. A Cseh Köztársaságban azonban nem ez a helyzet. A nonprofit szervezetek strukturális-működési definíciójával szemben, amelyet mind a tudományos szféra, mind az érintett szervezetek elfogadnak és tiszteletben tartanak, a szociális gazdaság fogalma csak lassan kúszott be a közgondolkodásba, annak ellenére, hogy bizonyos szervezetek szociális vállalkozásként aposztrofálják magukat, és egyes szerzők dolgoznak a kifejezéssel, és igyekeznek azt a cseh környezethez igazítani.

1. A Salamon és Anheier (1992) által bevezetett, közismert strukturális-működési definíció széles körben elterjedt. Miként azt a szerzők megjegyzik, ez a meghatározás nem a szervezet céljaira vagy bevételi forrásaira, hanem struktúrájára és működési módjaira helyezi a hangsúlyt (Anheier 2005). Ismertsége miatt értelmetlen volna megismételni alapelveit, amelyeket a szerzők oly meggyőzően és hitelesen írnak le és alkalmaznak. Hasznos lehet azonban rámutatni arra, hogy interpretációjuk homályos és kétértelmű is lehet. Kérdés, hogy ez a definíció valóban képes-e a nonprofit szektor (nonprofit szervezetek szektora) teljes körű és egyértelmű meghatározására. Mindamelllett e megközelítés nyilvánvaló előnye az egyszerűség, és a különböző országokban, eltérő körülményekhez való alkalmazhatóság.
2. Amennyiben a szociális gazdaság megközelítései közül egyetlen egyet akarunk kiválasztani, vagy nagyon általános, vagy nagyon komplex definíciót választhatunk. A széles érvényességi körű és egyszerű definíció képviselője Young (in Gidron–Hasenfeld

2012). Ő nem csak a szociális gazdaságot, hanem a szociális vállalkozást is definiálja, és felteszi a kérdést, hogy vajon a szociális gazdaság és a szociális vállalkozás ugyanazt jelenti-e. Young tágabb munkadefiníciója szerint *a szociális vállalkozás a piacon működő magánszervezeteknek társadalmi célok elérése érdekében kifejtett tevékenysége* (Young 2012). Nagyon találó ez a definíció, amely említést tesz a célok fajtáiról is, illetve arról, hogy ezeket a piacon kell elérni¹. De létezik sok más megközelítés is; inspiratív jellege miatt itt most Defourny interpretációjára hivatkozunk (Defourny in Borzaga–Defourny 2001).

Miként azt Young (2012:21) megjegyzi, *„a szociális vállalkozásnak nem létezik általánosan elfogadott definíciója, és noha egy efféle meghatározás kigondolható, nagy valószínűséggel nem alakítható ki úgy, hogy tökéletesen illeszkedjen a különböző jogi formákhoz. Az EMES európai kutatási hálózat által kifejlesztett többrétegű meghatározás egy ilyen definíció kidolgozására tett bátor kísérletnek tekinthető”* (Borzaga–Defourny 2009). Jelen tanulmányban, több okból, tehát ezt a szélesebb perspektívájú megközelítést használjuk.

A nonprofit szektor koncepciója

A fent bemutatott strukturális-működési definíció tehát olyan egységet tekint nonprofit magánszervezetnek, amely szervezett, nem állami, nem osztja szét a profitot, önkormányzó és önkéntes alapon működik. Minden meghatározásnak egyértelműen és teljes körűen kell leírni az adott fogalom tartalmát. Sajnos a nonprofit szektorhoz is (akárcsak a szociális gazdasághoz) sokszor egymásnak ellentmondó definíciók, megközelítések és elméletek köthetők. Miként értékelhetjük a strukturális-működési definíciót az egyértelműség és pontosság tekintetében?

1. A szervezethez bizonyos mértékű intézményesültséget jelent. Ebben a vonatkozásban nincs jelentősége annak, hogy a szervezet bejegyzett-e, illetve rendelkezik-e jogi személyiséggel. Az eredeti definíció értelmében a szervezeti célok, a struktúra és a tevékenységek hosszú távú jellege alapvető fontosságú. A fentiek konkrét megtestesülése lehet például, ha a szervezetet, a struktúrát, a tevékenységek tartalmát és a felelősségi köröket meghatározó, szabatosan megfogalmazott egyesületi alapszabály vagy alapító okirat szerint működtetik. Valószínűleg használhatóbb a negatív definíció: ebben a megközelítésben az ad hoc módon létrejött, ideiglenes és informális csoportok nem részei a nonprofit szektornak (Salamon–Anheier 1997; Anheier 2005). *Kijelenthetjük, hogy ez a tulajdonság, NEM kizárólag a nonprofit szervezetek sajátja. Ellenkezőleg, mind a for-profit szervezetek, mind a közintézmények esetében jellemző.*
2. A második tulajdonság a magánjelleg és a kormányzattól való intézményi elkülönültség. A privát nonprofit szervezetek nem lehetnek a közszféra részei, és nem tölthetnek be a közigazgatáshoz tartozó vagy közhatalmi funkciókat. *Ismét világos, hogy ezt*

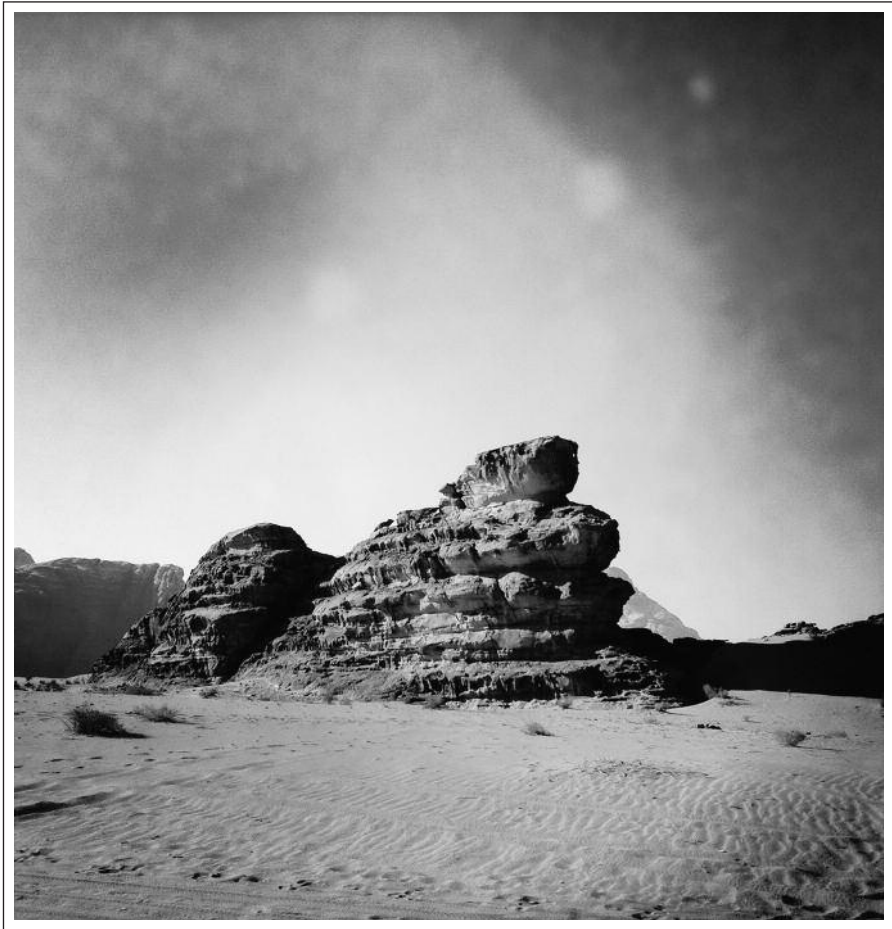
a kritériumot a nonprofit szervezetekhez hasonlóan a for-profit vállalkozások is teljesítik.

3. Ahhoz, hogy egy entitást nonprofit szervezetnek tekintsünk, öngazgatónak kell lennie. Az ilyen szervezetek az irányító és ellenőrző kompetenciákat meghatározó belső struktúrákkal, valamint az öngazgatóhoz és önkontrollhoz szükséges eszközökkel rendelkeznek. Más szavakkal, kormányzattól, illetve magáncégektől független és autonóm szervezetről beszélhetünk. *E tekintetben sincs szignifikáns különbség egy nonprofit szervezet és egy magáncég között.*
4. A nonprofit szervezet negyedik attribútuma az önkéntesség organikus jelenléte. Természetesen az egyes szervezeteknél különbség van e jellemző megvalósulásának formájában és intenzitásában. Ez a tulajdonság kizárólag a nonprofit szervezetekre jellemző. A magáncégek természetesen nem vesznek igénybe önkéntes munkát. Ugyanakkor sok nonprofit sem teszi ezt, tevékenységük mivolta vagy szakterületük miatt. Egy szervezet önkéntes jellegét azonban némileg másként is lehet értelmezni. A nem kötelező tagság követelményét (ami a szövetségek esetében tipikus), vagy a szervezeti tevékenységekben való egyéb részvételt is érthetjük alatta. *Ha ezt a feltételt a nem kötelező részvétel követelményeként értelmezzük, akkor azt mondhatjuk, hogy ezt a cégek is teljesítik.*
5. A profit szét nem osztása a nonprofit szervezetek utolsó, ám nyilvánvalóan legszigorúbb jellegzetessége. Egy szervezet nem oszthatja szét a profitot (általában nem is létező) tulajdonosai, alapítói, tagjai, vagy vezetői között. A cseh jogi szabályozás ezt a kitételezt a „nem üzleti céllal alapított szervezetek” meghatározásában (586/1992 sz. törvény a jövedelemadóról) rögzíti. Miként azt több szerzőnek, többek között Galaskiewicz-nek és Bielefeldnek (2003) köszönhetően tudjuk, a profitosztás tilalma sok problémakörhöz kapcsolódik, úgymint az adott nemzeti szisztémába való beágyazottság, kikényszeríthetőség, e megkötésnek a szervezeti magatartásra gyakorolt valószínű hatása stb.

Ez egy olyan jellegzetesség, amely kifejezetten a nonprofit magánszervezetek sajátja. Miként azt említettük, a tilalom valódi jellege és következményei vita tárgya lehet, azonban a hatása nyilvánvaló. E fontos téma részletesebb tárgyalását ld. Hyánek (2011).

A strukturális-működési definíciót tehát, a nonprofit szektor kutatásában való jelentős szerepe ellenére, nem lehet dogmaként kezelni. Széles körűen használható, és könnyen adaptálható az egyes nemzeti sajátosságokhoz, egyértelműsége azonban joggal kérdőjelezhető meg. A profitelosztási tilalom kivételével a definíció valamennyi kritériumát/feltételét/részét a magántulajdonú gazdasági alanyok többsége is teljesíti. Valamennyi magáncég szervezett, öngazgató, a kormányzattól intézményileg elhatárolt és végeredményben önkéntes.

Valószínű, hogy e meghatározás csehországi viszonylagos népszerűségét jó alkalmazhatóságának és moduláris jellegének köszönheti. A Nem-kormányzati Nonprofit Szervezetek Kormányzati Tanácsa, a Cseh Köztársaság kormányának tanácsadó, konzultatív és koordinációs szerve azonban módosította a definíciót. Ebben a koncepcióban a nonpro-

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

fit szektort mindössze négy jogi forma képviseli: az egyesületek, a közhasznú társaságok, az egyházi fenntartású szervezetek és az alapítványok. Ez a megközelítés sem a nemzeti számlák rendszerében, sem a jövedelemadóról szóló törvényben használt definícióval nincs összhangban. Ráadásul ez a szűk lehatárolás nem a nonprofit szféra gazdasági lényegén, hanem a jogalkotás által meghatározott intézményi formákon alapszik (Müller online).

A szociális gazdaság koncepciója

Mint arról a korábbiakban szó volt, ez az írás nem törekszik átfogó elemzésre. A szociális gazdaság mellett és ellen szóló érveket egyetlen kiválasztott definíció alapján vizsgáljuk. Ez a koncepció (Defourny in Borzaga–Defourny 2001) két alapvető megközelítést, két fő kritériumot kombinál. Egyfelől adott szervezetek speciális alapelveit (normatív megközelítés), másfelől intézményi és jogalkotási sajátosságait (jogi-intézményi megközelítés) veszi tekintetbe.

A szociális gazdaság normatív megközelítése az egyes szervezetekre jellemző legfőbb tulajdonságokon keresztül definiálja a szociális gazdaságot. A közös alapelvek és értékek számbavétele segíti a mégoly különböző szervezetek csoportosítását is. Ezek elemzésére a későbbiekben kerül sor.

A jogi-intézményi megközelítés a gazdasági intézményeket korlátozott számú szervezeti (jogi) formákba sorolja. E megközelítés szerint a szociális gazdaság alapvetően szövetkezetekből, kölcsönös önszegélyező társaságokból (mutual society) és egyesületekből áll. Más vélemények szerint (Roelants online) az alapítványok is ide tartoznak. A konkrét jogi formáknak a különböző országokban eltérő sémájuk, címkéjük, nevük és tevékenységeik lehetnek, a speciális történelmi és kulturális háttér, valamint a társadalmi-gazdasági gyökerek, kapcsolatok és szokások függvényében. Egy megjegyzés: egyes országokban nagyon speciális jogi formákat találunk. A cseh közhasznú társasági forma, például, valószínűleg egyedülálló egész Európában.

A választott koncepció szerzői a következő, az említett szervezeti formákhoz – szövetkezet jellegű szervezetek, önszegítő szervezetek, egyesületek és mások – kötődő tényekre mutatnak rá.

Az intézmény-fókuszú gondolkodás a háttér, vagyis a fő intézménytípusok (szervezeti formák) azonosításán alapszik (noha a szerzők szerint erre nem szükségszerűen jellemző a formalizmus). Ez a szociális gazdaság definíció tehát a fenti megközelítések kombinációja. A szociális gazdaság a szövetkezetek, kölcsönösségen alapuló szervezetek és egyesületek tevékenységeit öleli fel. Ezek a szervezetek a következő alapelvekre kell hogy épüljenek:

- a közösség tagjainak szolgálata,
- a profitosztás nem elsődleges cél; a profit nem tiltott, azonban működésüknek nem ez a fő motívuma,
- független irányítási struktúrák,

- demokratikus döntéshozatali folyamatok (vagyis: egy tag–egy szavazat),
- a munka elsőbbsége a tőkéhez képest.

Defourny szerint mind a nonprofit szektor, mind a szociális gazdaság koncepciója lehetőséget ad a gazdaság és a gazdasági alanyok szerepeinek alternatív értelmezéseire. A két megközelítés hasonló és meglehetősen különböző jellemzőket egyaránt tartalmaz. A különbségekről ad meglehetősen jó elemzést Borzaga és Defourny (2001). Ez a vita röviden összefoglalható: mindkét koncepció nagyon széles körű, és mindkettő mélyreható viták tárgya. Egyik sem általánosan elfogadott, mindkettőnek vannak támogatói és ellenzői. Ugyanazt a valóságot írják le, átfedik egymást, azonban némileg különböző filozófiára építenek.

A Cseh Köztársaságban a szociális gazdaság (és szociális közgazdaságtan) immár nem „terra incognita”. Egyaránt fellelhetők szociális gazdasági intézmények és érdekes elméleti kísérletek. Nem születtek még azonban az alapokat érintő, konstitutív elméletek; többnyire a külföldi és már elterjedt minták továbbfejlődésének vagyunk szemtanúi.

Két cseh szerzőt érdemes megemlítenünk ezen a ponton, akik rendszerszerűen foglalkoznak ezzel a témával. Megközelítéseiket nem hasonlítjuk össze, mert módszertanilag nagyon különbözők. Vannak azonban hivatkozásaik más szövegekre, amelyek, természetesen a cseh kontextusban, érdekesek, és továbbgondolásra érdemesek.

A szociális gazdaság Čepelka szerint

Kezdjük a Čepelka munkáiban bemutatott szociális gazdaság koncepcióval. Ez a megközelítés a magas rizikófaktorú, veszélyeztetett és társadalmi kirekesztettségben élő, vagy hátrányos helyzetű állampolgári csoportok szerepét hangsúlyozza. Az egyik legfontosabb fogalom itt a társadalmi integráció.

Čepelka tipikus hátrányos helyzetű csoportokat különböztet meg:

- munkanélküliek, különös tekintettel a tartós munkanélküliekre,
- frissen végzettek,
- alacsony végzettségűek,
- idősek,
- falvakban élő emberek; alacsony jövedelmekkel rendelkező területeken élők (az alacsony jövedelmek krónikus szegénységbe taszítják őket),
- egyedülálló, kisgyermekes édesanyák,
- drogfogyasztók,
- testi vagy mentális fogyatékossgal élők,
- szociális és családi háttér nélküli emberek (volt elítéltek, hajléktalanok stb.),
- munka- és/vagy hajlék nélküli fiatalok,
- bevándorlók, etnikai kisebbségek.

Nagyon gyakori, hogy az egyes hátrányok keverednek, illetve halmozottan jelentkeznek. Čepelka (2003:81) szerint: „Az Európai Unióban a köz- és magánszféra, illetve for-

profit és nonprofit szervezeteinek partnerségei e csoportok társadalmi integrációját célozzák. A szociális gazdaság ennek egyik lehetséges útja.”

A szociális gazdaság tehát a közhatalom egyik lehetséges eszközének tekinthető, nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi kontextusban is. Čepelka szerint az EU országai-ban a szociális gazdaságot kezdik a közpolitikák részeként kezelni. E közpolitikák a szociális magánvállalkozások támogatásán keresztül integrációs feladatokat próbálnak megoldani. Ez a megközelítés tehát nagyon szorosan kapcsolódik a közhatalom kérdéséhez.

Čepelka úgy véli, hogy a szociális gazdaság a piaci mechanizmusok által generált egyenlőtlenségekre reflektál. Kulcs tényezőnek tekinti a helyi közösségi, különösen a nonprofit szervezetek tevékenységeit, amelyeket önkormányzati, központi és uniós forrásokból, magánadományokból, illetve nyilvános pályázatokból finanszíroznak (ebben a sorrendben). Ez azért nagyon érdekes, mert a szociális gazdaság felé irányuló efféle viszonyulás nyilvánvalóvá teszi az utóbbinak a közhatalommal való szövetségét. Különösen a közforrásokhoz való hozzáférés viszont maga után vonja a kormányzati szabályozást és a szuverenitás lehetséges korlátozását.

Čepelka tulajdonképpen azt állítja, hogy a szociális gazdaság nem öleli fel a nonprofit szektor egészét, és nem pusztán nonprofit szervezetekből áll. Az előző kijelentés a teljesen különböző típusú szervezeteket tömörítő nonprofit szektor heterogenitására utal. Az utóbbi pedig világosan megfogalmazza, hogy a szociális gazdaság több mint a szociális orientációjú üzleti és vállalkozói tevékenységet folytató nonprofit szervezetek összessége.

Čepelka szerint a cseh szociális gazdaságba beletartoznak a szövetkezetek, de más intézmények is: közhasznú státussal rendelkező kisvállalkozások (noha nem világos, hogy ezalatt pontosan mit értünk), tanácsadó nonprofit szervezetek, szociális szolgáltatók stb., de helyi kereskedelmi intézmények és egyházi működtetésű szervezetek is.

Azt állítja, hogy *„...a szociális gazdaság egyfajta válságban van...”* (Čepelka 2003:110). Nem magyarázza ezt a kijelentést, de az általa képviselt megközelítés szellemében valószínűleg az Európában még meg nem oldott, állandósult szociális problémák eredményére utal. vagy pedig nagyon szkeptikus a koncepcióval és a szociális gazdaság modelljével kapcsolatban. Akárhogy is, valószínű, hogy igaza van.

Részvételi, demokratikus és kooperatív gazdaság: a szociális gazdaság Hunčová szerint

Hunčová az egyik leginspiratívabb szerző a cseh szakirodalomban. Nem csak tolmácsolja a külföldi modelleket és trendeket, hanem meg is próbálja továbbfejleszteni a szociális gazdaság koncepcióját. A szociális gazdaságról Hunčová más, kapcsolódó fogalmak, úgymint részvételi gazdaság, demokratikus gazdaság és kooperatív gazdaság, párhuzamos használatával gondolkodik.

A szociális gazdaságot és szociális közgazdaságtant eszköznek tekinti, *„amelyekkel az EU országai próbálnak megbirkózni a piac társadalmi dimenziójával...”* (Hunčová

2004:138). A szociális gazdaság valójában a jóléti állam reformjához kapcsolódik, és az európai gazdaságok lassú növekedési rátájára adott reakciót tükrözi.

Természetesen Hunčová a szociális gazdaságról a munkanélküliség leküzdésével kapcsolatban is beszél. Arra a tényre reflektál, hogy az EU-s közpolitikák a szociális gazdaság/vállalkozás koncepció sztenderdizálására törekuszenek. Egy efféle sztenderd prototípusának tekinti a *Szövetkezeti identitásról szóló állásfoglalást*, amelyet a Nemzetközi Szövetkezeti Szövetség tett közzé 1995-ben. Említi a gazdaság hibridizációjának folyamatát is, ami összhangban van a gazdasági gondolkodás jelenlegi trendjével (ld. Billis 2010). A „civil, önkormányzó, egyes szektor hibrid szervezete” kifejezés némileg zavaros (Hunčová 2004:125). Arra utal, hogy a szociális gazdaság nem csak szövetkezetekből áll, hanem fő küldetésüknek az alternatív redisztribúciót tekintő, pénzeszközökkel rendelkező egyesületekből (alapítványoszerű alanyok), helyi önkormányzatokból, önkormányzatok önkéntes társulásaiból, informális szomszédsági támogató rendszerekből stb. is. Noha meglehetősen sokrétű ez a halmaz, az önszervezés és a részvétel egyértelműen alapvető elv.

Hunčová megközelítési módja nem határozza meg a releváns jogi formákat, de az „autentikus szövetkezeteket”, a kölcsönös biztosító társaságokat, egyesületeket és alapítványokat a szociális gazdaság velejének tekinti (sajnos nem egyértelmű, hogy milyen típusú alapítványokra gondol). A szociális gazdaság definiálásában a Régiók Bizottságának 2002. évi nyilatkozatára is hivatkozik. Ez a szociális vállalkozásokat a tradicionális magánvállalkozói szervezetektől eltérő intézményekként definiálja. A különbség a nonprofit szervezeti működésben rejlik, amely egyéni tagságra, nyitottságra, átláthatóságra és demokratikus irányításra épül. Az állampolgárok részvételének és együttműködésének szükségességéről is szó esik. Az aktív és részt vevő állampolgárok eme vállalkozásai és szövetségei a helyi igényeket kívánják kielégíteni. Történelmileg kötődnek az adott térséghez, és abban gyökereznek. Tevékenységeik nem versenyre, hanem az informális kötődéseken és kezdeményezéseken keresztül kialakuló kapcsolatokra épülnek.

A szociális gazdaság a Cseh Köztársaságban: formák és képviselők

Az itt bemutatott definícióval kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a Cseh Köztársaságban a következő „szociális vállalkozások” működnek: szövetkezetek, bizonyos egyházi fenntartású szervezetek, fogyatékkal élő embereket foglalkoztató cégek, szociális szolgáltató szervezetek stb. A meglehetősen általános definíció miatt listájuk se nem teljes, se nem pontos. Ráadásul egyes szervezetek „szociális vállalkozásként” aposztrofálják magukat, noha ez az intézményi forma a cseh jogrendszerben nem létezik. Ez jellemző, például egyes szövetkezetekre, amelyek gyakran használják a „szociális szövetkezet” kifejezést.

A vállalkozás szövetkezeti formáját a cseh Kereskedelmi törvény rögzíti. A törvény megfogalmazásában a szövetkezetek és a vállalkozás más formái közti legfőbb különbség a tulajdonlás és a döntéshozatal demokratikusabb módjában rejlik. Tipikus cseh szö-

vetkezetek a mezőgazdasági, a fogyasztói és a lakásszövetkezetek. Ezek mellett sok termelőszövetkezet is működik. Legtöbbjük tagja a Cseh Termelőszövetkezetek Szövetsége nevű ernyőszervezetnek.

Meg kell jegyeznünk, hogy még a szövetkezet jellegű szervezeteknél sem alkalmazzák következetesen és teljes mértékben az „egy tag–egy szavazat” elvet. A menedzsment és ellenőrzési kompetenciákat különféle szűk csoportokhoz, tanácsokhoz és bizottságokhoz delegálják. Demokratikusak és a választási elv alapján működnek, azonban nem beszélhetünk tiszta demokráciáról. Ez azonban nem panasz – különösen a nagyobb szervezeteknek egyszerűen nincs szükségük a tiszta demokrácia alkalmazására. Vagy alkalmazhatnák ugyan, de túl magasak lennének a tranzakciós költségek.

A magukat „szociálisnak” nevező szervezetek általában a következő jellemzőket emelik ki: a profit nagy részét nem osztják szét a munkatársak (szövetkezeti tagok) között, „társadalmi tőkét” építenek, pozitív externáliákat hoznak létre stb. Különösen a szövetkezetek hivatkoznak belső struktúrájuk és döntéshozatali mechanizmusaik demokratikus természetére. Sokuk előszeretettel hangsúlyozza regionális jellegét. Ez a helyi foglalkoztatás növelését, illetve helyi, fogyatékosággal, vagy társadalmi kirekesztettségben élő emberek munkához juttatását jelenti.

E szervezeteknél bizonyos esetekben az alkalmazottak több mint fele fogyatékkal élő. Nem kétséges, hogy e szervezetek missziójuktól, vagy a vállalkozás konkrét irányától függetlenül szociális vállalkozásnak minősülnek. Az ebbe a típusba tartozó szervezetek többségének egyik megkülönböztető jegye, hogy bevételeik jelentős része közvetett, közforrásokból származó támogatásokból keletkezik.

Az a munkáltató, aki 50 százaléknál magasabb arányban alkalmaz fogyatékkal élőket (védett munkahely), pénzügyi támogatásra jogosult. A cél világos – a fogyatékkal élő emberek foglalkoztatásának támogatása.

A szociális gazdaság és a kormányzati szabályozás speciális eszköze: a fogyatékkal élők alkalmazásának kötelezettsége

A köz- és magánszféra cégei esetében egyaránt érvényes a fogyatékosággal élő emberek alkalmazásának kötelezettsége. Ezt a kötelezettséget törvény írja elő, és a 25-nél több embert alkalmazó munkáltatókra vonatkozik. Ez a kikényszerített szolidaritás érdekes eleme, amely számos gazdasági alanyra van hatással. Ezt a „szolidaritás-kényszer” a 435/2004 sz. jogszabály, a Munka törvénykönyve írja elő. A munkáltatóknak kötelező az előírt arányban, ami az összes alkalmazott 4 százaléka, fogyatékkal élőket alkalmazni, azonban három lehetőség közül választhatnak:

1. Fogyatékosággal élők közvetlen alkalmazása. Ebben az esetben minden alkalmazott személy háromszorosan számít.
2. Fogyatékosággal élőket foglalkoztató cégektől való kötelező áru- és szolgáltatásvásárlás.

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

3. Speciális járulék kötelező megfizetése, amennyiben az első vagy a második feltétel nem teljesül.

Nem könnyű általánosítani, azonban a problémához való hozzáállásuk szerint a munkáltatókat durván három csoportba oszthatjuk:

1. Szigorúan for-profit orientációjú szervezetek. Ezek általában inkább a pénzbeli hozzájárulást (járulékot) fizetik be a központi költségvetésbe. Így elkerülük a fogyatékosággal élő emberek alkalmazásával, vagy a szolgáltatók szűk csoportjától való beszerzéssel kapcsolatban esetleg előforduló komplikációkat. Ebbe a csoportba általában hatékony és sikeres vállalatok tartoznak. Másfelől viszont azt is be kell látnunk, hogy bizonyos iparágakban korlátozott a fogyatékosággal élők alkalmazásának lehetősége.
2. A fogyatékosággal élők direkt alkalmazását preferáló munkáltatók. Bizonyos cégek foglalkoztatnak fogyatékkal élőket (majdnem) 4 százalékos arányban, azonban ez még mindig csak egy kisebb csoport.
3. A kiegészítő támogatást felhasználó vállalkozások. Az okok nem csak gazdaságiak, hanem presztízs jellegűek is lehetnek. Vagy profitábilis lehet, vagy javíthatja a szervezet imidzsét (esetleg mindkettő). Ezek a szervezetek is szociális vállalkozásnak mondják magukat (vagy CSR-ről beszélnek), azonban kérdés, hogy a jogszabályi kötelezettségeknek való megfelelés elegendő-e a „szociális vállalkozás” címke használatához.

A szociális gazdaság története a cseh területeken

A szociális gazdaság és különösen a szövetkezeti mozgalom, illetve az önszervezési ideája a cseh közgazdasági gondolkodásban a XIX. század óta előkelő helyet foglal el. Ha a cseh közgazdászok hozzájárultak valamivel az európai gazdasági gondolkodáshoz, az valószínűleg az önszervezés, a kölcsönös segítségnyújtás és a szövetkezetek területén történt meg.

A cseh gondolkodók intenzíven foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel a XIX. század közepétől a második világháború kezdetéig. Annak, ami a háború, pontosabban 1948 után történt, semmi köze nincsen a közgazdaságtan valódi tudományához.

Nyugat-Európában a kölcsönös segítségnyújtó tevékenységekről a XIX. század eleje óta folyt diskurzus; Csehországban ez némi késéssel indult el. Bažantová (2002) szerint a cseh társadalom e témára irányuló élénk érdeklődésének oka a cseh társadalom és gazdaság összetétele volt, amelyben magas arányban képviseltették magukat a kereskedők, a kisvállalkozások és a családi gazdaságok. Abban az időben ezek mindannyian nehéz helyzetben voltak, pozícióikat a nagytőke dominanciája veszélyeztette.

Noha az Osztrák–Magyar Monarchia csak részlegesen reagált az egyesülési és szövetkezeti igényekre, a cseh közgazdászok a XIX. század második feléig nem álltak elő eredeti elképzelésekkel. Természetesen léteztek törekvések a külföldi elméletek és megközelítések feldolgozására és továbbfejlesztésére, azonban az önálló és meghatározó jelentőségű elméleti munka csak az 1860-as években kezdődött meg. Ez egyben a fogyasztói és

termelő szövetkezetek lendületes fejlődésének és térnyerésének időszaka is volt a nagyobb városokban és vidéken egyaránt.

Ha az elméletalkotók és gyakorlati szakemberek munkáiban közös elképzeléseket vagy elveket keresünk, a következőket találhatjuk:

- a szegény munkások és parasztok életkörülményeinek fejlesztésére tett kísérletek,
- a munkának a tőkével való egyenrangúvá tételére (vagy a munka tőkével szembeni felsőbbrendűségének indoklására) tett kísérletek,
- az önszolgálat és kölcsönös segítség ideáinak, illetve a termelésben, fogyasztásban és finanszírozásban megjelenő pozitív hatásainak hangsúlyozása.

A cseh szerzők azonban nincsenek tökéletes összhangban. Az alapvető ellentmondások főként a gazdaság szerepének és a szocializmus mibenlétének értelmezésében rejlenek. A magántulajdonnal és a teljesítményt, illetve a képességeket is figyelembe vevő bérezéssel kapcsolatos véleményeik is eltérnek. E különbségekről alább szólunk. Általánosságban véve a cseh közgazdászok álláspontja a kormányzati beavatkozások teljes elutasításától az állam alapvető szabályozó funkcióinak erőltetéséig terjedtek. A következőkben az akkori időszak cseh gondolkodóinak legfontosabb elképzeléseit mutatjuk be.

A cseh közgazdaságtan mindössze néhány briliáns teoretikus elmét tud felmutatni, az egyikük František L. Chleborád (1839–1911). Néhány gondolata mind a mai napig érvényes. Életét a nincstelen munkások és parasztok életszínvonalának javítására tette fel (ez akkoriban nem volt egyedülálló). Ő volt az első cseh szerző, aki nem csak a szövetkezeti elméletét dolgozta ki részletesen, hanem sok szövetkezetet és önszolgálati egyesületet hozott létre, illetve segített. Ő alapította az első cseh fogyasztói egyesületet (Včela) és sok más szövetkezeti szervezetet, amelyek célja, többek között, a közösségi élelmiszerellátás volt. Megértette, hogy a társadalmi-gazdasági problémák gyökere a pénzeszközök hiánya, így figyelme a pénzügyi szektor felé fordult. Egyebek között egy biztosító társaságnak is alapító tagja volt.

Chleborád azokhoz a szerzőkhöz tartozott, akik minden erejükkel a magántulajdon szentségéért harcolnak. A szocializmust hevesen ellenezte; ugyanakkor rámutatott a nagytőkének a munka feletti uralmára, és a kisvállalkozásokat támogatta.

A szövetkezeteknek egy ideális gazdasági rendszer alapját kellene képezniük. E rendszer alapelve a munka és a tőke egyenlő pozíciója. Chleborád megközelítésében a szövetkezeteknek számos formája van, és minden iparágban jelen kell lenniük. Fontos, hogy az „ideális” rendszer felé való átmenet erőszakmentes és organikus legyen. Figyelemre méltó Chleborádnak a munkások rossz helyzetéről szóló kritikai elemzése. Szegénységükért, legalábbis részben, ők is felelősek, mert feladják az egyesületi tevékenységet, nem működnek együtt egymással, sem a tőkével, a kereskedőkkel stb. Szerinte a munkásoknak mutatniuk kellene bizonyos vállalkozói hajlamot, különösen az önszolgálati szövetkezeteken és a kölcsönösségre alapuló társaságokon keresztül.

A termelés bizonyos tényezőinek emancipációjára való törekvés egy a mai napig népszerű koncepcióhoz vezetett. Eszerint a munkásoknak fel kellene szabadítaniuk önmagukat a bérmunka okozta függőség alól. Tehát vállalkozások társtulajdonosaivá (és

részvényeseivé) kellene válniuk. Ezeket az elképzeléseket, akárcsak a lakáskörülmények fejlesztésére, a biztosításokra vagy a szövetkezetek kialakítására vonatkozókat, a munkásosztály életkörülményei inspirálták.

Chleborád szól az állam/kormányzat részvételéről is, amelynek a társadalom átalakulásában alapvető szerepet kellene játszania. Alapvető, de jobbra csak szabályozó szerepet, jellemzően a munkaidő-szabályozás, illetve az egészségvédelem és -megőrzés terén. A kormányzatnak azonban nem szabad befolyásolnia vagy korlátoznia a magántulajdonhoz fűződő jogokat (Bažantová 2002).

Hasonló, nem forradalmi megközelítés található František Modráček munkáiban (a szocializmus nagyon erőteljes elutasításával). Noha a „szövetkezeti szocializmus” mellett emel szót, erősen ellenzi az „államszocializmust”. A demokrácia a szocializmus alapja és egyben csúcsa. Chleborádhoz hasonlóan Modráček (1871–1960) is a tőke javából való részesedésében „megrabolt” munkásról beszél. Szerinte a szövetkezetek a szocializmus alapját képezik, azonban a magántulajdon megőrzését is fontosnak tartja. Ugyanakkor megengedi a tulajdonformák fokozatos és erőszakmentes átalakítását a szövetkezeti szocializmus irányába.

Említhetünk hasonló nézetekkel és attitűdökkel bíró más szerzőket is. Ha Karel Engliš-t, valószínűleg minden idők legjelentősebb cseh közgazdászát ki is hagyjuk, olyan neveket sorolhatunk, mint Sabina vagy Procházka. Sabina az államnak a társadalmi problémák megoldásában való pótolhatatlan szerepét hangsúlyozza. Kevésbé meglepő módon a munka és a tőke közti viszonyokat is elemezte.

Mivel tisztában volt a pénzellátottság hiányosságaival, reményét a hitelszövetkezetekbe, valamint az egyéni kereskedők szövetségeibe vetette. Procházka, papi hivatásával összhangban, az önszorgítást keresztény szempontból elemzi. Az önszorgítás a szegénység és a munkások rossz életkörülményei elleni harc egyik fő fegyvere lehet. A kormányzati kompetenciák kiterjesztésére irányuló jogszabályi módosításokat kezdeményezett. Úgy gondolta, hogy az államnak kell biztosítani a munkásokat, főként a balesetek ellen, be kell vezetnie az ingyenes oktatást, támogatnia kell a munkások hitelszövetkezeteit stb. A nagyvállalatok magas kulcsú adóztatását és karitatív tevékenységét is szorgalmazta.

Noha Chleborádot tekintik az akkori időszak legbefolyásosabb közgazdászának, nem szabad megfeledkeznünk F. C. Kampelík-ről sem. Kampelík (1805–1872) volt a pénzügyi önszorgítás legkiemelkedőbb szószólója. Nem csak az ön- és kölcsönös segítség alapelveit próbálta megfogalmazni, hanem a Raiffeisen bank elveit is adaptálta a cseh társadalomra, és részletes „útmutatókat” írt az ilyen „szövetkezeti bankok” működtetéséhez. Ezeket a takarékbankokat/hitelegyesüléseket/szövetkezeti bankokat (továbbiakban hitelszövetkezeteket) a viszonylag kis körzetekre koncentráló, korlátozott működési terület jellemzi, általában önkéntes vezetőséggel. A tőkéhez való jobb hozzáférésre irányuló eme erőfeszítéseket nem csak bizonyos emancipációs motívumok hajtották, hanem a cseh vállalkozók jobb versenyképességének kívánalma is.

A cseh környezetben radikálisabb irányvonalak is léteztek. Miként azt már említettük, ebben az időszakban sok közgazdász a szövetkezésre és önszorgításra helyezte a hangsúlyt. Sadkovský például az ún. ipari egyesületek vízióját képviselte, ismét csak a társadal-

mi és gazdasági gondok megoldásának érdekében. Ugyanakkor, és ez nyilvánvalóan kíván esik a „mainstream” gondolkodás körén, megkérdőjelezte a piaci elveket, a szabad kereskedelmet, valamint a nagytőkét és annak túlzott mértékű profitját.

Sadkovský a vállalkozók tevékenységeinek és működési környezetének korlátozására is javaslatot tett, például a profit korlátok közé szorítása és a bérek (kikényszerített) megemelése által. Úgy vélte, a kormánynak kell mindenáron elérnie, hogy a vállalkozók lemondjanak „igazságtalan profitjaikról”.²

A történelem (sem mire nem tanít bennünket?)

A fent bemutatott elképzelések és törekvések, más kezdeményezésekkel együtt, a parasztok és a munkásosztály nyomorúságos helyzetének javítása érdekében születtek. Egy ilyen megoldásnak rendszerszintűnek és hosszú távúnak kell lennie. A legtöbb gondolkodónak nem csupán egy átmeneti könnyítés, hanem rendszerszintű és folyamatos fejlődés elérése volt a fő célja, és úgy vélték, ennek a haladásnak az önszorgításra, kooperációra és kölcsönösségre kell épülnie. A társadalom megváltoztatásának folyamatában a kormánynak koordinátorként, stratégiai partnerként és szabályozó hatóságként kell fontos szerepet játszania.

Felmerül a kérdés, hogy mennyire volt mindez egyszerűen csak az önszorgítással kapcsolatos elképzelések megjelenéséhez pozitív feltételeket biztosító időszak eredménye, és miként lehetne megismételni az egyesületek és szervezetek virágzását. Megkérdezhetjük, hogy vajon ezek az ideák ma is életszerűek és életképesek-e a megváltozott körülmények és eltérő társadalmi-gazdasági feltételek között. Ez különösen a munka emancipációjára, valamint a versenyképes (pénzügyi, illetve termelő-) szervezetekre és önszorgító csoportokra vonatkozik. Még egy olyan időszakban sem valósult meg valamennyi elképzelés, amikor a legbefolyásosabb közgazdászok és politikusok is támogatták azokat. Van-e esély arra, hogy napjainkban széles körben elfogadásra kerüljenek?

Az említett időszakban a vizsgált elképzelések két alapvető tényre épültek. Egyrészt a munkásosztály és a gazdálkodók meglehetősen rossz életszínvonalára, másrészt arra, hogy a szabad tőke a cseh vállalkozók, különösen az önfoglalkoztató üzletemberek számára gyakorlatilag hozzáférhetetlen volt. Következésképpen ilyen körülmények között az önkormányzásra, a munkások szerveződésére és az életszínvonal növelésére irányuló kezdeményezések természetesnek tűntek és általánosan elfogadottak voltak.

Változott-e lényegesen azóta a helyzet? Az önszorgítás elveit néhány szerző ma is hirdeti, kérdés, hogy indokoltan teszik-e. Alátámaszthatók-e ezek a törekvések társadalmi vagy gazdasági érvekkel? Avagy a fent bemutatott koncepciók csak a múlt egy bizonyos időszakához köthetők? Más szavakkal: nem lettek-e teljesen mások a társadalmi-gazdasági feltételek, a „régiek elképzelések” pedig érvénytelenek?

Kétségtelen, hogy a munkásosztály többségének életkörülményei megváltoztak. Korábban a munkások képezték a legszegényebb társadalmi csoportot. A termeléshez való tényleges hozzájárulásuktól függetlenül a bérük többnyire nem volt elegendő a

szegénységi küszöb feletti életkörülmények biztosítására. Ez a fojtogató állapot nem csak egy kisebbséget, hanem a munkás populáció legnagyobb részét érintette. A mai cseh társadalomban nem ez a helyzet. Sok munkás bére ma sem éri el az átlagkeresetet, azonban nem élnek szegénységben, vagy minősíthetetlen körülmények között (CZSO online). Ráadásul relatíve komplex és „nagyvonalú” szociális ellátó rendszerrel rendelkezünk. A hozzáférhető adatok szerint növekszik ugyan a szegénységtől fenyegetett emberek száma, azonban arányuk még mindig nem magasabb az OECD országokénál (OECD online).

Más szavakkal, a jelenlegi szociális viszonyok nem hasonlíthatók a XIX. századbeliekhez. A lakásszövetkezetek, például hosszú távon is sikeresek a Cseh Köztársaságban, azonban túl sok más esetet az önszervezés ideájának megvalósulására nem nagyon találunk. Miként arról fentebb szó esett, bizonyos vállalkozások szövetkezeti formában működnek, ennek oka azonban többnyire az alacsonyabb tranzakciós költség (különösen a termelészövetkezetek esetében).

Valószínűleg a hitelek, és általában a szabad tőke hozzáférhetetlensége sem olyan alapvető probléma, mint korábban. Az akkor javasolt megoldás az újonnan alakult kölcsönös takarékbankokon és hitelszövetkezeteken alapult. Ma a kereskedelmi bankok rendszere viszonylag jól megalapozott, noha néhány kölcsönösségi forma továbbra is működik. Valójában egyetlen típus létezik – a cseh jogrendszer csak a hitel-, vagy takarékszövetkezet jogi formáját ismeri („záložna” vagy „kampelička”). Ezeket a hitelszövetkezeteket a kormányzat szabályozza, és alapításukhoz 35 millió cseh korona (kb. 1,42 millió €) tőkét kell letétbe helyezni.

Ezek a hitelszövetkezetek nem-banki pénzügyi társaságok, amelyek, bizonyos megszorításokkal, a kereskedelmi bankokéhoz hasonló szolgáltatásokat nyújtanak. E szövetkezeteket, amelyek oly népszerűek voltak a XIX. században, a kommunista érában természetesen felszámolták, hiszen az önszervezésre, kölcsönösségre és demokratikus elvekre épültek. A kommunista rezsim bukása után hét évvel a Cseh Köztársaságban új hitelszövetkezetek alakultak. Azonnal nagyon népszerűek lettek, köszönhetően viszonylag magas kamataiknak. Az 1990-es évek végén körülbelül 120 hitelszövetkezet működött az országban. Ez a magas szám kétségtől az alapítás alacsony tranzakciós költségeinek következménye.

Mai szemmel hihetetlennek tűnik, hogy az emberek majdnem 11 milliárd koronát bízta ezekre az intézményekre úgy, hogy egy szervezetre mindössze 0,5 millió korona tőkerész jutott. Ráadásul a hitelszövetkezetek betétei nem voltak biztosítva. A várható katasztrófa hamar bekövetkezett: 60 százalékuk csődbe ment, és az üzletág gyakorlatilag szabályozatlan jellege miatt a betétesek nagy része elvesztette a pénzét.

A bizalom hanyatlása azonban csak átmeneti volt, főként azért, mert az 1990-es évek keserű tapasztalatai után a hitelszövetkezetek működési szabályait és feltételeit radikálisan megszigorították. Nagyon leegyszerűsítve, ezek ma a kereskedelmi bankokhoz hasonló szabályok mentén működnek, betéteik pedig biztosítva vannak. Ugyanakkor magasabb kamatokat kínálnak, ami valóban versenyképessé és egyre népszerűbbé teszi őket, különösen a kispénzüiek és a kisvállalkozások körében.

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

Összefoglalás

Változnak az idők... Kétségtelen, hogy a modern jóléti állam, noha a miénk központi-
lag tervezett gazdasági alapokra épül, teljesen más környezetet biztosít az intézményi fej-
lődés számára, mint a XIX. század közepi. A vállalkozás szövetkezeti formája például nem
különbözik lényegesen a profitmaximalizálás más formáitól. Mivel azonban a tranzakciós
költségek alacsonyabbak lehetnek, ezt a formát bizonyos helyzetekben előnyben részesít-
tik. Szövetkezetek olyan területeken is működnek, amelyeknek semmi köze a szociális
gazdasághoz. A pénzügyi és banki szektor vállalkozói, a zenében utazó üzletemberek,
gyakorlatilag bármilyen termék termelői és forgalmazói – ma valamennyien használhat-
ják a szövetkezeti formát, amely formálisan tiszteletben tartja ugyan az „egy tag–egy
szavazat” szabályt, azonban nem szolgálnak társadalmi, szociális célokat. Azt mondhat-
juk, hogy ezek a szövetkezetek semmilyen módon nem kapcsolódnak a XIX. században
elterjedt önszervezés és kölcsönösség ideájához.

Általánosságban véve a szociális gazdaság homályos definíciója, illetve az ezen a terü-
leten jelen lévő erős politikai befolyás miatt érdekes jelenségeket tapasztalhatunk. Egyes
vállalatok azt állítják magukról, hogy szociális vállalkozások, még formális vagy informális
ernyőszervezetekbe is tömörülnek. Valójában azonban sokuk a szociális vállalkozás vagy
szociális gazdaság egyik lehetséges definíciójának sem felel meg. Így a cseh „szociális vál-
lalatok” között találhatunk éttermet, ékszereket gyártó és forgalmazó vállalatot, még
jachtkölcsönzőt is. Leggyakrabban semmilyen helyi kötődésük nincsen, és nem alkalmaz-
nak fogyatékosokkal élő embereket; egyszerűen csak magukra aggatják a „szociális”
címkét, és szövetségeiken keresztül próbálnak hatást gyakorolni a közpolitikára. Ismét
felvetődik a kérdés: vajon a „szociális vállalkozás” megnevezés nem pusztán egy jó PR fo-
gás, vagy az üzleti terv egy ütős része-e? A címke közpénzekhez, különösen „európai”
pénzekhez, nyithat utat. Szükséges volna létrehozni egy olyan jogi környezetet, amely ki-
zárja a közforrásokból származó támogatások jogtalan felhasználásának lehetőségét.
A legtöbb szociális vállalkozás kétségtelenül folytat valóban értékes és társadalmilag
hasznos tevékenységet, de e téma jelenlegi népszerűsége miatt óvatosan kell kezelni a
szociális gazdaság hathatós támogatásának kérdését.

Az alapvető probléma, amely újabb és újabb gondokat szül, a szociális gazdaság (és a
szociális vállalkozás) definíciójában rejlik. Az előbbieken bemutatott meghatározások
nem az egyedüli lehetségesek, de legalább ésszerűek a szociális gazdaság belső működé-
sének alapelveire helyezett hangsúlyuk miatt.

Defourny definíciója a jogi forma kritériumát is tartalmazza; ezt a feltételt másodlagos
vagy kiegészítő jellegűként kell értelmeznünk, célszerűbb a tipikus magatartást tekinteni
elsődleges kritériumnak. A szociális gazdaság az intézmények és kapcsolatok nagyon he-
terogén komplexuma, ezért ezt a kritériumot csak egy adott ország kontextusában lehet
alkalmazni. A szociális vállalkozások valódi terének és hatásainak felmérésére sokkal al-
kalmasabbnak tűnik a különleges viselkedés kritériuma.

Még ha el is hagyjuk a tökéletes definíció kérdését, a szociális vállalkozások gazdasági
ereje becslésének problémája még mindig megmarad. A közgazdászok, sőt, a politiku-

sok számára fontosak lennének a szociális gazdaságnak a GDP előállításában, a teljes foglalkoztatásban, vagy az egyes közszolgáltatások biztosításában való részesedésére vonatkozó adatok. Sajnos ezek pontos becslése, a Cseh Köztársaságban legalábbis, a (nem túl közeli) jövőben várható.

Amikor a szociális gazdaság gazdasági erejét próbáljuk felvázolni, különösen nehéz az intézményi formák széles spektrumának kezelése, amely a nonprofit szervezetek és szövetkezetek különféle formáitól a for-profit vállalatokig és alternatív pénzügyi intézményekig terjedhet. A szervezetek ennyire diverzifikált elegyének bármilyen komolyabb felmérése nagyon nagy feladat.

A szociális gazdaság koncepció elmossa a határokat a for-profit vállalkozók és a nonprofit szervezetek között, amelyek nem törekszenek profitszerzésre, azonban társasági formájuknak és üzleti tevékenységi körüknek megfelelő társadalmi funkciókat töltenek be. És mivel a szociális gazdaságnak nincsenek éles körvonalai, szervezeti viselkedésről valószínűleg csak bizonyos tipikus és közös tulajdonságok mentén beszélhetünk. Megoldást nyújthat – ha részlegesen is –, ha egy adott területre (egészségügy, szociális ellátás stb.) fókuszálunk, és annak gazdasági és társadalmi dimenzióit próbáljuk meghatározni.

Fordította Farkas Gabriella

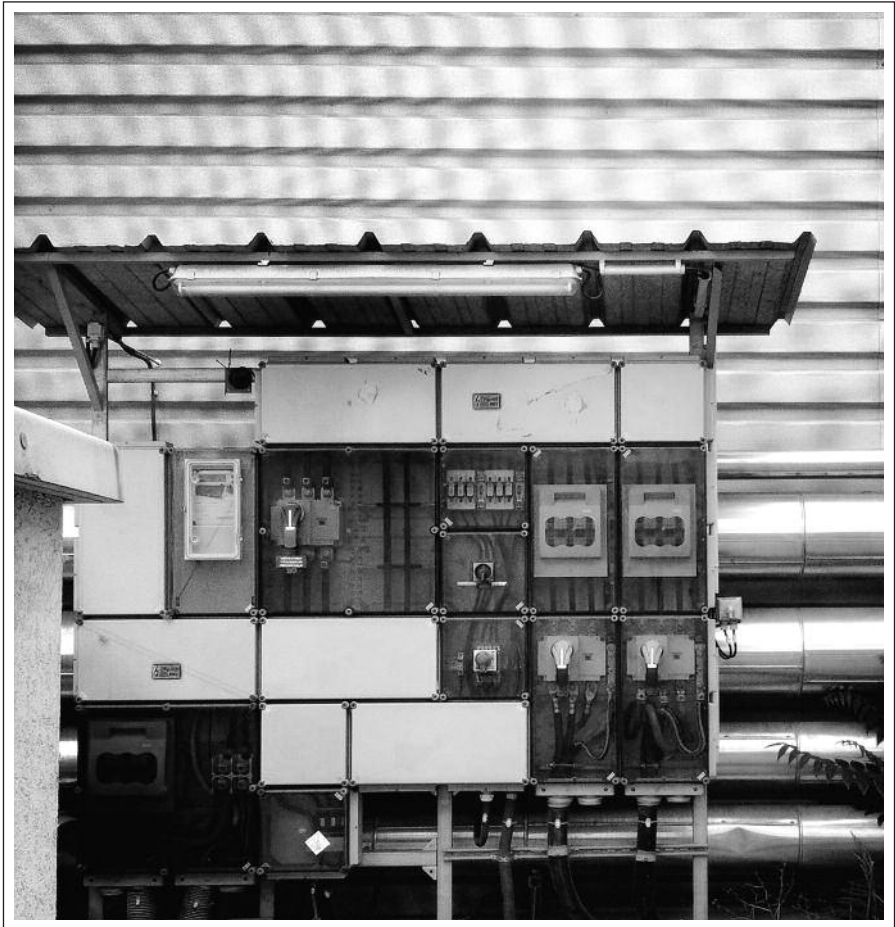
Irodalom

- Anheier, H. (2005): *Nonprofit organizations: theory, management, policy*. [Nonprofit szervezetek: elmélet, irányítás, politika.] London: Routledge.
- Bažantová, I. (2002): *Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení* [Szövetkezeti és öngondoskodási koncepciók a cseh gazdasági gondolkodásban]. Praha: Prospektrum.
- Billis, D. (2010): *Hybrid Organizations and the Third Sector* [Hibrid szervezetek a harmadik szektorban], Palgrave Macmillan
- Borzaga, C., Defourny, J. (eds) (2001): *The Emergence of Social Enterprise*. [A szociális vállalkozás születése.] London: Routledge, 2001.
- Cirić (2006): Manual for drawing up the satellite accounts of companies in the social economy: co-operatives and mutual societies [online]. [A szociális gazdaságban működő cégek (szövetkezetek és kölcsönös társaságok) szatelit számlája felállításának kézikönyve.] Letölthető: http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/_getdocument.cfm?doc_id=3837
- CZSO (2012): Podily zaměstnanců, placený čas a hrubé měsíční mzdy podle hlavních tříd CZ-ISCO a pohlaví, [A foglalkoztatottak, fizetett munkaidő és bruttó bérek eloszlásai], [online]. Letölthető: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/01003F6324/\\$File/310912A01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/01003F6324/$File/310912A01.pdf)
- Čepelka, O. (2003): *Průvodce neziskovým sektorem EU 2.díl* [EU Nonprofit Sector Guide, Vol. 2]. Liberec: Omega.
- Defourny, J. (2001): Introduction: From third sector to social enterprise. [Bevezetés: A harmadik szektortól a szociális vállalkozásig.] In. Borzaga, C., Defourny, J.: *The Emergence of Social Enterprise* (eds). London: Routledge.
- Fonadová, L. (2012): Nenechali se vyloučit: vztupně sociálně mobilní dráhy Romů v české společnosti. [They wouldn't let themselves be excluded: improved social mobility of the Roma in Czech society]. Working Paper, nem publikált.
- Galaskiewicz, J., Bielefeld, W. (2003): The Behaviour of Organizations. [Szervezeti magatartás.] In. The Study of Non-profit Enterprise: Theories and Approaches, edited by Helmut K. Anheier and Avner Ben-Ner. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Hunčová, M. (2004): *Ekonomický rozměr občanské společnosti. FSE ÚJP* [A civil társadalom gazdasági dimenziói], Ústí nad Labem.

- Hyánek, V. (2011): Neziskové organizace: teorie a mýty [Nonprofit szervezetek: elméletek és mítoszok]. Brno: Masarykova univerzita.
- Keller, J. (2004): Podklad pro vystoupení na konferenci Sociální stát a kapitalismus, Praha, 2. 10. 2004, [a Jóléti állam és a kapitalizmus c. konferencia forgatókönyve.] [online]. Letölthető: http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/jke_kssa.htm
- Müller, J. (2003): Nestátní neziskový sektor [A nem-kormányzati nonprofit szektor] [online]. Letölthető: <http://www.e-cvns.cz/diskuse/diskuse/?kod=1>
- OECD (2008): Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries [Az egyenlőtlenség felé? Jövedelemelosztás és szegénység az OECD országokban] [online]. Letölthető: <http://www.oecd.org/els/socialpoliciesanddata/41528166.pdf>
- Pestoff, V. A. (1992): Third Sector and Co-operative Services – an Alternative to Privatization. [Harmadik szektor és szövetkezeti szolgáltatások – a privatizáció alternatívája.] Journal of Consumer Policy, Vol. 15, Stockholm University.
- Roelants, B. (2004): Enlarging the Social Economy [A szociális gazdaság kibővítése.] [online]. Letölthető: <http://www.krakow2004.coop/docs.php>
- Rosenmayer, T. (2012): Effectiveness, Values or both? Nonprofit Organizations as Public Services Providers. [Hatékony-ság, értékek, vagy mindkettő? Nonprofit szervezetek mint közszolgáltatás nyújtó intézmények] In. Modern and current trends in the public sector research: proceedings of the 16th international conference, Šlapanice, 19–20 January 2012., Masarykova Univerzita, 2012.
- Salamon, L., Anheier, H. (1992): Toward an understanding of the international nonprofit sector: The Johns Hopkins comparative nonprofit sector project. [A nemzetközi nonprofit szektor megértése felé: A John Hopkins összehasonlító program.] Nonprofit Management and Leadership, Volume 2, Issue 3, 311–324.
- Skovajsa, M., A Kol (2010): Občanský sektor; Organizovaná občanská společnost v České republice [Civil szektor: szervezett civil társadalom a Cseh Köztársaságban]. Praha: Portál.
- Young, D. R. (2012): The State of Theory and Research on Social Enterprises. [A szociális vállalkozásokat vizsgáló elméletek és kutatások helyzete] ISTR Conference Siena, Italy, July 2012.
- Young, D. R. (2012): The State of Theory and Research on Social Enterprises. [A szociális vállalkozásokat vizsgáló elméletek és kutatások helyzete.] In. Gidron, B., Hasenfeld, Y. (2012): Social Enterprises: An Organizational Perspective. Palgrave Macmillan.

Lábjegyzetek

- 1 Részletesebben ld. Young (2012).
- 2 Részletesebben ld. Bažantová (2002).

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

SOCIAL ECONOMY SECTOR IN POLAND AND THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN ITS CREATION AND DEVELOPMENT

Krzysztof Cibor

Definitional problems

■ The discussion on how to define the social economy (or social entrepreneurship) has still not reached its conclusion in Poland. One of the spectacular examples on how to show the difficulties related to it is the Article 2 of the draft act on social entrepreneurship, which, in fact, defines the unknown by referring to the unknown: Public authorities support the development of the social economy as the socially useful economic activity carried out in a developing area of social economy [Act, 2011]. Still, when discussing the social enterprises (or social economy entities) in Poland, it is generally accepted to use the framework drawn by the EMES – European Research Network. EMES distinguishes the following characteristics of the social enterprises:

Economic criteria

- a continuous activity producing goods and/or selling services,
- a high degree of autonomy from the public institutions;
- a significant level of economic risk;
- a minimum amount of paid work.

Social criteria

- an explicit aim to benefit the community;
- grassroots character of the initiative;

- a special, possibly democratic mode of management;
- possibly participatory character of operations;
- a limited profit distribution (Defourny, Nyssens 2008:38).

Jan Herbst in his paper "The condition of social economy in Poland 2006" (Herbst 2006), points to the fact that it is difficult for individual entities of social economy to fulfil all the above criteria, and that the proposal of EMES is treated as a benchmark.

Both the problems in defining, and in implementation of this model are related, among others, with a difficult and complex history of Polish social economy and civil society.

The history of Polish social economy

The social economy, as we know it currently, developed in Poland in the beginning of the 21st century, mainly as a result of the EU projects – first the EQUAL initiative, and then the funds of the European Social Fund, which in Poland are being distributed within the frames of the Human Capital Operational Programme. These programs, and the resources and ideas following them, were an important factor which caused first the non-governmental organizations, and then the local government entities, universities and businesses to notice the reason behind the creation and supporting of social economy.

But the social economy, understood as the grassroots (communal), mainly socially-oriented economic activities, was present in Poland even in the 19th century. At that time the cooperative movement developed, being not only the instrument of emancipation of its members, but also a vehicle for national emancipation (Herbst J. 2006:4).

After the 1st World War, as Poland regained freedom, the country experienced development of the social economy and cooperative movement. Polish Cooperative Law was adopted in 1920 and was one of the first legislative acts of its type in the world. Cooperative activists, such as e.g. Marian Rapacki, were also holding important state functions (Frączak P. 2011).

An immense social and economic shock for the Polish cooperative movement was brought about initially by the Second World War, but then, even stronger – by Poland's fall into the Soviet sphere of influence.

The People's Republic of Poland nationalized many enterprises and whole branches of industry, and put more emphasis – as was still written by Anton Pannekoek in relation to the Soviet Russia – on public rather than private property. The cooperative sector was not formally nationalized, and many new cooperatives were established – but these entities were not fully autonomous, they became a part in the socialist planned economy and had no opportunity to fully implement the rules of cooperative movement.

The year 1989 in Poland saw the end of the socialist party rule and – owing to the government of Tadeusz Mazowiecki, and above all to Leszek Balcerowicz – economic reforms were initiated (the so-called Balcerowicz Plan). These reforms were to lead to the macroeconomic stabilization (above all they were to put a stop to hyper-inflation) and assumed departure from socialist planned economy towards free market model (the foundations for the development of free market economy after the socialist period were set by the one-year-earlier reforms of the last Communist government, the so-called Wilczek's Laws) (Załęski 2012:138). This shock therapy, as it was dubbed even by the creators of the reformatory legislation package, meant another drastic change in the economic paradigm. Privatization was selected as the best form of increasing the effectiveness of the public property, because of the abolishment of limitations for foreign investors and low effectiveness of Polish enterprises – and this meant often the sale of enterprises to foreign capital groups [Dunn E. 2008:53].

As Elizabeth Dunn writes in her book *Privatizing Poland*, next to neo-liberals, who wanted to create in Poland an exemplary capitalist economy, there were also forces which wanted to transform the economic "losers" in the old system, by means of redistribution of property rights, into "winners" of the new system (Dunn E. 53; Major I. 1993:2).

As a result of conflicting goals (attaining market efficiency and social justice), the privatization project led to increased feeling of injustice – a legacy of socialism (Dunn E. 55). In the social and cultural sphere it also led to the situation, where on one hand the neo-liberal ideas conquered large parts of the mainstream discourse, making personal enrichment and private property the absolute and undisputable values, on the other – in the eyes of those we call the "losers of the transformation process" – strengthened the negative perception of private businessmen, which was a heritage of the communist era.

Both tendencies resulted in lack of benevolent conditions for the development of social entrepreneurship, which give importance to – as stated in the above-mentioned EMES criteria – social property, the priority of social factor over the financial gain, with simultaneous strongly entrepreneurial and market-oriented modus operandi.

From this perspective the EU programs which reached Poland in the first years of the 21st century demarcated an area of totally new activities. This translated not only into the creation of concrete social economic entities, but also into changes in legal framework.

Polish social economic entities

In this context in Poland, there is a tradition of separating "old" and "new" social economy.

The old and new social economy are separated not only the time of establishment and blossoming (the Interbellum vs. the first years of the 21st century), but also constitutional legal forms, approach towards the state and goals.

Agnieszka Pacut writes: New social economy at the turn of the 20th century promotes new institutional and legal forms (...) referring more to the idea of vertical inclusion than the horizontal rule of reciprocity (Pacut 2012:78).

In turn, Marek Rymysza points to the fact that one of the key distinguishing features of the new wave of social economy is the feedback of grassroots civic initiatives (often initiated or managed by non-governmental organizations) with the active role of the state (Rymysza 2007:2).

Legal forms characteristic for the new social economy in Poland are social cooperatives, Vocational Rehabilitation Enterprises and social integration centres, non-governmental organizations (foundations, associations or church-established legal persons) conducting business, as well as non-profit commercial law companies. Below is a short overview of these forms together with an outline of their underlying legal framework.

Social cooperative is a legal form defined in the Social Cooperatives Act of 2006 (although they were introduced to Polish law already in 2004 by the Employment Promotion and Labour Market Institutions Act of 2004, Journal of Laws of 2004, No. 99, item 1001), which amended the Cooperative Activity Act of 16 September 1982. This new legal form, which was to be established by persons from socially excluded groups, is based among others on Italian solutions. The object of business is, above all, to conduct a joint enterprise basing on personal labour of its members with the aim to socially and vocationally reintegrate them into the society. This means that a social cooperative must conduct business, but the profit achieved from this activity is not a goal per se, but a means to perform statutory goals. Other statutory goals which may be taken up by a social cooperative are: social, educational and cultural activity for its members and their local community, as well as socially beneficial activity in the sphere of public tasks.

Social cooperatives must be established by at least five (maximum 50) persons from groups threatened by social exclusion (unemployed, disabled, former inmates, homeless, refugees, cured addicts). Initially, the legal act provided for a minimum 10 persons, but its further amendments brought this number down.

Another amendment introduced a possibility to establish a social cooperative by at least two legal persons (among others, local government units or non-governmental organizations). In such case the cooperative must employ at least 5 people from groups threatened by social exclusion, which after 12 months have the right to become members of the cooperative on equal footing with the founding legal persons.

In Poland there are over 500 registered social cooperatives, including several established by legal persons – mainly local government entities.

Social Integration Centre is an institution which aims to reintegrate socially and professionally its members. SICs are educational in character, one part of the education process may be the labour of members within the frames of commercial, service or production activity. SIC addresses its activities to people threatened by social exclusion.

SIC does not have a legal personality and functions as a separate unit within an institution or organization which established the SIC.

SIC may be set up by local government units or a non-governmental organization.

What is important, between SIC and its members there is no labour relationship. The members have the status of unemployed and receive financial integration support amounting to the level of unemployment benefit.

The activities of SIC are predominantly financed from public money, although they may also come from (and in case of some SICs predominantly comes from) revenues from the provision of services and production activity conducted within the frames of SIC.

The functioning of SIC is regulated generally by the Social Employment Act of 2003.

There are around 90 SICs in Poland, most of them managed by association, foundations and church-established legal persons.

Vocational Rehabilitation Enterprises are entities aimed at professional and social integration of disabled persons. VREs do not have a legal personality and are separate entities within institutions which established them (local government institutions or non-governmental organizations). At least 70 per cent of all staff employed at Vocational Rehabilitation Enterprises should be disabled persons.

Persons employed in VREs must be provided with ad hoc and specialist medical service, counselling and rehabilitation services, and the revenues from business activity must be in full allocated to the Enterprise Activity Fund, which is used for funding, among others: upgrade of work station equipment or purchase of new equipment, supporting independent functioning of disabled persons in the enterprise, improvement of work conditions of the disabled, education, vocational redirection and training of the disabled, social rehabilitation of the disabled employed in the enterprise.

The activity of VREs is regulated by the Professional and Social Rehabilitation and Employment of Disabled Persons Act of 27 August 1997. There are around 70 VREs operating in Poland.

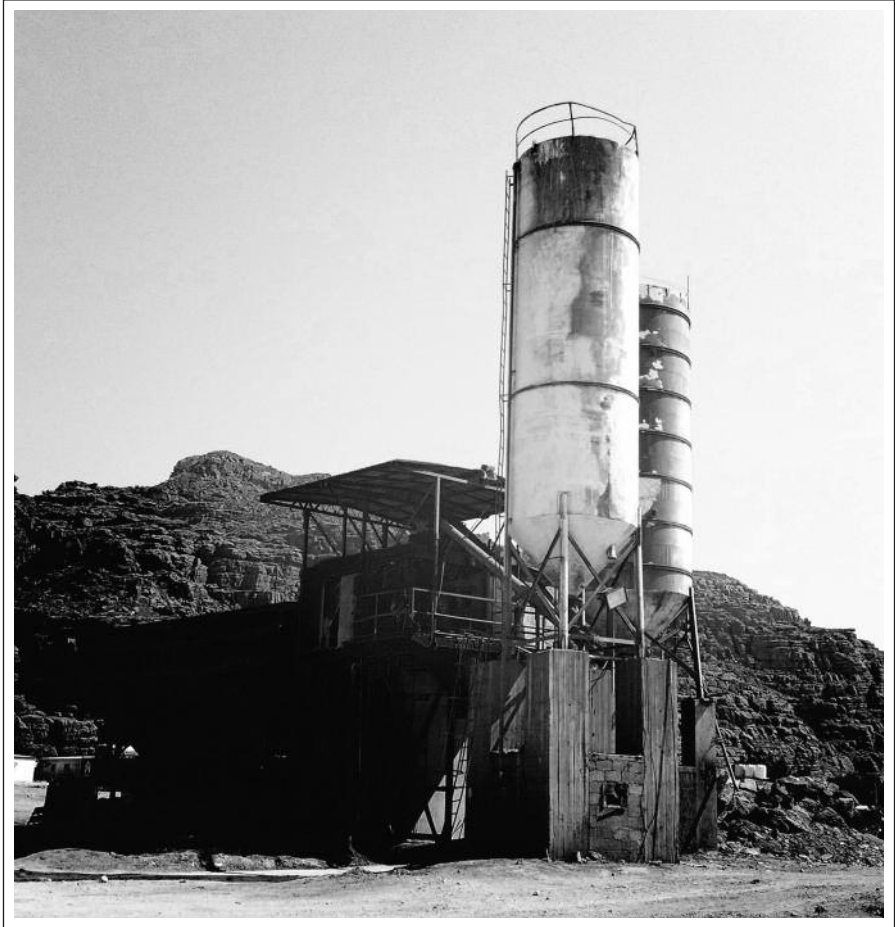
Non-governmental organizations conducting business activity. An important group within the social economy entities in Poland are non-governmental organizations – associations and foundations (as well as, to a lesser extent, legal persons established by churches and religious association).

A foundation is defined as a capital devoted to completion of a defined goal which has to be socially or economically beneficial. A foundation has legal personality and may be established by both individuals and legal persons (regardless of whether its goal are non-profit or for-profit).

An association must be set up by at least 15 persons and is used for non-profit implementation of social goals set out in the statute. By default an association is managed in a democratic manner (its highest body is a general meeting of members).

Non-governmental organizations in Poland may conduct business activity. The profits from the business activity of an association must be allocated to its statutory goals. This limitation does not cover foundations.

Apart from the business activity, non-governmental organizations may also conduct paid public benefit activity. The rules of conducting paid public benefit activity are set out in the Public Benefit and Volunteering Act of 2003.

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

The Act provides that such activity is (a) an activity conducted by a non-governmental organization within its statutory tasks, which fall into the sphere of public benefit for which a fee is collected from beneficiaries, (b) sale of goods and services produced or provided respectively by persons directly benefiting from public benefit activity, especially in the sphere of rehabilitation and preparation for professional work of disabled persons and professional and social reintegration of people threatened by social exclusion.

The fees collected by an organization may not be higher from the costs of conducting such activity (if this threshold is exceeded, the organization is obliged to register a business).

Non-profit commercial law companies. Ever more frequently the social economic units include limited liability companies established and managed with social goals in mind. Such situation was certainly encouraged by the introduction of this type of companies in the catalogue of entities which may apply for the status of public benefit organization.

A non-profit company does not have a separate legal form. Not-for-profit activity (no dividend for shareholders) and social goals to which the profit is allocated are set out in articles of association of these companies by their founders (who may be – according to the Code of Commercial Companies – both physical and legal persons, including non-governmental organizations).

Due to the fact that there is no separate register of this type of companies, it is impossible to find out how many of them were established. Also, it has to be noted that apart from companies in which social goals and the *modus operandi* raise no question as to their participation in the family of social economy entities (such as *Laboratorium Cogito*, brought to life by non-governmental organizations focused on occupational development and social reintegration of mentally ill persons, and which runs a hotel in Krakow where such people are employed), the social goals included in the articles of association may be drafted out so broadly as to make the classification at least vague.

Doubts concerning non-governmental organizations

Business activity of non-governmental organizations and the paid activities are subjects of a few years' long dispute within Polish social economy community. Especially two issues are usually on the agenda.

Firstly, there is no agreement over whether an organization conducting exclusively paid activity (and not a business activity) may be treated as a part of social economy. The critics of this approach point to the fact that the social economy may be referred to only when there is economic risk involved (see EMES criteria), and consequently – business activity.

Such understanding of social economy was reflected in the draft of the Social Entrepreneurship and Social Enterprise Act (more about the draft is included in the Initiatives section). The draft of this act clearly states that social enterprise only applies to such an entity (or a separate unit within it) which conducts business activity.

On the other hand, there are opinions that a paid activity is sufficient to see an organization as a social economy entity, and excessive limiting (which is related to doing business) will lead to regression of social dimension of undertakings.

Another bone of contention is related to the object of activity (both in reference to paid activities and the business). There is no agreement on whether social economy applies to any type of activity of non-governmental organizations for which a fee/payment is collected. Increasingly, a difference is voiced between social economy (which is related to a strictly defined catalogue of rendered services) and economization of the third sector (understood as activities of non-governmental organizations, based on economic mechanisms, leading to their financial autonomy from public and charity sources).

In the Substantiation to the draft act on the social entrepreneurship, its authors directly state that the social character of an enterprise may not be limited only to the allocation of profits, but – above all – the conducted business activity must directly serve the attainment of social goals (Uzasadnienie 2011).

It is in this draft act where the outline of the limited catalogue of activities is included. The authors of the draft, putting forward this limitation, refer to the EU regulations, limiting the permissible public support level (included esp. in the Services Directive¹), but their intentions clearly point to their willingness to clarify the definition of social economy and concentration on a narrow group of social services.

The Services Directive defines, among others, the type of public benefit services of non-economic character, rendered by the service providers who were authorised by the state or charity organizations, related to social housing development, child care or support to families and persons in permanent or passing need. These services are not subject to full commercialization, which allows, among other things, to shape the mechanisms of financing their provision from public sources.

Cezary Miżejewski and Tomasz Schimanek, who work on the draft, agree that one of the groups which – under such wording of the act – will lose the opportunity to call themselves social entrepreneurs are non-governmental organizations conducting business activity in the range of services not being perceived as of major importance for public interest. The Act will therefore put a distinctive separating line between social economy and economization of the third sector. The latter may be, but does not have to be the first one (Cibor K. 2011).

At the same time the authors point to the fact that this will not mean that foundations and associations currently conducting business will lose anything. A non-governmental organization enjoying a status of public benefit organization, active in the field of – say – animal care and earning money to support its statutory goals by organizing training seminars will still be using the tax exemptions and other benefits basing on other acts of law. However, it will not be entitled to use the status of social enterprise and use additional benefits related to this status.

Non-governmental organizations in the Polish social economy 'system'

Despite the reservations stated above, it may be seen that non-governmental organizations constitute an important part of Polish social economy community (although, on the other hand, it is already impossible to put an equation mark between Polish social economy and the Polish 3rd sector, as Jan Herbst did in 2006). Associations and foundations are entities of social economy, and they also establish such entities (companies, cooperatives, SICs and VREs).

Moreover, non-governmental organizations manage the so-called social economy support centres. Such centres are a type of social enterprise incubator. They provide training, consultancy, financial support, legal support and other services related to conducting business for social economy start-ups (currently – above all – social cooperatives).

The infrastructure of support is currently in Poland almost fully financed by the European Social Fund. The indicators of this area of support contain information that as a result around 40 support centres will be established. This indicator has been exceeded a long time ago. Currently there are at least 100 support centres in operation, and the financing covered establishment and operations of over 300.

Such a drastic excess of practice over indicators is not a good sign. The critics of support infrastructure point to the fact that the competition model in which a support centre is created for several months without any guarantee that it would win in the next competition (and sometimes even without any guarantee that such competition will be announced) cause the resources to be wasted on repeated construction of whole infrastructure from the scratch, the knowledge and experience of earlier support centres also goes to waste, and the start-up social enterprises and their prospective founders do not have a clear picture of which institutions they should apply to and what type of support they could receive there. The organization of the support infrastructure is also quite diverse in different provinces due to initial liberal approach of Polish regions in the planning of EU funds allocation in this dimension. Taking the above into account, the non-governmental organizations active in the social economy sector for some time now have been pointing out to Polish institutions responsible for allocation of EU funds the necessity to systematize the support system and increase its effectiveness. As a result of these remarks (voiced above all in the meetings of monitoring committees) now the institutions running the support centres must provide comprehensive services. Still, the results are far from satisfactory in terms of geographical accessibility of support infrastructure and sustainability of the centres. It is undoubtedly homework to be done in the light of the approaching new financial perspective.

Initiatives

Legal acts regulating the functioning of social economy entities in Poland are being implemented in major part due to strong motivation and devotion of the social community and the existing (albeit still lacking in many areas) social dialogue bodies. For

example, social cooperatives were provided with additional legal definition basing on the experiences gained within the frames of Equal Community Initiative.

Another body playing an important role in the shaping of Polish law in this field is the Public Benefit Board, an opinion-giving and consultative body, playing a supporting role to the Minister responsible for social protection. The Board was established on the grounds of the Public Benefit and Volunteering Act. It comprises of 5 representatives of governmental administration, 5 representatives of local governments and 10 representatives of non-governmental organizations. The latter are recommended by the sector, but are appointed and removed – similarly to other members of the Board – by the Minister.

Theoretically, stronger legitimacy is on the part of the members of the Board for systemic solutions in the field of social economy, appointed in 2008 by the Prime Minister.

They are proposed as members of the Board by the organizations and institutions listed in the Prime Minister's ordinance (NGOs, local governments, scientific organizations, social partners and ministries). Unfortunately, for some time now the team has been meeting irregularly, and the participation of the government's representatives did not guarantee a sufficiently effective dialogue. This situation may be rectified in autumn 2012, when the new Ordinance will be signed, reforming the rules of procedure of the Board (among others, increasing the non-governmental representation and establishing the Minister of Labour as the head of the Board (at present the Board is headed by a Secretary of State).

Nevertheless, during its term the Board has completed the tasks that it was charged with. One of them was to prepare a draft Act on social entrepreneurship and social enterprise. In the explanation to the draft Act, its creators from the Board write, among others, that a new legal act is necessary, because the social entrepreneurship has not been defined so far in the Polish legal system and they notice that the lack of legal regulations becomes a significant obstacle to further development of social entrepreneurship. "This happens predominantly because the social enterprises operate on the border of commercial and non-commercial dimensions, which is not defined in the Polish legal system. This prevents clear identification of social enterprises and renders their relation with public administration entities, businesses and the non-governmental sector difficult."

[Polish version: <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/631777.html>].

This legal act is to provide social enterprises with new legal framework, while at the same allowing for broader allocation of flow of public funds into the social enterprises sector. The goal of the project is to define the social enterprise as a basic form for implementing social entrepreneurship and delineating its obligations, rights and conditions for its establishment and operations.

What is important in the draft Act is that it does not propose to set up any new legal form for the operation of social enterprise, but rather lists characteristics defining it. From a formal point of view it is a similar solution to the currently used status of public

benefit organization (defined in the Public Benefit and Volunteering Act). Such solution – in the assumption of the creators of the draft – does not decide on the legal form of operation of the social enterprise and allows the entities currently operating in various legal forms to apply – once they satisfy the criteria defined in the act – to apply for the social enterprise status.

At the same time, the creators of the draft act (as has already been stated above) agree that only an entity conducting business activity may become a social enterprise.

For such an entity to be deemed a social enterprise, it must employ a certain percentage of people from groups threatened by social exclusion or render services in areas important from the point of view of public interest. The project also limits the options for profit distribution, the fees of the staff, and suggests a number of rights (mainly in the field of taxation, but also in using the public procurement procedure) which should be applicable to the social enterprises.

The draft bill, after it passed social consultations which – as was presented by the creators of the social consultations report – showed an acceptance, in general, of the community for the proposed regulations. However, the details still raise a number of questions.

Currently the legal team of the Board on the request of the Ministry of Labour and Social Policy works on the text of draft bill assumptions, which then – via the Ministry – is to be included in the legislative program of the government.

The Team is also the author of the proposal of the National Program for the Development of Social Economy (KPRES). This document, announced in national strategies, is to provide a direction of systemic legal, educational, organizational and financial efforts leading to the establishment of steady grounds for the functioning of social economy. Currently the final shape of KPRES is being discussed, its assumptions have not been yet accepted by the Board and therefore it is difficult to talk about the real value of this document. National Development Strategies (long- and middle-term strategy for country development and 9 integrated horizontal strategies), prepared between 2011 and 2012 by the government, have a significantly stronger formal status. Social Economy is found in five strategies: regional development, social capital, human capital, sustainable development of rural areas and agriculture, and finally in the energy and environmental safety strategy.

For example, the National Strategy for Regional Development states the importance “of the development of social economy activities, including the social economy enterprises which fulfil functions in social integration, improvement and auxiliary provision of public services and the development of local communities”.

Still not enough

Despite numerous actions on the systemic level (both on the public side – in the Ministry of Regional Development, Ministry of Labour and Social Policy, the non-

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

governmental or generally social side, as well as on the border between these two sectors) there is still a vast gap between the scope of these activities and the actual strength of the sector, and – above all – the level of social awareness about the social economy.

It is enough to provide comparisons between the employment strength of the social economy sector in Poland and in Western Europe. The social economy, understood as non-private and non-public work places, accounts for, according to some calculations, as much as 10 per cent of work places in Europe. In Germany in 2003 foundations and associations provided work for 2 million people, in France – 1.9 million, in the UK – 1.7 million, in Spain, which is similar to Poland in terms of population – 872 thousand people, and in half-the-size Holland – 772 thousand. In Poland, according to the SOF survey, in 2006 the non-profit sector employed a total of 112.5 thousand people. This consisted of 100.4 thousand people who considered it their main job. An average annual employment in the sector amounted to 99.3 FTEs.

What is worse, as a result of a coming end to the current financial perspective of EU funds, voices are heard that Polish social economy sector is still fragile to such an extent that the majority of social economy entities will not be strong enough to survive and carry on their social functions, once the public funds flow runs dry.

Of course it may not be said that Polish social economy functions solely on the basis of EU money. Vocational Rehabilitation Enterprises fund their activities predominantly from the resources of the National Fund for Rehabilitation of Disabled People (PFRON). Social Integration Centres and some of the social cooperatives receive the funds from the Labour Fund. Both of these specialised funds are accessible basing on certain conditions to all business entities. However, it has to be stated that the number and scope of financing from public grants (EU, state and local government grants) are, in case of the new social economy sector, higher than in the whole of the private sector, which is a threat to their independence and brings fears about the possibility of their survival after the funds cease to flow in (in comparison the old social economy entities are doing best (labour cooperatives and mutual insurance associations) but they, as proved by Jan Herbst, are in turn, quite far from satisfying the social criteria of EMES, and usually they don't see themselves as a part of the sector).

In relation to the above, a number of actions are being initiated to ensure the financial, organizational etc. stability of social economy entities and to build their sustainability. I shall present the most important of these actions below.

1. **Efforts towards establishment of the Social Entrepreneurship and Social Enterprise Act.** As was pointed out above, the Act is to set out legal framework for the functioning of entities operating on the border of the market and the socially acceptable operation. This covers, among others, providing social enterprises with legal benefits (including tax benefits) by the national or local government in the light of their performance of employment goals or provision of lacking social services. The authors of the draft act expressly state that this is not about rebuilding the semi-public sector, but about legal surveillance and providing value to grassroots initiatives.

2. **Establishment of a credit fund for social enterprises.** One of important issues (not only in Poland) nagging the social enterprises sector is the difficult access to credit (Herbst I. 2008). Banks simply do not want to provide credits or loans to entities which are not able to prove high profitability, which is always a problem for social economy entities due to the character of their business. That is why currently a nationwide pilot project of a loan funds for social enterprises is being established, among other things. The guidelines for the fund were prepared within the frames of the Board for systemic solutions, and the operating details are being worked out by the Ministry of Regional Development and Bank Gospodarstwa Krajowego (national crediting bank). In very short words, the pilot project (which is to be launched in autumn 2012, according to the latest announcements) is to provide an opportunity for acquiring loans up to PLN 100,000 by a social economy entity. Together with financial means provided by BGK, the lender is to be provided with specialist consultancy provided by entities selected in a tender from among organizations experienced in supporting social economy (above all, non-governmental organizations).

It is worth noticing that Poland already has a number of regional loan and guarantee/loan funds (e.g. in Lesser Poland and Lower Silesia). Although their capital is not big, the experience (among others a very low level of "bad loans") allows to believe that the development of social economy is possible thanks to repayable funding.

3. **Activities towards better inclusion of social economy entities in the public procurement practice.** It is often stressed in Poland that public administration may be an important client for social enterprises. The procurement of goods and services from local social enterprises not only satisfies the demand of the administration for a certain product, but also become a launching pad for the solution of social problems, which quite often is a goal of a commune or district level local government (e.g. limiting the number of unemployed in groups threatened by exclusion, or rehabilitation of disabled people). In order to facilitate such socially responsible public purchasing and procurement, the legislator introduced the so-called social clauses to the Polish public procurement law – exclusions from the general rules of public procurement, used for significant social goals. Social enterprises in Poland are usually set to professional and social integration of persons threatened by exclusion, thus exactly fulfilling the basic goal triggering the use of social clauses. Tomasz Schimanek believes that in a great majority of still few cases of social clauses being used in Poland, the principal procurers used this solution in order to stimulate the development of social enterprises and provide equal opportunities in applying for the performance of a public procurement project (Schimanek 2012, 4). An important part of the "lobbying" activity of organizations supporting the development of the social economy in Poland goes in the direction of promotion of the concept of social clauses and bringing down the resistance of public administration against their use.

Apart from the social clauses, Polish social enterprises, by force of a legal opinion published in August 2012 by the Public Procurement Office, may render services to local government entities, fully ignoring the Public Procurement Law Act. This applies actually to social cooperatives set up and controlled by local government entities, but it is an important signal showing the potential for procurement of services or goods necessary for the completion of public tasks, coupled with the attainment of public goals, and by this – the strengthening of the social economy sector.

3. **Establishment of social economy support centres.** As it was shown previously, within the frames of EFS funding, Poland sets up a social economy support centre network. Although the quality and effectiveness of this network still leaves a lot to be desired, the public and social sides (e.g. in defining the new financial perspective or by the created system of standardization of support infrastructure services) work jointly in the preparation of a model which will really ensure specialist support, serving the development of social economy entities' sustainability in Poland.
4. **Establishment of partnerships.** Similarly to the social clauses in the public procurement law, also the concept of partnerships (both public-private and private-social ones) is based on the assumption that social economy functions in the meeting zone of three sectors. Operating in market environment basing on social or civic resources it satisfies the social needs and in this scope it takes part in implementation of public policies. Successful local partnerships based on this concept are being established in Poland, among others due to the Barka Association, which brings together local administration, local social organizations and increasingly private business people in activities aimed at social integration of excluded persons.
5. **Promotional activities.** As it was shown in the beginning of the text, the logic of systemic transformation seriously curbed the opportunities for introduction of social economy issues in the public awareness. This is exacerbated by the observed low pro-development social capital and the fact that in Poland traditionally social activities are equated with charity work, based on public generosity or public grants. For this reason any promotional activities are so important to the development of social economy in Poland. Unfortunately, such activities, directed both to the society and the public administration, are quite dispersed and currently only regional in range. They are usually carried out with very limited resources within the frames of EU projects by organizations managing support centres. It is very difficult to measure the effectiveness of such campaigns and their actual impact on the general public. One of the more interesting nationwide initiatives is the Best Social Enterprise Competition, organized since 2011 by the Social and Economic Initiatives Foundation. An important aspect of the competition is a strong focus both on social and financial indicators of participating enterprises. This is to highlight the importance of economic effectiveness of a social enterprise, which is still lacking in Poland. However, even here the assessment of the impact of this competition on the public opinion and the condition of the social economy requires a few more years of observations.

Summary

This short report, presented above, on the state of the social economy in Poland, with special focus on the participation of social organizations, outlines the picture of the sector which still did not reach the capacity similar to the one observed in some countries in the Western Europe, or to the social economy experienced in Poland before the 2nd World War. Still, a number of initiatives, both in the social sector and in the public administration, as well as the lasting presence of public funds (mainly from EU sources) allow to believe that the sector's development will continue. However, for this to happen, it is necessary to increase efforts towards – on one hand – increased awareness of the public opinion and public administration on local, regional and central level about the role played by the social economy in the fulfilment of socially beneficial goals, and on the other hand – such strengthening of the sector as to allow its separate development and independence from the public funding.

Translated by Gabriella Farkas

Bibliography

- Act (2011): *Social Entrepreneurship and Social Enterprise Act*, working draft, version of 22nd June 2011.
- Cibor, Krzysztof (2011): *Ustawa o przedsiębiorczości społecznej – co dalej?*, ekonomiaspoleczna.pl, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/727567.html>
- Defourny, Jacques, Nyssens, Marthe (2008): *Social Enterprise In Europe: Recent Trends And Developments*, "EMES Working Paper", no. 08/2.
- Dunn, Elizabeth (2008): *Prywatyzując Polskę*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Frączak, Piotr (2011): *Marian Rapacki polityk spółdzielczości, czyli o infrastrukturze ekonomii społecznej przed 1945*, ekonomiaspoleczna.pl, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/634910>
- Herbst, Irena (2008): *Analiza możliwości, finansowania podmiotów ekonomii społecznej w Polsce*, Warszawa.
- Herbst, Jan (2006): *Kondycja ekonomii społecznej w Polsce 2006*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Major, Ivan (1993): *Privatization in Eastern Europe. A Critical Approach*, London: Edward Elgar.
- Pacut, Agnieszka (2012): *Kontynentalny model ekonomii społecznej*, (in) *Wokół ekonomii społecznej*, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków.
- Rymsza, Marek (2007): *Trzeci sektor a druga fala ekonomii społecznej w Polsce*, „Trzeci Sektor”, no 9.
- Schimaneck, Tomasz (2012): *Podstawowe informacje o klauzulach społecznych*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Uzasadnienie (2011): *Uzasadnienie do projektu ustawy o przedsiębiorczości społecznej i przedsiębiorstwie społecznym*, ekonomiaspoleczna.pl, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/631777.html>
- Żałęski, Paweł Stefan (2012): *Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie*, Nicolaus Copernicus University Publishing House, Toruń.

Footnote

- 1 Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market.

A LENGYELORSZÁGI SZOCIÁLIS GAZDASÁGI SEKTOR, VALAMINT A NEM-KORMÁNYZATI SZERVEZETEK SZEREPE ANNAK KIALAKULÁSÁBAN ÉS FEJLŐDÉSÉBEN

Krzysztof Cibor

Definíciós problémák

■ A szociális gazdaság (vagy a szociális vállalkozás) definíciójáról szóló vita Lengyelországban még ma is tart. A vonatkozó nehézségekre jó példa a szociális vállalkozással kapcsolatos törvénytervezet második paragrafusa, amely tulajdonképpen az ismeretlenre való hivatkozással definiálja az ismeretlent: *Az állami szervek támogatják a szociális gazdaság mint a fejlődésben lévő szociális gazdaság terén folytatott, társadalmilag hasznos gazdasági tevékenység fejlődését* [2011. évi tv.]. A társadalmi vállalkozásokkal (vagy szociális gazdasági szervezetekkel) foglalkozó diskurzushoz Lengyelországban általában az EMES – Európai Kutatási Hálózat által felállított keretek szolgálnak alapul. Az EMES a következő jellemzőket sorolja fel a társadalmi vállalkozásokkal kapcsolatban:

Gazdasági kritériumok

- folyamatos termelő és/vagy szolgáltató tevékenység;
- magas fokú függetlenség az állami intézményektől;
- a gazdasági kockázat magas szintje;
- a fizetett munka minimális szintje.

Társadalmi kritériumok

- a közösség szolgálatának explicit célja;
- a kezdeményezés grassroots jellege;

Photo/Fotó: Kellényi Kata

- a menedzsment speciális, lehetőleg demokratikus módja;
- a működés lehetőség szerint részvételi jellege;
- korlátozott profitfelosztás (Defourny, Nyssens 2008:38).

A lengyel szociális gazdaság állapota c. írásában Jan Herbst (Herbst 2006) rámutat arra a tényre, hogy a szociális gazdaság egyes entitásai számára nehéz a fenti kritériumok mindegyikét teljesíteni, és hogy az EMES javaslatát igazodási keretként kell használni.

A definícióval, illetve e modell megvalósításával kapcsolatos problémák többek között a lengyel szociális gazdaság és civil társadalom nehéz és összetett történetéből fakadnak.

A lengyel szociális gazdaság története

A ma ismert szociális gazdaság Lengyelországban a XXI. század elején alakult ki, főként az uniós projektek, először az EQUAL kezdeményezés, majd az Európai Szociális Alap által nyújtott támogatások eredményeként; ezeket Lengyelországban a Humántőke Operatív Program keretében osztják szét. E programok, valamint a kapcsolódó források és elképzelések fontos szerepet játszottak abban, hogy először a nem-kormányzati szervezetek, majd a helyi önkormányzatok, az egyetemek és üzleti vállalkozások is felfigyeltek a szociális gazdaság megteremtését és támogatását indokoló érvekre.

A grassroots (közösségi), főként szociális orientációjú gazdasági tevékenységekként értelmezett szociális gazdaság azonban már a XIX. században is jelen volt Lengyelországban. Abban az időben alakult ki a szövetkezeti mozgalom, amely nem pusztán a tagok emancipációjának eszköze, hanem a nemzeti emancipáció katalizátora is volt (Herbst 2006:4).

Az első világháborút követően, ahogy Lengyelország visszanyerte szabadságát, a szociális gazdaság és a szövetkezeti mozgalom fellendült. A lengyel szövetkezeti törvényt 1920-ban fogadták el, ez volt a világ első ilyen jellegű törvénye. A szövetkezeti aktivisták, mint pl. Marian Rapacki fontos állami tisztségeket is betöltöttek (Frączak P. 2011).

A lengyel szövetkezeti mozgalom számára az első jelentős társadalmi és gazdasági sokkot a második világháború okozta, ezt követte egy még nagyobb – a szovjet befolyási övezet kiterjesztése Lengyelországra.

A Lengyel Népköztársaság számos vállalatot, illetve teljes iparágakat államosított, és a hangsúlyt, ahogy azt Anton Pannekoek szovjet Oroszországról írta, a magántulajdon helyett a köztulajdonra helyezte. A szövetkezeti ágazatot formálisan nem államosították ugyan, és sok új szövetkezet alakult – ezek azonban nem voltak teljesen függetlenek, részévé váltak a szocialista tervgazdaságnak, és nem volt lehetőségük arra, hogy maradéktalanul a szövetkezeti mozgalom szabályai szerint működjenek.

1989 Lengyelországban is elhozta a szocialista párt uralmának végét, és Tadeusz Mazowiecki kormányának, mindenekelőtt Leszek Balcerowicznak köszönhetően gazdasági reformokat vezettek be (ez volt az ún. Balcerowicz-terv). A reformok célja a makrogazdasági stabilitás elérése (mindenekelőtt a hiperinfláció megzabolázása) volt, és a refor-

mok feltételezték a szocialista tervgazdaságtól a szabadpiaci modell felé való elmozdulást (a szocialista érárt követő szabadpiaci gazdaság fejlődésének alapjait az utolsó kommunista kormány egy évvel korábbi reformjai, az ún. Wilczek-törvények teremtették meg) (Załęski 2012:138). Ez a sokterápia, ahogy a folyamatot még a reformjogszabálycsomag készítői is becézték, újabb drasztikus gazdasági paradigmaváltást jelentett. Kinyilvánították, hogy a közvagyon működtetésének hatékonyságnövelésére, a külföldi befektetők előtt álló valamennyi akadály lebontása és a lengyel vállalatok alacsony hatékonysága miatt, a legjobb eszköz a privatizáció – és ez sok esetben a vállalatok külföldi tőkés csoportok kezébe kerüléséhez vezetett (Dunn E. 2008:53).

Miként azt Elizabeth Dunn *Lengyelország privatizációja* c. könyvében írja, a neoliberaisok mellett, akik Lengyelországban példaértékű kapitalista gazdaságot akartak létrehozni, voltak olyan erők is, amelyek a régi rendszer „vesztéseit” a tulajdonjogok újraelosztásával akarták az új rendszer „nyerteseivé” tenni (Dunn E. 53; Major I. 1993:2).

Az ellentétes célok (piaci hatékonyság-növelés vs. társadalmi igazságosság) eredményeként a privatizációs folyamat az igazságtalanság – a szocializmusból visszamaradt hagyományok – érzésének felerősödéséhez vezetett (Dunn E. 55). A szociális és kulturális szektorban a neoliberális elképzelések meghódították a mainstream diskurzus jelentős területeit, és a személyes gazdagodást, valamint a magántulajdont tették meg abszolút és megkérdőjelezhetetlen értéknek, másrészt – azok szemében, akiket az „átalakulási folyamat veszteseinek” nevezünk – megerősödött a magánvállalkozó üzletember negatív percepciója, ami ugyancsak a kommunista éra öröksége.

Mindkét tendencia a társadalmi vállalkozás fejlődését segítő kedvező körülmények hiányához vezetett, amely miként azt fent az EMES kritériumok kapcsán már említettük, kiemelt jelentőséget tulajdonít a társadalmi tulajdonnak, a társadalmi tényezők pénzügyi nyereséghez képest való elsőségének, ugyanakkor az erőteljes vállalkozói és piacorientált modus operandinak.

Ebből a szempontból a Lengyelországot is érintő EU-s programok a XXI. század első éveiben tökéletesen új tevékenységi területeket jelöltek ki. Ez nem csak konkrét szociális gazdasági szervezetek létrehozásában, hanem a jogi keretek változásaiban is megnyilvánult.

Lengyel szociális gazdasági szervezetek

Ebben a kontextusban Lengyelországban hagyománya van a „rég” és az „új” szociális gazdaság megkülönböztetésének.

A régi és új szociális gazdaságot nem csak a kialakulás és fellendülés időpontja szerint különböztetjük meg (a két világháború közti békeidők vs. a XXI. sz. első éve), hanem az alapvető jogi formák, az állammal való kapcsolat és a célok szerint is.

Agnieszka Pacut írja: A XX. század fordulóján az új szociális gazdaság az új intézményi és jogi formák létrehozását (...) inkább a vertikális bevonásra mintsem a reciprocitás horizontális szabályaira hivatkozva szorgalmazza (Pacut 2012:78).

Marek Rymysza ugyanakkor arra mutat rá, hogy a szociális gazdaság új hullámának egyik fő megkülönböztető jegye a (gyakran nem-kormányzati szervezetek által kezdeményezett vagy vezetett), aktív állami szerepvállalással zajló grassroots civil kezdeményezések felől jövő visszacsatolás (Rymysza 2007:2).

Az új lengyel szociális gazdaság jellemző jogi formái a szociális szövetkezetek, a szakképzési rehabilitációs vállalatok, a társadalmi integrációs központok, a vállalkozói tevékenységet folytató nem-kormányzati szervezetek (alapítványok, egyesületek vagy egyházi alapítású jogi személyiségek), valamint a nonprofit kereskedelmi vállalatok. Alább e formákról, valamint a vonatkozó jogi keretéről adunk rövid áttekintést.

A szociális szövetkezeti jogi formát a Szociális szövetkezetekről szóló 2006. évi törvény szabályozza (noha ez a fogalom a lengyel törvénykezésbe már 2004-ben, az 1982. szeptember 16-án elfogadott Szövetkezeti törvényt módosító, a Foglalkoztatást elősegítő és munkaerő-piaci intézményekről szóló 2004. évi törvényben megjelent, Jogi Közlöny, 2004:99, 1001. szakasz). Ez az új jogi forma, amelynek alapítói szociálisan hátrányos helyzetű emberek, többek között olasz mintákra épül. Az üzleti cél mindenekelőtt az, hogy közös, a tagok személyes munkáján alapuló vállalkozást működtessenek azzal a céllal, hogy szociális, illetve szakképzési területen is reintegrálódjanak a társadalomba. Ez azt jelenti, hogy egy szociális szövetkezet mindenképpen folytat vállalkozói tevékenységet, a tevékenységből származó profit azonban nem öncél, hanem az alapcélok elérésének eszköze. Egyéb, a szociális szövetkezet által felvállalható alapcélok: szociális, oktatási és kulturális tevékenység a tagok és a helyi közösség érdekében, valamint közfeladatok ellátását szolgáló közhasznú tevékenység.

Szociális szövetkezetet minimum 5 (maximum 50), társadalmi kirekesztettségben élő, vagy azzal fenyegetett ember alapíthat (munkanélküliek, fogyatékkal élők, intézetben nevelkedettek, hajléktalanok, menekültek, gyógyult drogfüggők). Korábban a törvény minimum 10 fő részvételét írta elő, a módosítások során azonban ez a szám lecsökkent.

Egy másik módosítás bevezette annak lehetőségét, hogy minimum két jogi személyiség (például helyi önkormányzati egység vagy nem-kormányzati szervezet) alapítson szociális szövetkezetet. Ebben az esetben a szövetkezetnek legalább 5, társadalmi kirekesztettséggel fenyegetett főt kell alkalmaznia, akik 12 hónap elteltével az alapító jogi személyiségekkel egyenlő jogosultsággal rendelkező tagokká válhatnak a szövetkezetben.

Lengyelországban több mint 500 bejegyzett szociális szövetkezet van, ezek közül jó néhányat jogi személyiség, főleg helyi önkormányzati szervezet alapított.

A társadalmi integrációs központ (TIK) egy olyan intézmény, amelynek célja, hogy tagjait szociálisan és szakmailag reintegrálja. A TIK-ek oktatási-képzési jellegű intézmények, az oktatási folyamat részét képezheti a tagoknak a kereskedelmi, szolgáltatási vagy termelési tevékenységekben végzett munkája. A TIK-ek tevékenységének célcsoportját a társadalmi kirekesztettségben élő emberek adják.

Egy TIK-nek nincs önálló jogi személyisége, az őt alapító intézmény vagy szervezet különálló egységként működik. TIK-et helyi önkormányzati egység vagy nem-kormányzati szervezet alapíthat.

Fontos, hogy a TIK-ek és tagjaik között nem jön létre munkaviszony. A tagok munkanélküli státusban vannak, és a munkanélküli járadék összegével megegyező integrációs járadékban részesülnek.

A TIK-ek tevékenységeiket java részben közpénzekből finanszírozzák, noha bevételhez juthatnak a TIK keretében végzett szolgáltatási vagy termelői tevékenységekből is (sőt, néhány esetben ez a fő bevételi forrás).

A TIK-ek működését elsősorban a Szociális foglalkoztatásról szóló 2003. évi törvény szabályozza.

Lengyelországban körülbelül 90 TIK van, többségüket egyesületek, alapítványok és egyházi alapítású jogi személyiségek működtetik.

A szakképzési rehabilitációs vállalkozások (SZRV) célja fogyatékkal élő emberek szakmai és szociális integrációja. Az SZRV-knek nincs önálló jogi személyiségük, az őket alapító intézményeken (helyi önkormányzati intézményeken vagy nem-kormányzati szervezeteken) belül különálló egységként működnek. A szakképzési rehabilitációs vállalkozásnál alkalmazottaknak minimum 70 százaléka fogyatékkal élő személy kell legyen.

Az SZRV-k által foglalkoztatottak számára ad hoc és speciális orvosi ellátást, tanácsadást és rehabilitációs szolgáltatásokat kell biztosítani, a vállalkozói tevékenységből származó bevétel teljes összegét pedig a vállalkozási tevékenységek alapjába kell utalni; ezt, többek között a következők finanszírozására lehet felhasználni: munkaállomások felszerelésének fejlesztése, új eszközök vásárlása, a fogyatékkal élő alkalmazottak cégen belüli önálló élet-, illetve munkafeltételeinek javítása, oktatás, fogyatékkal élők szakmai képzése és átképzése, a vállalathoz tartozó fogyatékkal élő személyek szociális rehabilitációja.

Az SZRV-k tevékenységét a Fogyatékkal élő személyek szakmai és szociális rehabilitációjáról és foglalkoztatásáról szóló, 1997. augusztus 27-én elfogadott törvény szabályozza. Lengyelországban mintegy 70 SZRV működik.

Vállalkozói tevékenységet végző nem-kormányzati szervezetek. Lengyelországban a szociális gazdaságban működő szervezetek fontos csoportját alkotják a nem-kormányzati szervezetek – egyesületek, alapítványok (valamint, kisebb mértékben, egyházak és vallási közösségek által alapított jogi személyiségek).

Az alapítvány definíció szerint egy meghatározott, társadalmilag vagy gazdaságilag hasznos cél megvalósítására szánt tőke. Egy alapítványnak van jogi személyisége, és természetesen, illetve jogi személyek egyaránt létrehozhatják (függetlenül attól, hogy céljai nonprofit, vagy for-profit jellegűek-e).

Egyesületet minimum 15 fő alapíthat, és az alapszabályban megfogalmazott társadalmi célok nonprofit megvalósítását szolgálja. Jellegéből adódóan az egyesület irányítása demokratikus jelleggel történik (legfőbb szerve a tagokból álló közgyűlés).

Lengyelországban a nem-kormányzati szervezetek folytathatnak vállalkozói tevékenységet. A vállalkozói tevékenységből származó bevételt az egyesületnek alapszabályban foglalt céljaira kell fordítania. Ez a korlátozás az alapítványokra nem vonatkozik.

A vállalkozói tevékenység mellett a nem-kormányzati szervezetek fizetett közhasznú tevékenységet is folytathatnak. A fizetett közhasznú tevékenység folytatását a 2003. évi Közhasznúsági és önkéntes törvény szabályozza.

A törvény előírásai szerint (a) az ilyen tevékenységet nem-kormányzati szervezetek hajtják végre, alapító okiratban foglalt közhasznú feladataik szerint, a kedvezményezettek pedig bizonyos hozzájárulást fizetnek; (b) a tevékenység lehet a közhasznú tevékenység közvetlen kedvezményezetti körébe tartozó emberek által előállított termékek vagy szolgáltatások értékesítése, különösen a fogyatékkal élők rehabilitációja és szakmai munkára való felkészítése, valamint a társadalmi kirekesztettségben élők szakmai és társadalmi reintegrációja terén.

A szervezet által kért hozzájárulás nem lehet magasabb, mint a tevékenység bekerülési költsége (amennyiben a szervezet ezt a küszöböt átlépi, üzleti vállalkozásként kell regisztrálnia magát).

Nonprofit kereskedelmi vállalkozások. A szociális gazdaságban egyre gyakrabban bukkannak fel társadalmi célokkal alapított, és ezek szellemében irányított korlátozott felelősségű társaságok. Ezt kétségtelenül elősegítette az a tény, hogy ez a vállalatípus felkerült a *közhasznú szervezeti* státus igénylésére jogosult szervezetek listájára.

Egy nonprofit vállalkozásnak nincs külön jogi formája. A nem-for-profit tevékenységeket (a részvényesek nem kapnak osztalékot) és a profitból támogatott célokat a vállalkozás alapítója határozza meg a vállalat alapító okiratában (aki, az Üzleti vállalkozások törvénykönyve szerint, természetes és jogi személy egyaránt lehet, beleértve a nem-kormányzati szervezeteket is).

Mivel az ilyen típusú vállalkozásokról nincs külön nyilvántartás, lehetetlen megmondani, hány ilyen céget alapítottak. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy eltekintve azoktól a vállalatoktól, amelyek esetében a társadalmi célok és a *modus operandi* nem hagy kétséget afelől, hogy a szociális gazdasághoz tartoznak (mint például a Laboratorium Cogito, amelyet mentális betegségekben szenvedő emberek szakképzési fejlesztésével és társadalmi reintegrációjával foglalkozó nem-kormányzati szervezetek hoztak létre, és amely Krakóban működtet egy ilyen embereket foglalkoztató hotelt), az alapító okiratban a társadalmi célok megfogalmazása olyan tág körű lehet, hogy a kategorizálás legalábbis bizonytalan.

A nem-kormányzati szervezetekkel kapcsolatos kétségek

A nem-kormányzati szervezetek üzleti tevékenysége és a fizetett tevékenységek évek óta napirenden vannak a lengyel szociális gazdaság közösségében zajló diskurzusban. Különösen két téma van folyamatosan jelen.

Először is, nincs megegyezés arról, hogy egy olyan szervezet, amely kizárólag fizetett tevékenységet folytat (üzleti tevékenységet viszont nem), része-e a szociális gazdaságnak. E megközelítés kritikusai arra hivatkoznak, hogy szociális gazdaságról csakis akkor beszélhetünk, ha gazdasági kockázat (ld. az EMES kritériumokat), vagyis üzleti tevékenység is jelen van.

A szociális gazdaságnak ez az értelmezése tükröződik a Szociális vállalkozásról és szociális vállalatokról szóló törvény tervezetében is (a tervezetről bővebben ld. a *Kezdeményezések* c. fejezetet). Ez a törvénytervezet világosan kimondja, hogy csak olyan szerve-

Photo/Fotó: Kellényi Kata

zet (vagy annak elkülönült egysége) tekinthető szociális vállalkozásnak, amely üzleti tevékenységet is folytat.

Másrészt azonban vannak olyan vélemények, amelyek szerint a fizetett tevékenység elegendő ahhoz, hogy szociális gazdasági egységként tekintsünk egy szervezetre, és minden további (az üzleti tevékenységhez kapcsolódó) korlátozás a vállalások társadalmi dimenziójának háttérbe szorulásához vezet.

Egy másik vitatéma a tevékenység céljaihoz kötődik (a fizetett, illetve az üzleti tevékenységekkel kapcsolatban egyaránt). Nincs megegyezés arról, hogy a szociális gazdaság fogalma érvényes-e a nem-kormányzati szervezetek olyan tevékenységeire, amelyekért hozzájárulást kell fizetni. Egyre erősebb az a hang, amely különbséget tesz a (kínált szolgáltatások szigorúan meghatározott listájához kötődő) szociális gazdaság és a harmadik szektor gazdaságivá válása között (harmadik szektor alatt itt a nem-kormányzati szervezetek gazdasági mechanizmusokra épülő tevékenységeit értjük, amelyek a köz- és jótékonyági forrásoktól való pénzügyi függetlenséghez vezetnek).

A szociális vállalkozásról szóló törvénytervezet indoklásában a jogalkotó egyenesen kijelenti, hogy egy vállalkozás szociális jellege nem köthető pusztán profitallokációhoz, az üzleti tevékenységnek mindenekelőtt társadalmi célok elérését kell szolgálnia (Uzasadnienie 2011).

A törvénytervezet tartalmazza az érintett tevékenységek szűkített listáját is. A tervezet alkotói, a korlátozások ajánlásakor, arra az EU-s szabályozásra hivatkoznak, amely korlátot szab a közfinanszírozás lehetséges szintjének (ld. főként a Szolgáltatásokról szóló Direktívát¹), szándékaik azonban egyértelműen arra a törekvésre utalnak, hogy tisztázzák a szociális gazdaság definícióját, és azt a szociális szolgáltatásokat nyújtók szűk csoportjára fókuszálják.

A Szolgáltatásokról szóló Direktíva, többek között, meghatározza az állami vagy karitatív szervezetek által feljogosított szolgáltatók által nyújtható, nem gazdasági jellegű közhasznú szolgáltatások fajtáit – ezek a szociális lakhatás fejlesztésével, a gyermekgondozással és az állandó, illetve átmeneti szükséglet szenvedő családok és személyek támogatásával kapcsolatosak. Ezek a szolgáltatások nem piacosíthatók teljes mértékben, ami többek között azt is lehetővé teszi, hogy ellátásuk finanszírozására közforrásokat használjanak.

Cezary Miżejewski és Tomasz Schimanek, a tervezet kidolgozó, egyetértenek abban, hogy az egyik csoport, amely, a törvény ilyen formában való elfogadása esetén, elveszíti azt a lehetőséget, hogy társadalmi vállalkozónak mondja magát, a nem kiemelten közhasznú szolgáltatások terén vállalkozói tevékenységet folytató nem-kormányzati szervezet lesz. A törvény tehát egyértelmű választóvonalat húz majd a szociális gazdaság és a harmadik szektor gazdaságivá válása között. Ez utóbbi lehet, de nem szükségszerűen az első (Cibor K. 2011).

A szerzők ugyanakkor rámutatnak arra, hogy mindez nem jelenti azt, hogy a jelenleg vállalkozói tevékenységet folytató alapítványok és egyesületek bármit is veszítenek majd. Egy közhasznú státusban lévő nem-kormányzati szervezet, amely mondjuk az állatgondozás terén működik, és alapvető céljai megvalósításának finanszírozása érdekében kép-

zéseket szervez, az adókönyvitéseket és a törvény más rendelkezéseiben szereplő egyéb lehetőségeket fogja használni. Nem lesz azonban jogosult a szociális vállalkozói státusra, így tehát nem használhatja ki az ehhez a státushoz kötődő további előnyöket.

Nem-kormányzati szervezetek a lengyel szociális gazdasági „rendszerben”

A fenti fenntartások ellenére látható, hogy a nem-kormányzati szervezetek fontos részét képezik a lengyel szociális gazdasági közösségnek (noha másfelől ma már nem lehet egyenlőségjelet tenni a lengyel szociális gazdaság és a lengyel harmadik szektor közé, miként azt Jan Herbst 2006-ban tette). Az alapítványok és egyesületek a szociális gazdaságba tartozó szervezetek, amelyek hasonló szervezeteket (cégek, szövetkezetek, TIK-ek, SZRV-k) hoznak létre.

Nem-kormányzati szervezetek működtetik továbbá az ún. szociális gazdaságot támogató központokat is. Képzéseket, konzultációt, pénzügyi támogatást, jogi segítséget és más, a vállalkozói működéshez szükséges szolgáltatásokat biztosítanak a szociális gazdasági kezdeményezések (jelenleg mindenekelőtt szociális szövetkezetek) számára.

Lengyelországban a támogatási infrastruktúrát majdnem teljes egészében az Európai Szociális Alap finanszírozza. A támogatási terület kezdő indikátorai szerint körülbelül 40 támogatási központ megalakulását tervezték. Ezt a számot régen túléptük. Jelenleg legalább 100 támogatási központ működik, és a finanszírozás több mint 300 központ alapítását és működtetését fedezte.

Az, hogy a gyakorlat ilyen drasztikus mértékben túlszárnyalta a tervezett indikátort, nem jó jel. A támogatási infrastruktúra kritikusan arra hivatkoznak, hogy a versenymodell, amelyben néhány hónapra létrejön egy támogatási központ anélkül, hogy garancia lenne arra, hogy a következő körben is nyerni fog (sőt, sokszor annak garanciája nélkül, hogy lesz következő kiírás), pazarláshoz vezet, hiszen újra és újra teljes infrastruktúrákat hoznak létre a nulláról, a korábbi támogatási központok tudása és tapasztalata pedig kárba vész, és a kezdő szociális vállalkozások, illetve alapítóik nem látják világosan, hogy mely intézményhez kell fordulniuk, és milyen jellegű segítségre számíthatnak. A támogatási infrastruktúra intézményei az ország különböző területein igen eltérők annak köszönhetően, hogy kezdetben a lengyel régiók nagy szabadságot élveztek az ilyen jellegű EU-támogatások felhasználásának tervezésében. Figyelembe véve a fentieket, a szociális gazdasági szektorban aktív nem-kormányzati szervezetek egy ideje már jelzik az EU-s támogatások szétosztásáért felelős lengyel intézményeknek annak szükségességét, hogy ésszerűsítsék a támogatási rendszert és növeljék hatékonyságát. E megnyilvánulások eredményeként (amelyek főként a monitoring bizottságok ülésein kaptak hangot) jelenleg a támogatási központokat működtető szervezetek kötelesek átfogó szolgáltatásokat nyújtani. Az eredmények azonban még mindig messze nem kielégítőek a központok támogatási infrastruktúrájához való földrajzi hozzáférés és a központok fenntarthatósága tekintetében. Ezt a problémát kétségkívül a közeljövő új finanszírozási lehetőségeinek fényében kell orvosolni.

Kezdeményezések

Lengyelországban a szociális gazdaságbeli egységek működését szabályozó jogi előírások elsősorban a szociális közösség és a működő (noha sok területen még mindig hiányzó) társadalmi párbeszéd testületek erős motiváltságának és elköteleződésének köszönhetően válnak gyakorlattá. A szociális szövetkezetekre vonatkozó jogi definíciót, például, az Equal Közösségi kezdeményezés keretében szerzett tapasztalatok alapján kiegészítették.

Ezen a jogterületen fontos szerepet játszó másik szerv a Közhasznúsági Bizottság, amely a szociális védelemért felelős miniszter mellett dolgozó véleményező, konzultációs testület. A Bizottságot a Közhasznúsági és önkéntes törvény alapján hozták létre. Munkájában az állami adminisztráció 5, a helyi önkormányzatok 5, és a nem-kormányzati szervezetek 10 képviselője vesz részt. Utóbbiakat a szektor javaslatára a miniszter nevezi ki, illetve távolítja el – a Bizottság többi tagjához hasonlóan.

Elméletben erősebb legitimitással rendelkeznek a Rendszerszerű megoldások a szociális gazdaságban elnevezésű bizottság 2008-ban a miniszterelnök által kinevezett tagjai. Őket a miniszterelnöki rendeletben felsorolt szervezetek és intézmények (civil szervezetek, helyi önkormányzatok, tudományos szervezetek, szociális partnerek és minisztériumok) jelölik bizottsági tagnak. Sajnos egy ideje a bizottság rendszertelenül ülészik, a kormányzat képviselőinek részvétele pedig nem garantálta a hatékony párbeszédet. Ez a helyzet javulhat 2012 őszén, amikor a miniszterelnök aláírja a bizottság eljárási szabályait megreformáló rendeletet (amely, többek között, megemeli a nem-kormányzati képviselőket szintjét), a Bizottság elnökévé pedig a munkaügyi minisztert teszi meg (a testületet jelenleg egy államtitkár vezeti).

Mindazonáltal működésének ideje alatt a bizottság végrehajtotta a rá testált feladatokat. Ezek egyike az volt, hogy elkészítse a Társadalmi vállalkozókról és szociális vállalkozásokról szóló törvény tervezetét. A törvénytervezethez mellékelte indoklásban a bizottságban részt vevő szakértők többek között arról írnak, hogy azért van szükség új jogi aktusra, mert a szociális vállalkozás fogalmát a lengyel jogrendszer eddig nem ismerte, és tapasztalatuk szerint a jogi szabályozás hiánya komoly akadályokat állít a társadalmi vállalkozások fejlődésének útjába. „Ez elsősorban azért van így, mert a társadalmi vállalkozások az üzleti és nem üzleti szektor határán mozognak, amit a lengyel jogrendszer nem szabályoz. Ez lehetetlenné teszi a szociális vállalkozások egyértelmű azonosítását, és megnehezíti az állami szervekkel, az üzleti vállalkozásokkal és a nem-kormányzati szektorral való kapcsolataikat.” [A lengyel nyelvű verziót ld.:

<http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/631777.html>].

E jogi aktus célja, hogy új jogi kereteket biztosítson a társadalmi vállalkozások számára, miközben az eddigieknél szélesebb körű forrásallokációt tesz lehetővé a szociális gazdasági szektorban. A program célja, hogy a szociális vállalatot mint a társadalmi vállalkozás megvalósításának alapvető formáját határozza meg, rögzítse annak kötelezettségeit és jogait, valamint alapításának és működtetésének feltételeit.

Fontos, hogy a törvénytervezet semmiféle új szociális vállalkozási forma létrehozására nem tesz javaslatot, pusztán a jellemzőit sorolja fel. Formális szempontból hasonló megoldás ez, mint a közhasznú szervezeti státus jelenlegi használata (amelyet a Közhasznú-sági és önkéntes törvény szabályoz). Egy ilyen megoldás – a tervezet alkotói szerint – nem szabja meg a társadalmi vállalkozás működésének jogi formáját, és a jelenleg különféle jogi formákban működő szervezetek számára lehetővé teszi, hogy amennyiben megfelelnek a törvényben meghatározott kritériumoknak, kérjék a szociális vállalkozói státust.

Egy szervezet akkor tekinthető szociális vállalkozásnak, ha bizonyos százalékban társadalmi kirekesztettségben élő embereket foglalkoztat, vagy közhasznú-sági szempontból fontos területeken nyújt szolgáltatásokat. A program korlátokat szab a profit szétosztásával és az alkalmazottak bérezésével kapcsolatban is, és javaslatot tesz olyan kedvezményekre (főként az adózás, de a közbeszerzési eljárások alkalmazásának területén is), amelyekre a társadalmi vállalkozások lennének jogosultak.

A törvénytervezet túljutott a társadalmi egyeztetésen, amelyen, az egyeztetésről szóló jelentés készítői szerint, jobbra a szabályozás által érintett közösség elfogadásával találkozott. A részletek azonban számos kérdést vetnek föl.

A Bizottság jogász csapata, a Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium kérésére, jelenleg a törvénytervezet javaslatain dolgozik, amelyek a minisztériumon keresztül kerülnek majd be a kormány jogalkotási programjába.

Ez a csapat a szerzője a Szociálisgazdaság-fejlesztés nemzeti programjának (KPRES) is. A nemzeti stratégiákban közzétett dokumentum célja, hogy kijelölje a szociális gazdaság működéséhez szükséges biztos alapok létrejöttét elősegítő szisztematikus jogi, oktatási, szervezési és pénzügyi lépések irányát. Jelenleg a KPRES végső formája egyeztetés alatt áll, javaslatait a bizottság egyelőre még nem fogadta el, ezért nehéz bármit is mondani a dokumentum valódi értékéről. A 2011–12-ben a kormány által kidolgozott nemzeti fejlesztési stratégiák (hosszú és rövid távú országfejlesztési stratégia, valamint 9 integrált horizontális stratégia) jóval erősebb formális státussal bírnak. A szociális gazdaság öt stratégiában van jelen: a regionális fejlesztési, a társadalmi tőke, a humán tőke, a vidéki területek és a mezőgazdaság fenntartható fejlesztése, valamint az energia és környezeti biztonság stratégiában.

A regionális fejlesztés nemzeti stratégiája például kijelenti, hogy fontos „a szociális gazdasági tevékenységek fejlesztése, ide értve a társadalmi integrációban, a közszolgáltatások fejlesztésében és kiegészítő szolgáltatásában, valamint a helyi közösségek fejlesztésében szerepet játszó társadalmi vállalkozásokat is”.

Még mindig nem elég

A rendszerszinten (egyrészt állami oldalon, a Regionális Fejlesztési Minisztériumban és a Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztériumban, másrészt a nem-kormányzati vagy általánosan vett társadalmi oldalon, illetve a két szektor határán) történt lépések ellenére még mindig hatalmas űr tátong az ilyen tevékenységek hatóköre és a szektor valódi ere-

je, illetve mindenekelőtt, a szociális gazdasággal kapcsolatos társadalmi tudatosság szintje között.

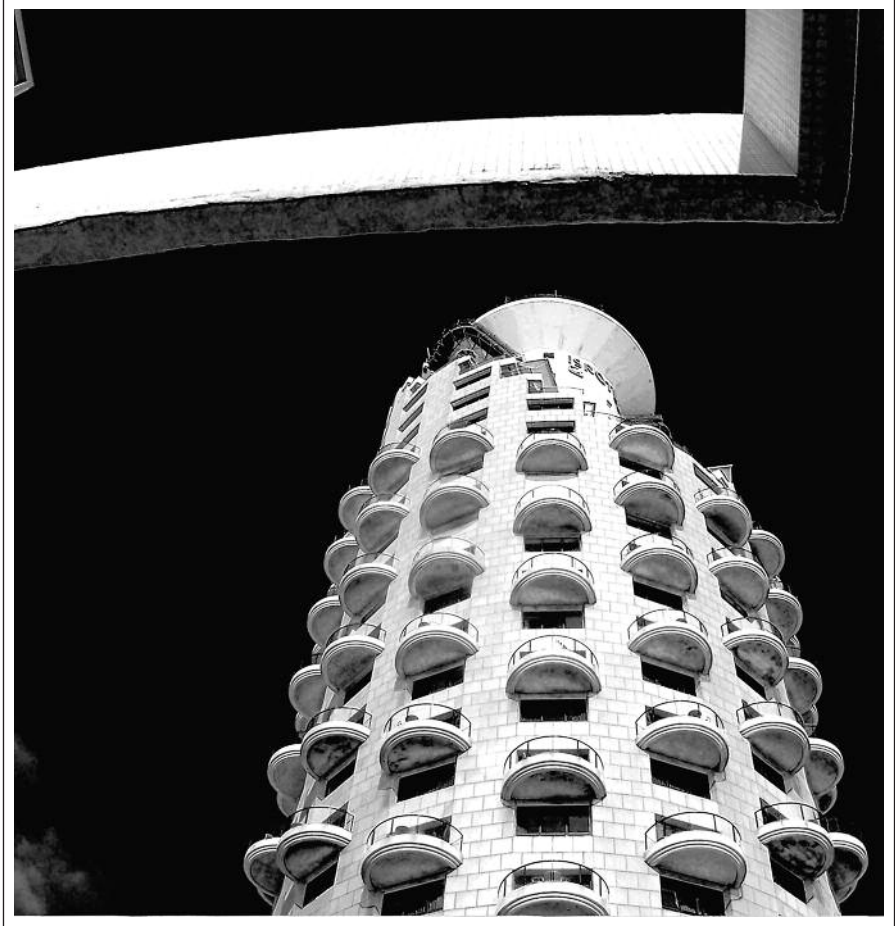
Elegendő csak a lengyel és a nyugat-európai szociális gazdaság foglalkoztatási potenciálját összehasonlítani. A szociális gazdaság, a nem privát és nem közfinanszírozású munkahelyek értelmében, bizonyos számítások szerint Európában a munkahelyek 10 százalékát adja. Németországban 2003-ban az alapítványok és egyesületek 2 millió, Franciaországban 1,9 millió, az Egyesült Királyságban 1,7 millió, a Lengyelországhoz lakosság-számban nagyon hasonló Spanyolországban 872 ezer, a fele akkora Hollandiában pedig 772 ezer embernek adtak munkát. Lengyelországban, a SOF felmérése szerint 2006-ban a nonprofit szektor 112,5 ezer embert foglalkoztatott. Közülük 100,4 ezer főállásként számolt be erről a jogviszonyról. A szektorbeli foglalkoztatás éves átlaga 99,3 FTE².

S ami még rosszabb, az uniós támogatások várható elapadása miatt aggodó vélemények szerint a lengyel szociális gazdaság ma még oly mértékben törekszik, hogy a szociális gazdasági szervezetek túlnyomó többsége nem lesz képes talpon maradni és továbbra is betölteni társadalmi funkcióit, ha a közfinanszírozás forrásai kikapadnak.

Természetesen nem lehet azt állítani, hogy a lengyel szociális gazdaság kizárólag EU-s pénzekre alapozva működik. A szakképzési rehabilitációs vállalatok elsősorban a Fogyatékkal élő emberek nemzeti rehabilitációs alapjából származó forrásokra építik tevékenységeiket. A Társadalmi integrációs központok és néhány szociális szövetkezet a Munkügyi Alapból kap támogatást. Ezek a speciális alapok valamennyi, a feltételeket teljesítő üzleti szervezet előtt nyitva állnak. Ugyanakkor ki kell jelentenünk, hogy a közforrásokból (EU, állam, helyi önkormányzatok) származó finanszírozások száma és mértéke az új szociális gazdasági szektor esetében magasabb, mint a magánszféra egészében, ami veszélyezteti a szektor függetlenségét, és félelmeket vet föl azzal kapcsolatban, hogy képes lesz-e a túlélésre a források megszűnése után. (A régi szociális gazdaság intézményeinek (munkaszövetkezetek, kölcsönös biztosító társaságok) jobban megy, azonban, miként azt Jan Herbst kimutatta, ezek messze vannak attól, hogy teljesítsék az EMES szociális kritériumait, és általában nem tekintik magukat a szektor részének).

A fentiekkel kapcsolatban számos tevékenység kezdeményezése történik a szociális gazdaságban működő szervezetek pénzügyi, szervezeti stb. stabilitása és fenntarthatóságuk megalapozása érdekében. Alább ezek közül a legfontosabbakat mutatom be.

1. **A szociális vállalkozásról és szociális vállalatokról szóló törvény kidolgozására tett erőfeszítések.** Miként arra fentebb rámutattam, a törvény célja, hogy meghatározza a piac és a társadalmilag hasznos működés határára mozgó szervezetek működésének jogi kereteit. Ez többek között a szociális vállalatok számára a kormányzat vagy a helyi önkormányzatok által biztosított jogi előnyöket (beleértve az adókönyvitéseket) jelenti a foglalkoztatási célok, illetve a hiányzó szociális szolgáltatások biztosítása terén mutatott teljesítményük függvényében. A tervezet szerzői határozottan kijelentik, hogy mindez nem a félállami szektor újjáépítéséről, hanem a grassroots kezdeményezések jogi felügyeletéről és értékén kezeléséről szól.
2. **Hitelalap létrehozása a szociális vállalkozások számára.** A szociális vállalkozói szférát kínzó egyik legfőbb probléma (nem csak Lengyelországban) a hitelekhez való

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

nehéz hozzáférés (Herbst I. 2008). A bankok egyszerűen nem akarnak hitelt vagy kölcsönt nyújtani olyan szervezeteknek, amelyek nem képesek magas profit termelésére, márpedig ez a szociális gazdaságban működő intézményeknek, tevékenységük jellegéből adódóan, problémát jelent. Ezért van most szervezés alatt, többek között, egy országos pilot program a társadalmi vállalkozásokat szolgáló hitelalap létrehozására. Az alappal kapcsolatos irányelveket a Rendszerszintű megoldások bizottsága keretében dolgozták ki, a működés részletein pedig a Regionális Fejlesztési Minisztérium és a Gospodarstwa Krajowego Bank (nemzeti hitelbank, BGK) jelenleg dolgozik. Nagyon röviden a (legutóbbi bejelentések szerint 2012 őszén induló) pilot program célja 100 000 zloty-ig terjedő hitelek biztosítása szociális vállalkozások számára. A BGK által biztosított anyagi eszközökkel együtt a hitelfelvevő szakértői konzultációkat is kap olyan szervezetektől, amelyeket pályázat keretében választanak ki a szociális gazdaság (elsősorban civil szervezetek) támogatása terén már bizonyított szervezetek közül.

Érdemes megjegyeznünk, hogy Lengyelországban már működik néhány regionális hitel-, illetve hitelgarancia alap (pl. Kis-Lengyelországban vagy Alsó-Sziléziában). Noha tőkájük nem nagy, az eddigi tapasztalat (többek között a „rossz hitelek” igen alacsony aránya) reményt ad arra, hogy a szociális gazdaság fejlesztése, a visszafizetendő támogatásnak köszönhetően, igenis lehetséges.

3. **Lépések a szociális gazdaság intézményeinek a közbeszerzési eljárásokba való erőteljesebb bevonása érdekében.** Lengyelországban sokszor hallani, hogy a közigazgatás fontos megrendelő lehet a szociális vállalkozások számára. Az áruk és szolgáltatások szociális vállalkozásoktól való beszerzése nem pusztán az adminisztráció bizonyos termékekre irányuló igényeit elégíti ki, hanem társadalmi problémák megoldásának kiindulópontja is lehet, ami gyakran célja is a helyi vagy kerületi önkormányzatnak (pl. kirekesztettségben élő emberek munkanélküliségének csökkentése, vagy fogyatékkal élő emberek rehabilitációja). Az ilyen, társadalmilag felelős közbeszerzés elősegítése érdekében a jogalkotó a lengyel közbeszerzési törvényhez bevezette az ún. szociális záradékot, amely a közbeszerzés általános szabályai alól való kivételeket nevesíti, és amely fontos társadalmi célokat szolgál. Lengyelországban a szociális vállalkozások általában kirekesztettségben élő emberek szakmai és társadalmi integrációja, tehát pontosan a szociális záradék érvényesítését inspiráló alapvető célok érdekében dolgoznak. Tomasz Schimanek úgy véli, hogy a szociális záradék érvényesítése még mindig csekély számú eseteinek túlnyomó többségében a legnagyobb közbeszerzetetők a szociális vállalkozások fejlesztése, illetve annak érdekében használták ezt a lehetőséget, hogy biztosítsák a közbeszerzési eljárásban való egyenlő esélyű részvételt (Schimanek 2012:4). A lengyel szociális gazdaság fejlődését támogató szervezetek lobbitevékenységének fontos része irányul a szociális záradék koncepciójának terjesztésére, valamint a közigazgatásban meglévő ellenállás csökkentésére. A lengyel szociális vállalkozások, a Közbeszerzési Hivatal 2012. augusztusi közleménye szerint, a szociális záradéktól függetlenül, a Közbeszerzési törvény teljes figyelmen kívül hagyásával biztosíthatnak szolgáltatásokat helyi önkormányzati szervezetek szá-

mára. Ez tulajdonképpen a helyi önkormányzatok vagy azok intézményei által létrehozott szociális szövetkezetekre vonatkozik, azonban fontos jele a közcélok eléréséhez, illetve közfeladatok ellátásához szükséges szolgáltatások vagy termékek beszerezésében rejlő lehetőségeknek, amelyek a szociális gazdasági szektor erősítését szolgálják.

3. **A szociális gazdaságot támogató központok létrehozása.** Miként arról korábban már szó esett, az ESZA keretein belül épül egy szociális gazdasági támogató központ hálózat. Noha a hálózat minősége és hatékonysága még sok kívánnivalót hagy maga után, a köz- és a szociális szféra (pl. a jövőbeni pénzügyi kilátások meghatározásának, vagy a támogató infrastruktúra-szolgáltatások sztenderdizálása új rendszerének vonatkozásában) együtt dolgoznak egy modell megalkotásán, ami valóban biztosítja majd a szükséges támogatást a lengyel szociális gazdasági intézmények fenntarthatósága érdekében.
4. **Partnerségek létrehozása.** A Közbeszerzési törvény záradékához hasonlóan a (köz-magán és a magán-társadalmi) partnerségek koncepciója azon a feltevésen alapszik, hogy a szociális gazdaság a három szektor metszetében működik. Piaci környezetben működve, társadalmi vagy civil forrásokra építve szociális igényeket elégít ki, és ebben a tekintetben a közpolitikák végrehajtásában vesz részt. Lengyelország szerinte születnek erre a koncepcióra épülő sikeres helyi partnerségek, többek között a Barka Egyesületnek köszönhetően, amely a helyi közigazgatást és egyre több magánvállalkozót hoz össze kirekesztettségben élő emberek társadalmi integrációját segítő tevékenységek keretei között.
5. **Promóciós tevékenységek.** Miként arra a szöveg elején rámutattunk, a rendszer átalakulásának logikája jelentősen megnehezítette a szociális gazdaság kérdéskörének a közgondolkodásba való bevezetését. Ezt a helyzetet tovább erősíti a fejlődést segítő társadalmi tőke alacsony szintje, valamint az a tény, hogy Lengyelországban hagyományosan egyenlőséget tesznek a társadalmi tevékenységek és a köz nagylelkűségére és közforrásokból származó támogatásokra épülő karitatív munka közé. Ezért olyan fontos minden, a szociális gazdaság promóciója érdekében tett lépés Lengyelországban. Sajnos ezek a lépések mind a társadalom, mind a közigazgatás irányában, meglehetősen szétszórtak, és jelenleg csak regionális hatókörűek. Általában EU-projekteken belül zajlanak, nagyon szűk forrásokból, a támogatási központokat működtető szervezetek által. Nagyon nehéz megbecsülni az ilyen kampányok hatékonyságát és a közvéleményre gyakorolt általános hatását.

Az egyik legizgalmasabb nemzeti kezdeményezés a Legjobb társadalmi vállalkozások versenye, amelyet 2011 óta a Szociális és Gazdasági Kezdeményezések Alapítvány szervez. A verseny egyik fontos aspektusa a résztvevő vállalkozások szociális és pénzügyi mutatóira fektetett nagy hangsúly. Ennek célja rámutatni a szociális vállalkozások gazdasági hatékonyságának jelentőségére, ami Lengyelországban még mindig gyepekben jár. Azonban e kezdeményezés tekintetében is többéves megfigyelésre van szükség a versenynek a közvéleményre és a szociális gazdaság feltételeire tett hatásának értékeléséhez.

Összefoglalás

Az itt bemutatott rövid jelentés a lengyelországi szociális gazdaság állapotáról, és különösen a társadalmi szervezeteknek a szektorban való részvételéről rajzolt képet. A szektor még mindig nem rendelkezik a nyugat-európai országokéhoz vagy a II. világháború előtti Lengyelországhoz hasonló kapacitásokkal. Mégis, számos, a szociális szektorban, illetve a közigazgatásban jelen lévő kezdeményezés, valamint a közforrások hosszú távú jelenléte (elsősorban EU-s források) reményt ad a szektor további fejlődésére. Ehhez azonban folyamatos erőfeszítéseket kell tenni egyrészt a közvéleménynek és a helyi, regionális, illetve országos szintű közigazgatásnak a szociális gazdaság társadalmilag hasznos célok betöltésében játszott szerepének tudatosítása, másrészt a szektor megerősödése érdekében, ami autonóm fejlődést és a közforrásoktól való függetlenséget tesz majd lehetővé.

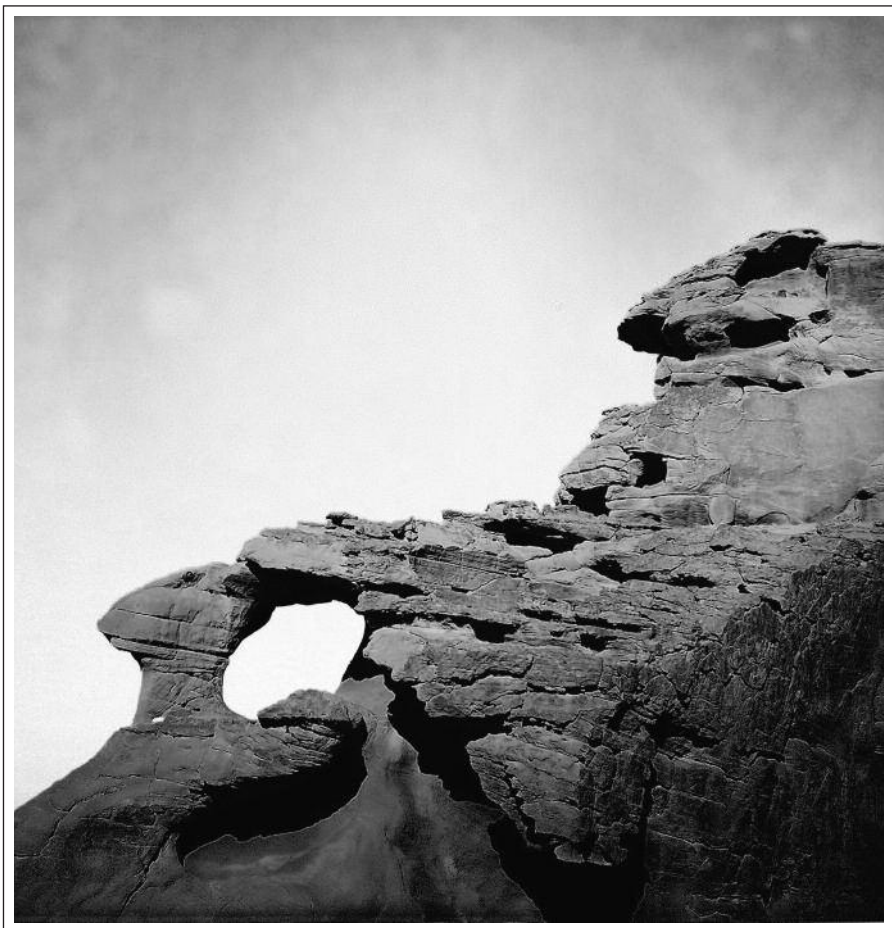
Fordította Farkas Gabriella

Irodalom

- A szociális vállalkozásról szóló törvénytervezet, 22. 2011. június.
- Cibor, Krzysztof (2011): Ustawa o przedsiębiorczości społecznej – co dalej?, ekonomiaspoleczna.pl, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/727567.html>
- Defourny, Jacques, Nyssens, Marthe (2008): Social Enterprise in Europe: Recent Trends And Developments, [Társadalmi vállalkozás Európában: a legújabb irányok és fejlemények], "EMES Working Paper", no. 08/2.
- Dunn, Elizabeth (2008): Prywatyzując Polskę, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Frączak, Piotr (2011): Marian Rapacki polityk spółdzielczości, czyli o infrastrukturze ekonomii społecznej przed 1945, ekonomiaspoleczna.pl, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/634910>
- Herbst, Irena (2008): Analiza możliwości finansowania podmiotów ekonomii społecznej w Polsce, Warszawa.
- Herbst, Jan (2006): Kondycja ekonomii społecznej w Polsce 2006, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Major, Ivan (1993): Privatization in Eastern Europe. A Critical Approach, [Privatizáció Kelet-Európában. Kritikai megközelítés], Edward Elgar, London.
- Pacut, Agnieszka (2012): Kontynentalny model ekonomii społecznej, (in:) Wokół ekonomii społecznej, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków.
- Rymsza, Marek (2007): Trzeci sektor a druga fala ekonomii społecznej w Polsce, „Trzeci Sektor”, no 9.
- Schimanek, Tomasz (2012): Podstawowe informacje o klauzulach społecznych, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Uzasadnienie (2011): Uzasadnienie do projektu ustawy o przedsiębiorczości społecznej i przedsiębiorstwie społecznym, ekonomiaspoleczna.pl, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/631777.html>
- Załęski, Paweł Stefan (2012): Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie, Nicolaus Copernicus University Publishing House, Toruń.

Lábjegyzetek

- 1 Az Európai Parlament és Tanács 2006/123/EC sz., 2006. december 12-én kiadott direktívája a belső piacon nyújtott szolgáltatásokról.
- 2 Full Time Equivalent – a dolgozói leterheltséget a teljes munkaidős leterheltséghez képest mérő szám (a ford.)

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

SOCIAL ECONOMY AND SOCIAL ENTERPRISES IN SLOVAKIA

Boris Strečanský, Kristína Stoláriková

Social Economy Concept: Europe and Slovakia

■ In the context of global crisis that is framed not only by its financial dimension, but by a crisis of modern institutions to cope with challenges of resource depletion, climate change, demography or developmental issues such as poverty and unemployment in post-industrial societies – the concept of social economy is perceived broadly as one of potential approaches to respond to these new challenges.

The social economy emerged in the socio-economic thinking and approaches in early 20th century in Europe as an expression of unleashed energies of new middle classes that strengthened in European industrializing societies. The growth of welfare state slowed down this excitement and overshadowed this concept. With the crisis of the welfare state in the late 20th century social economy became again a hopeful solution to emerging problems. It is visible in fields producing work and social integration, social services and community care. In this period also the concept of social enterprises has emerged. (Monzon 2008:550)

In countries of Central and Eastern Europe which were for forty years linked to the Soviet system with centrally planned economies and omni-present state, there was no space for social economy. Cooperatives had a strong presence but without their traditional principles as voluntary and open membership and democratic organization. (Monzon 2008:550). As the communist system collapsed, old actors needed to

transform. The playfield has emptied in order to be populated by new actors. This was the case of Slovakia as well.

Soon after 1989 post-communist countries – Slovakia included – experienced a strong growth of the third sector including foundations and self-help organizations which itself represent a potentially important source of social economy (Lubelcová 2012: 87). However, there are great differences among these countries (new EU member states) how social economy concept has been adopted and manifested. Recent research concludes that for most of the new EU member states it is a concept, which is very new and not yet clear (Monzon 2008:562, 570). This very well reflects the situation in Slovakia.

Slovakia is one of the countries that are almost invisible in the European map of social economy. A relatively recent research conducted through surveying expert knowledge of the concept in the EU member states did not cover Slovakia in most of studied indicators which suggests that there is a relatively low capacity to participate in pan-European discourse (Monzon 2008:562).¹

As a working definition of the concept of social economy we may use the one offered by one of the leading theorists of the concept, Jacques Defourny²:

“...The social economy gathers enterprises of the co-operative movements, mutual benefit and insurance societies, foundations and all other types of non-profit organizations which all share some principles making them correspond to the “third sector” of modern economies. Social economy organisations differ from the private for-profit sector, as their primary goal is to serve members’ needs or a broader public interest instead of maximizing and distributing profits to shareholders or members. They are also clearly distinct from the public sector although non-profit organisations may receive public subsidies to fulfill their mission: they are self-governed private organisations with the rule ‘one member, one vote’ in their general assembly”.

Spectacular growth in social economy in Europe has taken place in the field of organizations engaged in producing what are known as social or merit goods, mainly work and social integration and providing social services and community care. (Monzon, 2008:551).

In our article we look at the level of discourse about the concept, identify the key actors that play a role in the field of social economy and discuss the concept of social economy from historical perspective and present situation.

Discourse on Social Economy in Slovakia

The discourse on social economy and its potential contribution towards social and economic development in Slovakia is limited (Lubelcová 2012:103). It takes place within the boundaries of particular communities – mostly in academic community, but to some extent also in traditional cooperative movement, grass-roots civil society, new venture

philanthropists and entrepreneurs, government and recently – since 2010 in media – and with a very limited interaction among them.

In these communities the exchange of ideas, practices and reflections of and about social economy is limited by the relative lack of active actors in. There are only few academics who reflect upon this concept, mostly from sociological and economic point-of view; couple of non-profits that actively identify with the concept, and a handful of private venture entrepreneurs. The capacity on the side of the government to design and manage support programs for the concept is also limited which documents the scandal with subsidies to social enterprises in 2008–2009 which influenced a lot how public perceives the concept. The strong actor is the cooperative movement, which on the other hand covers a relatively narrow niche of the concept and does not identify with it.

This article argues in some coherence with Lubelcová (2012:103) that for achieving higher levels of impact of this concept on the social development in Slovakia in future, there needs to be a more intensive discourse on this issue among these different environments and communities to identify such support infrastructure that would be able to nurture visible growth of social economy in Slovakia.

Also, this article proposes, that legalistic approach towards stimulation of social economy concept has failed and new approaches are needed that will draw on potential of all different actors that play an active role in the development of this concept.

The missing or insufficient discourse might be also one of the reasons why Slovakia has not yet discovered the potential of social economy for social and economic development as translated in mainstream policies aimed at increasing social cohesion and employment. The needs are great – extreme poverty of Roma ghetto-like communities, insufficient social inclusion and integration of people with special needs, high unemployment in selected pockets of poverty and underperforming educational system. All these would greatly benefit of stronger sector of social economy.

There might be of course other reasons for the relatively weak presence of social economy in Slovakia. These include insufficient understanding of the concept among decision-makers and public, lack of enterprising culture, nature of the policy making or the inability of the public sector human resources to implement and manage socially innovative approaches and programs that would effectively support the field or lack of interest of civil society in its advancement.

Social Economy Actors in Slovakia

As in any developmental situation, also in the field of social economy, one can understand the situation through looking at specific individual and organizational actors that shape and influence this situation by their behavior – actions or non-actions³. In a

glimpse view in Slovakia relevant actors can be found in the following professional communities:

In the *academic sphere* recently two institutions produce research outputs on the development of the concept: Department of Sociology at Comenius University in Bratislava or Center for Research and Development of Social Economy and Social Entrepreneurship at the Economic Faculty of University of Matej Bel in Banská Bystrica. The historical dimensions are also quite well covered from the point of view of economic history as well as social history (especially the cooperative movement as a part of the associational life) by historical and archive research. The role of academic reflections is crucial for critical understanding of the potential of social economy in Slovak societal and cultural context and also for capturing and disseminating learning that is produced through experimenting and experiences of different actors. It can also inform policies in their early stage.

There are several initiatives in *civil society* at present that promote and support the idea of social economy and development of social enterprising within the non-profits by developing their soft skills, business planning and enterprising skills (NeSST, UNDP, Integra Foundation or TriLobit association). Other segments of civil society act as participants in the field of social economy by selling mostly services, less products – social enterprises – but they do not stress this aspect of their work⁴. These include various non-profit organizations that run schools, social housing, day-care centers for children or people with special needs and otherwise disadvantaged, protected sheltered workshops, educational organizations in the non-formal education or cultural associations. They are strongly mission-driven and do not identify themselves as social entrepreneurs, although in last period this name becomes more popular. To some extent they use support provided by the state for employing persons with decreased working abilities, however, the size of their operations is local and community based. Because of the plurality of the third sector, initiatives that touch the concept provide great resource of experience.

Relatively new actors that emerged recently are *venture philanthropists* who come from business and apply their successful business experience and skills and invest their resources and assets in innovative and income generating but socially bound projects that meet the criteria of social enterprising. One of such organizations is Pro-Vida foundation that invests in projects that have strong social benefit, are innovative and at the same time can be financially sustainable⁵.

The strongest actor in the field of social economy in terms of its capacity and economic size is the *cooperative movement*, which has strong tradition in Slovakia and identifies itself as a descendant of the early cooperatives in 19th century (see later in the text). It consists of successors of production cooperatives, commodity cooperatives, housing cooperatives and agricultural cooperatives since 1960s. They are associated in the Cooperative Union of Slovakia, which represents their voice towards the public and policy makers. However, the movement does identify itself with social economy and social enterprising.

Finally, the *government* of Slovakia is also an important actor. It has promoted social economy since 2008, when legislation was adopted that created the framework for social enterprises in Slovakia. The Law on employment services defined a social enterprise as a legal or natural person with a workforce at least 30 per cent of who were disadvantaged job seekers prior to this employment. The act established the right to a financial contribution towards creating and maintaining jobs for employees who were disadvantaged job seekers before being taken on. The Ministry of Labor, Family and Social Affairs covered the agenda of social economy. An important element has been also the European funding from the European Social Fund that provided support for this initiative.

(Broken) Roots of Social Economy Concept in Slovakia

Despite social economy in Slovakia is not a new phenomenon in the socio-economic history of Slovakia, at present it is only in a nascent stage. How is it possible?

One of early manifestations of social economy was the cooperative and mutuals movement that started to emerge in the space of the Austrian-Hungarian monarchy in mid 19th century. In this period in the territory of Slovakia emerged variety of types of cooperatives and mutual unions such as school savings unions, credit unions, commodity cooperatives or purchase cooperatives that can be seen as predecessors of social economy movement.

In 19th century Hungary (which Slovakia was part of) the cooperative movement was growing out of mutual brotherhoods, fraternal treasuries or village economic communities (land-owners associations or indemnification associations) that are considered as predecessors of insurance companies (Milov 1947:52–53). In 1845 in Sobotište in Western Slovakia was established one of the first cooperative-like organization not just in the territory of Upper Hungary but also in the continental Europe by one of the pioneers of cooperative movement in Slovakia, the protestant teacher Samuel Jurkovič (Dudeková 1998:n.a.).

A separate branch in the mutual and cooperative movement aimed at increasing the *access to capital* and savings to emerging middle class while stimulating its clients towards the culture of savings. The emergence of the savings bank movement in the Danube region of Austrian-Hungarian empire dates back to early 19th century. First banks founded in Slovakia were branches of the “First Austrian Savings Bank”. They were founded in Bratislava (1824), in Trnava, Nové Zámky and Zvolen (1827). Although they operated only till 1841 and in a transformed form as independent city savings banks since 1842, they gave a rise to later independent savings banks which lasted until 1948 when communists submerged them under one system of savings banks. Soon after, also first credit, agricultural associations and cooperatives and so-called cooperative credit unions (Raiffeisengennossenschaften) started to emerge and followed the movement coming from Austria⁶ (Chloupkova 2002:14).

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

Agricultural cooperatives combined three functions – selling products of its members, also arranged for discounted purchase of commodities and provided also credit. Cooperatives were organized into a movement at the time of establishment of Czechoslovakia after 1918. New cooperatives started to emerge – construction, housing and small business cooperatives (Martuliak 1995).

The cooperative movement was deformed by the communists through forced collectivization after 1948 and by its operations in the centrally planned economy. As Chloupkova (2002:8) reminds “cooperatives” under the communist regime denoted agricultural production cooperatives. They resembled landowners pooling their land in order to farm together for higher return achieved through economies of scale. Despite their forced membership, they were following common interest. The fact that economically the system did not work was a result of number of factors, from which the biggest obstacle was that they operated in command economies with constrained input and output opportunities.

Today there are different types of cooperatives operating in Slovakia: production, housing, commodity and agriculture ones. All are independent legal entities and some of them are associated in the Cooperative Union of Slovak Republic. The total number of cooperatives in Slovakia has slightly decreased since 1990s and for last couple of years it stays at the level of 1,500 (see Table 1).

Table 1. Number of Cooperatives in Slovakia (1993–2011)

	1993	1996	1999	2002	2005	2008	2011
Cooperatives	1,922	2,233	1,802	1,523	1,542	1,535	1,573

Source: Slovak Statistical Office, 2012.⁷

Members of the umbrella organization of cooperatives – Cooperative Union of Slovakia associate several associations of cooperatives: Members of the Slovak Union of Production Cooperatives associate over 81 *Production cooperatives* that provide over 3,500 jobs and have more than 50 years long tradition. They provide a large space for employment of people with physical handicap. There are over 60 protected sheltered workshops with over 300 employees. Over 90 *Housing cooperatives* have more than 290,000 flats in their custody in the whole territory of Slovakia. *Consumption cooperatives* that are involved in retail and sale of products keep over 20 per cent of the food retail market share. In the agricultural sector there is over 160 *Agricultural cooperatives*.⁸ From the numbers it is clear that there are a large number of cooperatives that are not organized in the umbrella organizations.

The self-identification of the cooperative movement with the concept of social economy and social enterprising in Slovakia is very low. And this is in spite the fact, that representatives of the cooperative movement are active in the European arena and present their activities to the public as a special kind of enterprises that combine the social and economic purposes. However, as different authors (Chloupkova 2002:8)

suggest significant parts of the cooperative sectors in the post-communist CEE countries operate as production cooperatives – collective farms without meeting the some key elements of modern cooperatives. There is a significant difference between the cooperatives in EU and the Central and Eastern European countries. While the existence of farmer-owned marketing or supplying cooperatives is more common in the EU countries, the existence of production cooperatives, usually composed of landowners and employees, dominates the CEEC agricultural sector. Poland is the exception to this strong producer cooperative structure.

The functioning of the cooperative sector and in a broader sense of a social economy requires also higher levels of social capital, which is not so high in CEE countries, including Slovakia. Also, Chloupkova (2002:32) adds that evidence from a number of European as well as international cooperatives show that organizations that depend on government help are more fragile and tend to lose their activity focus. As it is visible further on, this may be extended also to subsidies provided to social enterprises.

It seems that historic roots of cooperative movement in Slovakia and its economic significance are strong sources for its modern identity and that the concept of social economy and social enterprising is not so needed in this environment. And this is despite the fact that important part of the cooperative movement in Slovakia contributes towards achieving higher social integration, local economic development and employment.

Social Economy in Slovakia: In a Friendly Fire?

The Scandal with Subsidies for Pilot Social Enterprises. The concept of social economy and social enterprising suffered in Slovakia a serious blow in reputation due to a scandal with government support to eight “pilot social enterprises” in 2008. The scandal had a profound influence on how the concept is perceived in Slovakia today; therefore we stay with it in next paragraphs to provide basic facts.

Based on a call for proposals eight new social enterprises received a start-up contribution ranging between €0,3 and €2 mil from the Operational program Employment and Social Inclusion from the European Social Fund. The contribution represented over 95 per cent share on their total income, which means that these funds were going to be used not just for operating but capital expenditures as well – buying of equipment (luxurious SUVs among other things), training of employees etc. Practitioners from the third sector criticized this in the media and rightly questioned the word “enterprise” in this context, as their behavior was not enterprising one.

The goal of the support scheme was to support the implementation of social enterprise as a new instrument in the area of social and economic activities with the emphasis towards support of employment (Pogrączová 2011:67). Audit in 2010 revealed that there were unauthorized procurements and purchases, suspicion of manipulated procurements and clientelistic behavior of their managers related to the ruling political

party SMER-SD⁹. Media widely reported about the misuse of these funds and the concept of social economy and social enterprise became associated with these misbehaving entities. Therefore the connotations of the concept among the Slovak general public have been since then negative and this affair has caused the negative perception of social economy (Lubelcová 2012:103; Sokol 2011:18).

The affair had two aspects: managerial and conceptual. The fact that the subsidies were provided in a clientelistic way to inappropriate recipients is not so surprising in the context of overall perception of corruption and the potential corruption risks related to structural funds in Slovakia (Strategic Plan... 2011:11; Spectator 2012)¹⁰. These are important issues, but can be partly corrected by improvement of allocation terms and procedures, their correct enforcement, increased transparency and public oversight and more sound human resource policies in the state administration that deals with structural funding and subsidies in general¹¹. However, the conceptual failures and their consequences on the subject of social economy and social enterprises are more important (Lubelcová 2012:103).

Social Enterprises in Slovak Law: Legislative Optimism. It seems that Slovakia has trapped itself into a legalistic vision of social economy by adopting the amendment Act No. 5/2004 on Employment Services, which came into effect on September 1, 2008 with a purpose to promote social enterprises as tools for employment policies. The concept of the social enterprise as defined by the law is an integration instrument of so-called interim job market that should prepare the disadvantaged job-seekers for their success in an open labor market (Lubelcová 2012:103). The act has defined that to qualify for a social enterprise a business entity – physical or legal person – should:

- a) employ at least 30 per cent of people who before taking on the job were classified as disadvantaged job-seekers;
- b) provide assistance and support to these people in their job search;
- c) at least 30 per cent of the financial means gained through its activity and after deducted all eligible costs, shall be re-invested towards creation of new jobs or to improvement of working conditions and
- d) be recorded in the registry of social enterprises.

Meeting of these criteria is checked regularly once a year through an annual activity report submitted to the Central Office of Jobs, Social Affairs and Family. This office holds an authority to issue a certificate of social enterprise to requesting entity. The status of social enterprise may be awarded also to protected workplaces and sheltered workshops¹².

Another important feature of this policy is the possibility of financial subsidy for those who qualify as social entrepreneurs.

The law has defined that entities with status of social enterprise are eligible for financial contribution for the support of creation and sustaining of jobs in this entity, in the maximal amount of 50 per cent of the total labor cost calculated from the average wage of employees in the economy of Slovakia. The law stipulated that the office shall provide a contribution even after the period of 12 months, provided the employee did

not find employment on the open labor market. In this case the maximum level of contribution represents 40 per cent of the labor costs of average wage in Slovakia.

The number of social enterprises registered according to the law decreases over time. By August 2012 there were 56 social enterprises registered according to the law, while in 2011 there were 63 of them. By August 2012 23 social enterprises were abolished and 9 had their entry into registry withheld.

Discussion

Even before the amendment of the law that defined social enterprises in Slovakia, there were entities behaving as social enterprises – associations or foundations that performed economic activity while pursuing social goals. They operated mostly in a small size, with limited capital and assets and with emphasis on social goals. Their attitude and work culture has been more socially driven than entrepreneurial. Once the law came into effect they did not embrace the new concept and only few of them registered as social enterprises¹³. This could be due to different reasons. One of them could be their limited economic capacity and ability compared to business and public sectors. Another could be their self-identification as third sector organizations and not as social enterprises. What is also interesting is that no cooperatives registered as social enterprises, despite their stronger economic profile than the third sector organizations. The registration became more popular among limited companies and municipalities. However, the overall effect of these organizations on the employment has been limited.

It seems that the mis-assumption of policy-makers in Slovakia was that the solution to promotion of social enterprising in Slovakia is to be done through adoption of a law. Some observers consider this legislative effort as valuable and pioneering in the context of the European policies aimed at promotion of social enterprises (Korimová 2011:n.a.), while others do not attribute a value to this initiative.

The situation in Slovakia in our opinion bears elements of what can be called a *legislative optimism*. That is a naïve idea that every social problem can be solved by adoption of a legal rule and leads to formalism (Holländer 2003:78).

Also, another point of critique is that the legal definition of social enterprise in the law was too narrow¹⁴ (Sokol 2011:9) and that the focus of policies should be more on creating opportunities for activities, than on legal definitions (Lubelcová 2012:103).

The law defined social entrepreneurship narrowly only as an enterprise whose principal goal is to prepare the long-term unemployed for the open labor market. This seems inadequate in the light of the current understanding of the concept of social enterprise and social economy that is much broader and extends beyond the work integration to areas as social services and community development.

The technical critique of the law was based on the fact that 24 months were considered “too short period of provision of support” for the disadvantaged job-seekers

to gain skills and work habits that will make them successful in an open labor market (Korimová 2011:n.a.).

It needs to be added, that the act has been at the same time very progressive because it allowed different entities to acquire this status, regardless of their legal form. This can be considered as positive as it extends the space for different actors to perform activities in the area of social economy without being discriminated by a specific legal form. Limited liability companies, cooperatives, joint-stock-companies, associations, self-help organizations and others are eligible to register for obtaining a social enterprise status.

Different studies argue that more important than to legally define the social enterprise is to open a space for social enterprising as an activity driven by local initiative of different actors not just in the area of interim employment or work integration but in a broader sense (Lubelcová 2012:103; Sokol 2011:9). Otherwise the concept of social enterprising will remain confined to a formal definition by the law and will be under-used.

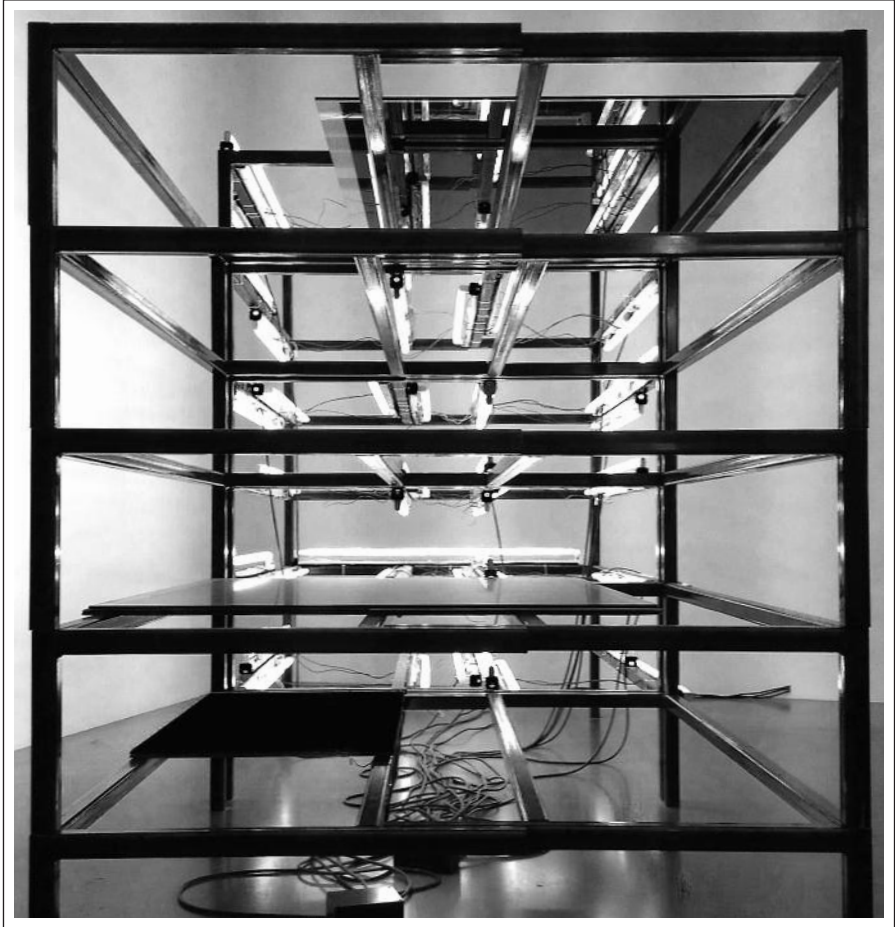
Second conceptual problem with the policy approach that Slovakia has taken is the financial support scheme that allowed registered social enterprises to obtain subsidies. In a superficial interpretation nurtured by the before-mentioned scandal with subsidies, the social enterprises could be viewed by lay public as nothing more than a contribution towards refunding part of the wage costs of employing long-term unemployed (Sokol 2011:10). This feeds into a stereotype that social enterprises are possible only with state support, which is obviously wrong.

Third problem was that the policy of social enterprise development was implemented without preceding expert discussion and in the environment that lacked awareness of the social economy, social enterprising and its supportive context. There was no discourse among various stakeholders – business community, NGOs, experts, public sector that contributed towards insufficient critical analysis of the concept, its legislative anchoring and policy debate.

The development of social economy concept in Slovakia has been also influenced by additional factors: *ability and interest of other actors such as third sector, venture philanthropy initiatives or cooperative movement to participate in the social economy development, social capital and enterprising culture.*

Despite the third sector has gone through dynamic development in the nineties and in early 2000 (there is almost 40,000 entities – civic association, not-for-profit organization, foundations, etc.) and it is present in the public as an active social actor which is a source of new ideas and innovation, its economic power and capital base is rather limited. For third sector organizations the concept of social economy is very compatible and they are natural allies, but there is a lack of interest in self-identification with this field, limited assets combined with a lack of enterprising culture among third sector organizations.

The cultural and social norms in Slovakia in general in comparative perspective of EU are counter-supportive to enterprising.¹⁵ Also the lack of social capital¹⁶ in the society

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

(Lubelcová 2012:104) is a factor that will limit the development of social economy in Slovakia in foreseeable future.

However, there are also opportunities in Slovakia, that should be utilized in more down-to-earth policies to support social economy: growing demand in social services, need to address issues of unemployment and pockets of poverty and existence of variety of initiatives of different actors that participate in this field and who have not seen in this concept any opportunity: production cooperatives that employ people with disabilities, social service facilities, crises centers for families, day care centers for elderly, mother-centers, non-profit organizations providing publicly beneficial services, emerging venture-philanthropy initiatives, fair-trade movement, community centers, cultural centers and others.

There is a need for a real discourse of all stakeholders of this concept to draw lessons that can be learned from the development so far and identify a joint vision for the social economy concept in Slovakia for the future.

Translated by Gabriella Farkas

Bibliography

- Chloupková, Jarka (2002): European Cooperative Movement – Background and Common Denominators, Copenhagen: Department of Economics and Natural Resources, Unit of Economics, The Royal Veterinary and Agricultural University.
- Dudeková, Gabriela (1998): Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti. (Modified electronic version). Published on the website www.dejiny.sk, [online] [cited 29.9.2012]. Available on the: <http://www.dejiny.sk/eknihy/gd.htm>
- Holländer, Pavol (2003): The Judge Today: A Barrier to Post-Modern Deconstruction or An Industrial Factory for Decision-Making? In: Příběh Jiří, Pauline Roberts and James Young (eds.): Systems of Justice in Transition: Central European Experiences Since 1989. Hampshire, Ashgate, 77–93.
- Korimová, Gabriela (2011): Ako ďalej v sociálnom podnikaní na Slovensku. In: Tibor Mikuš ed.: Zborník z konferencie Združenie SK8 a SKTS.
- Lubelcová, Gabriela (2012): Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká. Sociológia 44 (1): 83–107.
- Lubelcová, Gabriela (2008), Možnosti a príležitosti etablovania sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania v sociálnej politike SR. [online]. Available at: www.upsvarno.sk/data/files/125.doc
- Madarász, Daniel (2012): Historical development of agricultural cooperatives in Slovakia since the 19th century to the present. Nitra: Slovak University of Agriculture
- Martuliak, Pavol (1995): Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva. Nitra: Agroinštitút Publisher.
- Milov, Ján Marián (1947): Slovenské družstevníctvo v prehľade. Bratislava: Nákl. Prípravného výboru Storočnice slovenského družstevníctva Publisher.
- Monzon, José Luis and Chaves, Rafael (2008): The European Social Economy: Concept and Dimensions of The Third Sector. University of Valencia: Spain Annals of Public and Cooperative Economics, 79 (3/4):549–577.
- Pilková, Anna a kolektív (2012): Podnikanie na Slovensku: Vysoká aktivita, nízke rozvojové aspirácie. Bratislava: GEM Slovensko.
- Pongráczová, Eva (2011): Sociálna ekonomika. Bratislava: Ekonóm Publisher.
- Sokol, Peter (2010): Analysis of Experience with the Introduction of the Social Economy in Slovakia. Nová ekonomie, October 2010 [online] http://www.wikipreneurship.eu/images/5/5e/Analysis_SE_Slovakia.pdf
- Strategický plan boja proti korupcii v Slovenskej republike. Ministerstvo vnútra, 2011. [online] <http://www.minv.sk/?strategicky-plan-boja-proti-korupcii>

Footnotes

- 1 The gathering of information included questionnaire survey with respondents from university researchers, professionals from federative and representative structures and top officials from national public administrations with power in the field of the social economy. The research studied national acceptance of the concept and perception of key components of "social economy". The findings of this research include that main social economy challenge is its institutional invisibility and lack of conceptual identification. Specifically, Eastern European countries are typical of lower levels of employment in the social economy (4.2 per cent) and having a strong cooperative branch. But foundation and associations also strengthened hand-in-hand with the development of civil society.
- 2 HEC Management School and Centre for Social Economy, University of Liege, Belgium and member of the EMES Network (European Research Network)
- 3 We use the term "social actor" in a general way to help the reader to understand who are the players in the field of social economy and what is their capacity and role they play in the system. We do not imply that these actors are a part of a social movement or collective action, as some theories propose.
- 4 Unlike some other countries, the third sector in Slovakia does not identify itself as a social economy sector. In Slovak media and popular understanding the social and charitable role of the third sector is more emphasized and present.
- 5 For example ProVida Foundation established by a Slovak venture investor and entrepreneur (www.nadaciaprovida.sk)
- 6 The social situation of the rural population in Austria was a direct reason for the founding of the first Raiffeisen cooperative, the Raiffeisenbank in Muhldorf in 1886. This cooperative banking system, named after its inventor Friedrich Wilhelm Raiffeisen, became widespread within ten years all over the country and resulted in a set-up of 600 "Raiffeisenkassen". This bottom-up development of Raiffeisen cooperatives was supported politically by the Austro-Hungarian Monarchy and financially by regional parliaments. Consequently, the financial support provided by the Raiffeisenbanks led to the establishment of storage- and commodity cooperatives.
- 7 http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=385&m_sso=1&m_so=5&ic=66
- 8 Based on information provided on the website of Družstevná únia Slovenska – http://www.dusr.sk/dokumenty/DU_SR_novinky_2012.pdf
- 9 <http://www.monitoringfondov.eu/print.php?socialne-podniky>
- 10 According to results of anonymous survey among 425 businessmen published in September 2012 by the Podnikateľská aliancia Slovenska (Business Alliance of Slovakia) the biggest risk of corruption prevails at ministries, in institutions providing money from structural funds, other central state administration bodies, regional governments, courts and prosecutors' offices.
- 11 Full correction would require systemic change in the political party financing and change of the political culture that supports clientelism.
- 12 Protected workplace or sheltered workshop is such work-place where is employed at least 50 per cent of employees with some disability. If employee arranges for a job for such person, it may apply for a contribution, under the condition that the person stays on the job at least, for 24 months.
- 13 As of August only 8 of 56 registered social enterprises were not-for-profit organizations or associations. The rest are limited companies or municipal public corporations and no cooperatives.
- 14 The law has been still in effect at the time of publishing of this article (10/2012).
- 15 The Eurobarometer survey of 2009 presented results that in Slovakia, Belgium, Denmark, the Czech Republic and Sweden only one third of the population or less declares an interest for being an entrepreneur. Recent (2012) study on entrepreneurship in Slovakia as a part of the GEM research (Global Entrepreneurship Monitor) proves that cultural and social norms in Slovakia are not conducive towards entrepreneurship.
- 16 Some sociological research suggests that Slovak society suffers with atomization and individualization and that the traditions of mutuality and self-help decrease. There is a decreasing trend of trust towards public institutions. The social capital is not the "bridging" social capital, but the "inner" social capital of family and friendship networks.

SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÉS TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁS SZLOVÁKIÁBAN

Boris Strečanský, Kristina Stoláriková

■ A szociális gazdaság koncepciója: Európa és Szlovákia

■ A globális válság kontextusában, amely nem pusztán pénzügyi kérdés, hanem egyben a modern intézmények válsága is, amelyeknek meg kell küzdeniük a forráselapadás, a klímaváltozás, a demográfia és a fejlesztés kérdéseivel, például a posztindusztriális országokban a szegénységgel vagy a munkanélküliséggel – a *szociális gazdaság* koncepcióját sokan az új kihívásokra adható válaszok egyikének tekintik.

A szociális gazdaság a társadalmi-gazdasági gondolkodásban és szemléletmódban a XX. század elején jelent meg Európában az iparosodó államokban egyre erősödő új középosztály felszabaduló energiájának jeleként. A jóléti állam növekedése lelassította ezt a fellendülést, és a koncepció háttérbe szorult. A jóléti állam XX. század végi válságával a szociális gazdaság ismét a felmerülő problémák egyik reményteljes megoldási lehetőségévé vált. Ez jól érzékelhető a terepi tevékenységek, a társadalmi integráció, a szociális szolgáltatások és a közösségi ellátás terén. Ebben az időszakban alakult ki a társadalmi vállalkozás fogalma is (Monzon 2008:550).

A negyven év alatt, amíg a központilag tervezett gazdaságot és a mindenhova behatoló államot működtető szovjet rendszerhez tartoztak, Közép- és Kelet-Európa országai-
ban nem volt helye a szociális gazdaságnak. A szövetkezetek markánsan jelen voltak ugyan, azonban hagyományos alapelveik, például az önkéntes és nyitott tagság, vagy a demokratikus szervezet, betartása nélkül működtek (Monzone 2008:550). Amint a kom-

munista rendszer összeomlott, a régi szereplőknek át kellett alakulniuk. A játéktér kiürült, hogy majd új szereplők népesítsék be. Szlovákiában is ez történt.

1989 után a posztkommunista országokban, így Szlovákiában is, hamarosan erőteljes növekedésnek indult a harmadik szektor, többek között az alapítványok és önszolgáltató szervezetek, amelyek a szociális gazdaság egy potenciálisan jelentős forrását képviselik (Lubelcová 2012:87). Az új EU-s tagállamok között azonban, nagy különbség van abban, hogy miként adaptálták a szociális gazdaság koncepcióját, és az miként öltött testet. A legújabb kutatások szerint a legtöbb új tagállam számára ez a koncepció nagyon újszerű és egyelőre nem letisztult (Monzone 2008:562, 570). Ugyanez mondható el Szlovákia esetében is.

Szlovákia az egyik olyan ország, amely szinte láthatatlan a szociális gazdaság európai térképén. Egy nemrégiben az EU tagállamokban a koncepcióról való szakértői tudást felmérő kutatás az indikátorok többségében nem vizsgálta Szlovákiát, ami a páneurópai diskurzusban való alacsony részvételi kapacitásra utal (Monzone 2008:562).¹

A szociális gazdaság koncepciójának munkahipotéziseként használhatjuk Jaques Defourny, a koncepció egyik vezető teoretikusa által javasolt definíciót²:

„...A szociális gazdaság a szövetkezeti mozgalmak, az önszolgáltató és biztosítási társaságok, alapítványok, illetve más nonprofit szervezeti típusok olyan vállalkozásait tömöríti, amelyek valamennyien osztoznak bizonyos alapelvekben, amelyek a modern gazdaságok „harmadik szektorához” sorolják őket. A szociális gazdaság szervezetei abban különböznek a magánszektor szervezeteitől, hogy elsődleges céljuk, a profit maximalizálása és annak a részvényesek, illetve tagok közti szétosztása helyett, a tagok szükségleteinek kielégítése, vagy egy közhasznú cél szolgálata. A közszférától is egyértelműen elkülönülnek, noha a nonprofit szervezetek is részesülhetnek közfinanszírozásban céljaik elérése érdekében: önkormányzó magánszervezetek, amelyek közgyűlése az „egy ember–egy szavazat” elv alapján működik.”

Európában a szociális gazdaságban látványos növekedés következett be azoknál a szervezeteknél, amelyek szociálisnak vagy jótékonynak nevezett szolgáltatásokat nyújtanak, elsősorban a foglalkoztatási és társadalmi integráció, a szociális szolgáltatások és a közösségi ellátás terén (Monzone 2008:551).

Cikkünkben áttekintjük a koncepcióról folyó párbeszéd szintjét, meghatározzuk a szociális gazdaságban jelen lévő kulcsszereplőket, illetve történelmi szempontból és a mai helyzet fényében tárgyaljuk a szociális gazdaság koncepcióját.

A szociális gazdaságról folytatott diskurzus Szlovákiában

A szociális gazdaságról, illetve annak a társadalmi és gazdasági fejlődésben potenciálisan játszott szerepéről Szlovákiában zajló párbeszéd nem nevezhető élénknek (Lubelcová 2012:103). A diskurzus bizonyos körökön, elsősorban tudományos közösségeken belül zajlik, illetve bizonyos mértékig a hagyományos szövetkezeti mozgalomban, a grassroots civil társadalomban, az új kockázati filantrópok és vállalkozók, valamint a kormányzat kö-

reiben, 2010 óta pedig a médiában is; e szinterek között azonban minimális kapcsolódások vannak.

Ezekben a közösségekben a gondolatok, gyakorlati megoldások és a szociális gazdagsággal kapcsolatos reflexiók csereberéje, az aktív szereplők alacsony száma miatt, nagyon korlátozott. A témával mindössze néhány tudományos szakember foglalkozik, legtöbbször szociológiai, vagy gazdasági szempontból; néhány nonprofit szervezet, valamint maroknyi kockázati tőkével rendelkező vállalkozó mindössze, akik valóban azonosulnak a koncepcióval. A kormányzat kapacitásai a támogatási programok megtervezésére és lebonyolítására úgyszintén korlátozottak, ezt a 2008–2009. évi, szociális vállalkozásoknak juttatott támogatás körüli botrány is jelezte, ami nagyban befolyásolta a közvéleménynek a koncepcióval kapcsolatos hozzáállását. Az erős szereplő a szövetségi mozgalom, amely azonban csak viszonylag szűk szegmensét öleli fel a koncepciónak, és nem is azonosul vele.

Ez a cikk, Lubecovával (2012:103) bizonyos összhangban, amellel érvel, hogy annak érdekében, hogy a koncepció erőteljesebb hatást gyakoroljon a társadalmi fejlődésre, a jövőben intenzívebb párbeszédet kell folytatni a kérdésről a különböző közegek és közösségek között egy olyan támogatási infrastruktúra kialakításáról, amely valós növekedést generálhatna Szlovákia szociális gazdaságában.

A cikk azt is felveti, hogy a szociális gazdaság koncepció jogi megközelítése csődöt mondott, új megközelítési módokra van szükség, olyanokra, amelyek a koncepció fejlődésében aktív szerepet játszó különböző szereplőkben rejlő lehetőségekre építenek.

A hiányzó és elégtelen párbeszéd lehet az egyik oka annak, hogy Szlovákia még nem fedezte fel a szociális gazdaságban rejlő lehetőségeket a társadalmi és gazdasági fejlődést a társadalmi kohézió és foglalkoztatás fejlesztésével szolgáló mainstream politika számára. Az igények erősek – a roma, gettószerű közösségek szegénysége, a különleges igényű emberek társadalmi integrációja, a szegénység bizonyos területein kimagasló mértékű munkanélküliség, alulteljesítő oktatási rendszer. Mindezek sokat profitálnának egy erősebb szociális gazdasági szektorból.

Lehetnek természetesen más okai is a szociális gazdaság gyenge szlovákiai jelenlétének. Ilyenek például a koncepció elégtelen megértése a döntéshozók között és a közvéleményben, a vállalkozói kultúra hiánya, a politikacsinálás természete, vagy a közsféra humán erőforrásának képtelensége szociálisan innovatív kezdeményezések és programok megvalósítására és menedzselésére, amelyek hatékonyan fejleszthetnék a civil társadalom érdeklődését, illetve leküzdhetnék annak hiányát.

A szociális gazdaság szereplői Szlovákiában

Mint bármely fejlesztési folyamatban, a szociális gazdaságban is azáltal érthetjük meg a helyzetet, hogy megvizsgálunk bizonyos, a viselkedésükkel – cselekvésükkel, vagy nem cselekvésükkel – a helyzetet formáló és befolyásoló egyéni vagy szervezeti szereplőket³.

Egy gyors áttekintés után a következő releváns szereplőket találjuk a szakmai közösségekben:

A *tudományos szférában* az elmúlt időszakban két intézmény adott közre kutatási jelentéseket ebben a témában: a pozsonyi Comenius Egyetem szociológiai intézete és a beszercebányai Matej Bel Egyetem Közgazdasági Karán működő Szociális Gazdaság és Szociális Vállalkozásfejlesztési Kutatóintézet. A történelmi vonatkozásokat a történelmi és levéltári kutatások, gazdaság-, illetve társadalomtörténeti szempontból (különösen a szövetkezeti mozgalom mint az egyesületi élet része tekintetében) meglehetősen alaposan feldolgozták. A tudományos reflexiók alapvető fontosságúak a szlovákiai szociális gazdaság társadalmi és kulturális kontextusban megjelenő potenciáljának kritikai megértésében, akárcsak a különböző szereplők kísérleteiből és tapasztalataiból keletkező tudások elsajátításában és terjesztésében. Mindezek mellett a politikai döntéshozatal számára is információkkal szolgálhat, már a kezdeti fázisban.

A *civil társadalomban* számos kezdeményezés van jelen, amelyek a szociális gazdaság ideáját és a szociális vállalkozásfejlesztést a nonprofit szektoron belül a soft képességek, az üzleti tervezés és a vállalkozói készségek fejlesztésével terjesztik és támogatják (NeSST, UNDP, Integra Foundation, vagy a TriLobit Egyesület). A civil társadalom egy másik szegmense a szociális gazdaságban többnyire szolgáltatások, nem pedig áruk értékesítésével van jelen, azonban munkájuknak ezt az aspektusát nem hangsúlyozzák⁴. Ezek különféle nonprofit szervezetek, amelyek iskolákat, szociális lakhatási intézményeket, gyermekeket, fogyatékkal élőket, vagy más hátrányos helyzetű csoportokat napközis rendszerben ellátó intézményeket, védett műhelyeket, nem-formális oktatási szervezeteket, vagy kulturális egyesületeket működtetnek. Erősen misszió vezéreltek, és nem szociális vállalkozásként azonosítják magukat, noha az utóbbi időben ez az elnevezés divattá vált. A csökkent munkaképességűek alkalmazása miatt bizonyos mértékű állami támogatást élveznek, működésük hatóköre azonban lokális és közösségi jellegű. A harmadik szektor sokszínűségének köszönhetően a koncepciót valamiképpen érintő kezdeményezések a tapasztalatok bő forrását biztosítják.

Viszonylag új szereplők a *filantróp kockázati vállalkozók*, akik az üzleti szektorból jönnek, sikeres üzleti tapasztalataikat és készségeiket hasznosítják, és tőkéjüket, tartalékaikat innovatív és jövedelemtermelő, ugyanakkor társadalmi kötődéssel rendelkező, a szociális vállalkozás kritériumait kielégítő projektekbe investálják. Az egyik ilyen szervezet a ProVida alapítván, amely erőteljes társadalmi hozadékot termelő, innovatív, ugyanakkor pénzügyileg fenntartható projektekbe fektet be⁵.

Kapacitás és a gazdasági méret tekintetében a szociális gazdaság legerősebb szereplője a *szövetkezeti mozgalom*, amelynek Szlovákiában komoly hagyománya van, és a korai XIX. századi szövetkezetek utódjának tekinti magát (erről ld. alább). Az 1960-as évek óta működött termelőszövetkezetek, áruszövetkezetek, lakásszövetkezetek és mezőgazdasági szövetkezetek utódai. A szövetkezetek a Szlovák Szövetkezeti Tömörülés tagjai, amely a közvélemény és a politikai döntéshozók felé képviseli őket, ugyanakkor a szociális gazdaság és szociális vállalkozás fogalmával határozzák meg magukat.

Végül fontos szereplő a szlovák kormányzat is. 2008, a szlovák szociális vállalkozások számára jogi keretet teremtő törvény elfogadása óta támogatja a szociális gazdaságot. A foglalkoztatási szolgáltatásokról szóló törvény a szociális vállalkozást olyan jogi vagy természetes személyként határozta meg, amelynek foglalkoztatottjai között legalább 30 százalék azoknak az aránya, akik e foglalkoztatást megelőzően hátrányos helyzetű munkakeresők voltak. A törvény pénzügyi támogatást rendel a foglalkoztatást megelőzően hátrányos helyzetű munkakeresők számára létrehozott és fenntartott állásokhoz. A Munka-, Családügyi és Szociális Minisztérium vállalt szerepet a szociális gazdaság kérdéseiben. Fontos elem volt az Európai Szociális Alaptól a kezdeményezés segítésére érkezett támogatás is.

A szlovákiai szociális gazdaság koncepció (elszakadt) gyökerei

Annak ellenére, hogy Szlovákiában a szociális gazdaság nem új jelenség az ország társadalmi-gazdasági történetében, mai állapotában mégis csak születőben van. Hogyan lehetséges ez?

A szociális gazdaság egyik korai megnyilvánulása, a szövetkezeti és önszolgálati mozgalom a XIX. század közepi Osztrák–Magyar Monarchia területén szökött szárba. Ebben az időben Szlovákia területén többféle szövetkezeti és önszolgálati tömörülés alakult, így például iskolamentő egyesületek, hitelszövetségek, áruszövetkezetek, vásárlói szövetkezetek, amelyeket a szociális gazdasági mozgalom elődeinek tekinthetünk.

A XIX. századi Magyarországon (amelyhez Szlovákia tartozott) a szövetkezeti mozgalom a biztosítási társaságok elődeinek tekintett önszolgálati szakmai szervezetekből, jótékonyági alapokból és települési gazdasági közösségekből (földtulajdonosok szövetkezetei vagy jótékony szervezetek) jött létre (Milov 1947:52–53). 1845-ben a nyugat-szlovákiai Ószombat (Sobotište) alakult meg az egyik első szövetkezet jellegű szervezet, amely nem csak Felső-Magyarország, hanem a kontinentális Európa területén is újdonságnak számított, alapítója a szlovák szövetkezeti mozgalom úttörője, Samuel Jurkovič protestáns tanár volt (Dudeková 1998:n.a.).

Az önszolgálati és szövetkezeti mozgalom egy másik ágának célja az volt, hogy megkönnyítse a *tőkéhez* és megtakarításokhoz *való hozzáférést* a felemelkedőben lévő középosztály számára, miközben ügyfeleit a megtakarítás kultúrája felé tereli. A takarékpénztári mozgalom a korai XIX. században, az Osztrák–Magyar Császárság dunai régiójában kelt életre. Szlovákiában az első pénztárak az „Első Ausztriai Takarékpénztár” fiókjai voltak. Ezek Pozsonyban (1824), Nagyszombatban, Érsekújváron és Zólyomon (1827) nyíltak meg. Noha 1841-ig, 1842 után, egy átalakulást követően, pedig független városi takarékpénztárként működtek, fontos szerepet játszottak a későbbi független takarékpénztárak felvirágzásában (ez az időszak 1948-ig tartott, amikor a kommunisták egységes takarékpénztári rendszerbe sorolták ezeket az intézményeket). Nem sokkal ezután megalkultak az első hitelszervezetek, mezőgazdasági szövetségek és szövetkezetek, vala-

Photo/Fotó: Kellényi Kata

mint az úgynevezett szövetkezeti hitelszövetségek (*Raiffeisengenossenschaften*), és csatlakoztak az Ausztria felől érkező mozgalmakhoz⁶ (Chloupkova 2002:14).

A mezőgazdasági szövetkezetek három funkciót láttak el – értékesítették a tagok termékeit, alacsonyabb árfekvésen szereztek be termékeket, valamint hitelt nyújtottak. A szövetkezetek 1918 után, Csehszlovákia megalakulásának idejében, szerveződtek mozgalomba. Új építési, lakás- és kisvállalkozói szövetkezetek születtek (Martuliak 1995).

1948 után az erőszakos államosítás és a központilag tervezett gazdasághoz való kényszerű kötődés miatt a szövetkezeti mozgalom deformálódott. Miként arra Chloupkova (2002:8) emlékeztet, „a kommunista érában a »szövetkezet« szó mezőgazdasági termelőszövetkezetet jelentett. Arra készítették a gazdákat, hogy adják össze földjeiket, közösen gazdálkodjanak, és a méretgazdaságosságnak köszönhetően jobb eredményeket érjenek el. Az, hogy a rendszer gazdasági szempontból nem működött, több tényező eredménye volt, amelyek közül a legnagyobb akadályt az jelentette, hogy vezérelt gazdaságról volt szó, korlátozott input és output lehetőségekkel”.

A mai Szlovákiában többféle szövetkezet működik: termelő-, lakás-, áru- és mezőgazdasági szövetkezetek. Valamennyien független jogi személyiségek, és egy részük a Szlovákiai Szövetkezeti Mozgalom tagja. A szlovákiai szövetkezetek száma 1990 óta némileg csökkent, az elmúlt években 1500 körül mozgott (ld. az 1. táblázatot).

1. táblázat. A szlovákiai szövetkezetek száma (1993–2011)

	1993	1996	1999	2002	2005	2008	2011
Szövetkezetek	1922	2233	1802	1523	1542	1535	1573

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal, 2012.⁷

A szövetkezeti ernyőszervezet, a Szlovák Szövetkezeti Tömörülés tagjai számos szövetkezeti egyesületet tömörítenek: a Szlovák Termelő-szövetkezeti Unió több mint 80 *termelő szövetkezetet* fog össze, amelyek 3500 ember foglalkoztatnak, és több mint ötvenéves hagyományokkal rendelkeznek. Számos területen adnak lehetőséget fizikai fogyatékkal élő emberek foglalkoztatására. Több mint 60 védett műhelyben 300-nál több embert foglalkoztatnak. A 90-nél több *lakásszövetkezet* kezelésében Szlovákia területén több mint 290 000 lakás van. A kiskereskedelemben és értékesítésben érdekelt *fogyasztási szövetkezetek* az élelmiszer-kiskereskedelem piacán 20 százalékos részesedéssel vannak jelen. A mezőgazdasági szektorban több mint 160 *mezőgazdasági szövetkezet* működik.⁸ A számokból világosan kitűnik, hogy sok olyan szövetkezet is van, amelyek nem tagjai az ernyőszervezeteknek.

A szlovákiai szövetkezeti mozgalom nagyon kis mértékben azonosul a szociális gazdaság és szociális vállalkozás koncepciójával. Ez annak ellenére van így, hogy a szövetkezeti mozgalom képviselői európai szintereken is aktívan jelen vannak, és tevékenységeiket különleges, társadalmi és gazdasági célokat egyaránt követő vállalkozástípusként látatják a közvélemény előtt. Ugyanakkor, miként arra több szerző (Chloupkova 2002:8) is utal, a posztkommunista közép-kelet-európai országokban a szövetkezeti ágazat jelen-

tós része termelőszövetkezetként működik – kollektív gazdaságokként, amelyek azonban nem felelnek meg a modern szövetkezetiesség fő szempontjainak. Jelentős különbség van az EU és a közép-kelet-európai országok szövetkezetei között. Miközben a gazdák tulajdonában lévő értékesítő és beszállító szövetkezetek jóval elterjedtebbek az EU országokban, a közép-kelet-európai mezőgazdasági szektorban a többnyire földtulajdonosokból és alkalmazottakból álló termelőszövetkezetek dominálnak. Ebben a tekintetben Lengyelország az egyetlen kivétel.

A szövetkezeti szektor és szélesebb értelemben a szociális gazdaság magasabb társadalmi tőkét igényel, mint ami a közép-kelet-európai országokban, köztük Szlovákiában kimutatható. Chloupkova (2002:32) azt is hozzáteszi, hogy számos európai és nemzetközi szövetkezet példája azt mutatja, hogy a kormányzati függőségben lévő szervezetek törekenyebbek, és könnyen elvesztik tevékenységeik eredeti irányát. Valószínű, hogy ugyanez lesz érvényes a szociális vállalkozások támogatásával kapcsolatban is.

Úgy tűnik, hogy a szlovákiai szövetkezeti mozgalom gyökerei és gazdasági jelentősége fontos forrása modern identitásának, illetve hogy a szociális gazdaság és szociális vállalkozás ideája erre a közegre nincs túlzottan erős hatással. Ez annak ellenére van így, hogy a szlovákiai szövetkezeti mozgalom jó része hozzájárul a társadalmi integrációhoz, illetve a helyi gazdaságfejlesztéshez és foglalkoztatáshoz.

Szociális gazdaság Szlovákiában: öngózápor?

A kísérleti szociális vállalkozásoknak nyújtott támogatással kapcsolatos **botrány**. A szociális gazdaság és szociális vállalkozás gondolata Szlovákiában komoly presztízsvesztést szenvedett egy 2008. évi, nyolc „kísérleti szociális vállalkozásnak” nyújtott kormányzati támogatásból kitört botrány miatt. A botrány alapvetően befolyásolta a koncepció mai szlovákiai elfogadottságát; ezért az alábbi fejezetben bemutatjuk ennek alapvető tényezőit.

Egy pályázati felhívás nyomán nyolc új társadalmi vállalkozás 0,3-tól 2 millió euróig terjedő kezdési támogatáshoz jutott a Foglalkoztatási és Integrációs Operatív Programon keresztül az Európai Szociális Alapból. A hozzájárulás összes bevételeiknek több mint 95 százalékát tette ki, ami azt jelentette, hogy az összeget nem csak működésre, hanem tőkeberuházásokra, például eszközvásárlásra (többek között luxus sportautók), alkalmazottak képzésére stb. is felhasználták. A harmadik szektor szereplői ezzel kapcsolatban kritikákat fogalmaztak meg a médiában, és joggal kérdőjelezték meg a „vállalkozás” szót ebben a kontextusban, hiszen a kedvezményezettek viselkedése egyáltalán nem volt vállalkozó jellegű.

A támogatási keret célja az volt, hogy a társadalmi vállalkozásokat mint a társadalmi és gazdasági aktivitás új eszközeit segítse, különös tekintettel a foglalkoztatás támogatására (Pongráczová 2011:67). A 2010. évi audit feltárta, hogy ellenőrizetlen beszerzések és vásárlások történtek, felmerült a beszerzések manipulálásának és a vezetőknek az uralmon lévő politikai párthoz, a SMER-SD-hez kötődő hűbéri viszonyának gyanúja. A média

visszhangzott a források helytelen felhasználásáról szóló anyagoktól, a szociális gazdaság és szociális vállalkozás fogalmát pedig az emberek a korrump szervezetekkel kezdték asz-szociálni. Emiatt a szlovák közvéleményben a koncepció azóta is negatív konnotációval van jelen, az eset a szociális gazdaság negatív fogadtatásához vezetett (Lubelcová 2012:103; Sokol 2011:18).

Az ügynek két aspektusa volt: igazgatási és elvi. Az a tény, hogy a támogatásokat hű-béri rendszerben, nem megfelelő szervezetek kapták, az általános szlovákiai korrupciós helyzet, illetve a strukturális alapokhoz kapcsolódó korrupciós kockázat fényében nem olyan meglepő (Strategic Plan... 2011:11, Spectator 2012)¹⁰. Ezek fontos szempontok, de részben korrigálhatók az odaítélés szabályaival és eljárásaival, erősebb transzparenciával és a nyilvánosság erejével, valamint a strukturális alapokkal és általában a támogatásokkal foglalkozó közigazgatásban megvalósított határozottabb humán erő-politikával¹¹. A szociális gazdaság és szociális vállalkozás elvi bukása és annak következményei azonban sokkal súlyosabbak (Lubelcová 2012:103).

Szociális vállalkozás a szlovák jogalkotásban: törvénykezési optimizmus

Úgy tűnik, a Foglalkoztatási szolgáltatásokról szóló 5/2004 sz., 2008. szeptember 1-jén életbe lépett, a szociális vállalkozások mint a foglalkoztatáspolitikai eszközeinek támogatását célzó törvénymódosítás elfogadásával Szlovákia belesétált a szociális gazdaság jogi fókuszú víziójának csapdájába. A törvény szerint a szociális vállalkozás a hátrányos helyzetű munkakeresőket a nyílt munkaerőpiacon való megjelenésre felkészítő ún. közbülső munkaerő-piaci integráció eszköze (Lubelcová 2012:103). A törvény meghatározza, hogy a szociális vállalkozás minősítés elnyeréséhez az üzleti szervezetnek (természetes vagy jogi személynek):

- a) legalább 30 százalékban előzőleg hátrányos helyzetű munkakeresőként nyilvántartott embereket kell foglalkoztatnia;
- b) álláskeresési segítséget és támogatást kell nyújtania ezeknek az embereknek;
- c) a tevékenységeiből az elszámolható költségek levonása után megmaradt bevételek legalább 30 százalékát új munkahelyek teremtésére és a munkafeltételek javítására kell fordítania, valamint
- d) regisztráltatnia kell magát a szociális vállalkozásokról szóló nyilvántartásban.

Az e feltételeknek való megfelelést évente egyszer, az Országos Munkaügyi, Szociális és Családügyi Hivatalhoz benyújtott jelentés alapján ellenőrzik. Ennek a hivatalnak van joga kiállítani a szociális vállalkozói igazolást a kérelmező szervezet részére. A szociális vállalkozói státusz megadható a védett munkahelyek és védett műhelyek számára is¹².

E szakpolitika másik fontos eleme a pénzügyi támogatás, amely a szociális vállalkozóként nyilvántartottak számára adható.

A törvény szerint a szociális vállalkozói státussal rendelkező szervezetek a munkahelyek létrehozása és fenntartása érdekében maximum a szlovákiai átlagbér alapján számított foglalkoztatási költségek 50 százalékáig jogosultak pénzügyi támogatásra. A törvény

előírja, hogy amennyiben a munkavállaló a nyílt munkaerőpiacon nem talál munkát, a hivatalnak a 12 hónapos időszak letelte után is folyósítania kell a támogatást. Ebben az esetben a támogatás maximális értéke a szlovákiai átlagbér foglalkoztatási költségeinek 40 százaléka.

A törvény szerint regisztrált szociális vállalkozások száma egyre csökken. 2012 augusztusában a regisztrált szociális vállalkozások száma 56 volt, 2011-ben még 63. 2012 augusztusára 23 vállalkozást felszámoltak, 9 pedig visszavonta regisztrációját.

Kritikai elemzés

Szlovákiában a szociális vállalkozást definiáló törvény módosítása előtt is voltak szociális vállalkozásként működő szervezetek – egyesületek és alapítványok –, amelyek társadalmi céljaik elérése érdekében gazdasági tevékenységet is folytattak. Ezek többnyire kisméretű, kevés tőkével és tartalékkal rendelkező, szociális célokra fókuszáló szervezetek voltak. Hozzáállásuk és munkakultúrájuk hajtóereje inkább volt szociális mint vállalkozói jellegű. A törvény életbe lépése után nem tették magukévá a koncepciót, és csak néhányan regisztráltak szociális vállalkozásként¹³. Ennek számos oka lehet. Az egyik, hogy az üzleti és a közszférához képest korlátozottak gazdasági kapacitásai és képességeik. Egy másik lehet az, hogy harmadik szektorbeli szervezetként, nem pedig szociális vállalkozásként azonosítják önmagukat. Érdekes az is, hogy szövetkezetek nem regisztráltak szociális vállalkozásként, annak ellenére, hogy gazdasági profiljuk jóval erősebb, mint a harmadik szektorbeli szervezeteké. A regisztrációt inkább kft.-k és önkormányzatok választották. Ezeknek a szervezeteknek a foglalkoztatásra gyakorolt hatása azonban korlátozott maradt.

Úgy tűnik, a szlovákiai döntéshozók tévedése abban rejlik, hogy azt hitték: a szlovákiai szociális vállalkozások fejlesztéséhez törvénykezésre van szükség. Néhány szakértő szerint ez a jogi lépés a szociális vállalkozások támogatására irányuló európai politikák kontextusában értékes és úttörő jellegű (Korimová 2011:n.a.), miközben mások semmiféle értéket nem tulajdonítanak ennek a kezdeményezésnek.

Jelen cikk szerzőinek véleménye szerint Szlovákiában a törvénykezési optimizmus elemei lelhetők fel. Ez egy naiv elképzelés, amely szerint minden társadalmi probléma orvosolható jogszabály bevezetésével, és ami formalizmushoz vezet (Holländer 2003:78).

Egy másik kritikai szempont, hogy a szociális vállalkozás meghatározása a törvényben túlságos szűk körű volt¹⁴ (Sokol 2011:9), illetve hogy a politikának a jogi definíciók helyett a tevékenységekhez szükséges lehetőségek megteremtésére kellene fókuszálnia (Lubelcová 2012:103).

A törvény szűkre szabottan határozta meg a szociális vállalkozás fogalmát, leszűkítve arra az esetre, ha a vállalkozás célja a hosszú távú, nyílt munkaerő-piaci jelenlét előkészítése. Ez a szociális vállalkozás és szociális gazdaság jelenlegi értelmezésének kontextusában nem elegendő, hiszen az sokkal szélesebb, és a munkaerő-piaci integráción túl érinti a szociális szolgáltatások és a közösségfejlesztés területét is.

A törvény gyakorlatközpontú kritikája arra a tényre alapult, hogy 24 hónap „túl rövid támogatási időszak” ahhoz, hogy a hátrányos helyzetű munkakeresők a nyílt munkaerő-piacon való sikeres jelenléthez szükséges készségeket és munkamorált megtanulják (Korimová 2011:n.a.).

Hozzá kell tennünk azt is, hogy a törvény ugyanakkor nagyon progresszív, mivel különböző típusú szervezetek számára tette lehetővé a regisztrációt, jogi formájuktól függetlenül. Ezt pozitívumként kell értékelni, mivel számos szereplő számára teszi lehetővé, hogy a jogi forma szerinti diszkrimináció nélkül dolgozzanak a szociális gazdaság területén. Korlátolt felelősségű társaságok, szövetkezetek, részvénytársaságok, egyesületek, önszervező szervezetek és mások kérhetik a szociális vállalkozói státust.

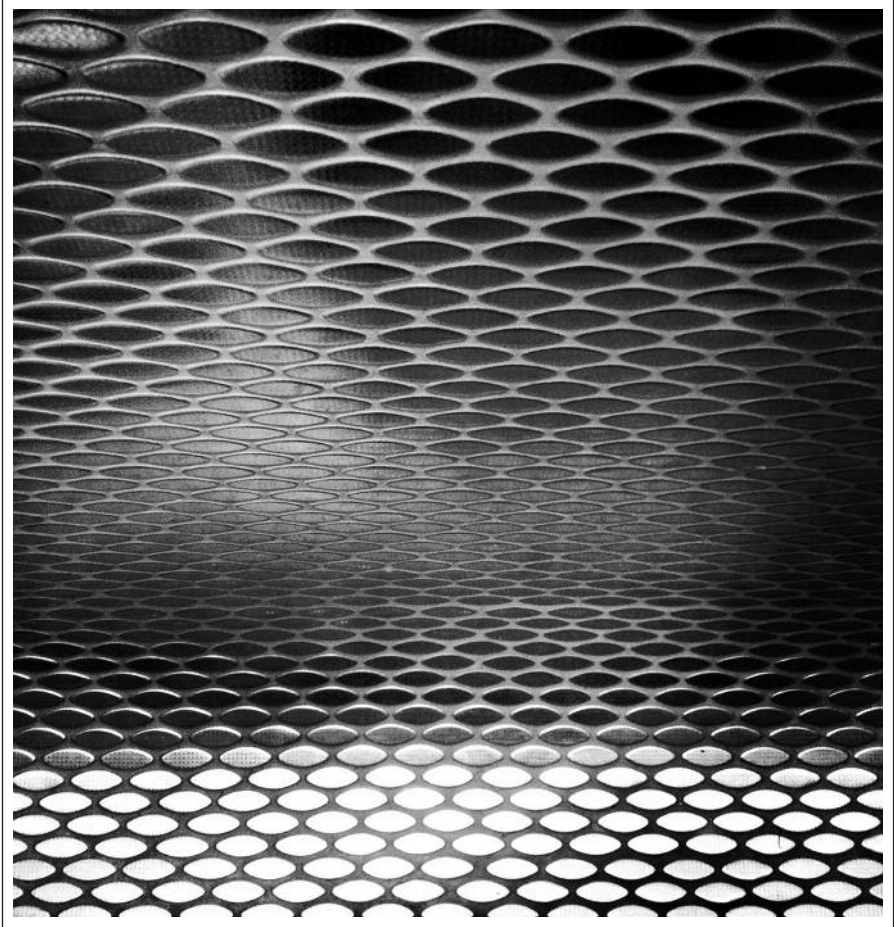
Több tanulmány amellett érvel, hogy a szociális vállalkozás jogi definíciójánál fontosabb, hogy a szociális vállalkozások mint a különböző szereplők helyi kezdeményezése előtt megnyíljon a tér, nem pusztán a közbülső foglalkoztatás vagy a munkaerő-piaci integráció terén, hanem szélesebb értelemben (Lubelcová 2012:103; Sokol 2011:9). Enélkül a szociális vállalkozás ideáját továbbra is egy formális definíció fogja korlátok közt tartani, és a fogalmi keret kitöltetlen marad.

A Szlovákia által választott szakpolitikai megközelítéssel kapcsolatos másik koncepcionális probléma az a támogatási keretrendszer, amely lehetővé tette, hogy a regisztrált szociális vállalkozások támogatáshoz jussanak. A fent említett támogatásokkal kapcsolatos botrány által generált felszínes interpretáció következtében a közvélemény a szociális vállalkozásokra mint a tartós munkanélküliek foglalkoztatásában a foglalkoztatási költségek egy részét állami támogatásként élvező szervezetekre tekint (Sokol 2011:10). Ez azt a sztereotípiát erősíti, hogy szociális vállalkozás csakis állami segítséggel működtethető, ami nyilvánvalóan nem igaz.

A harmadik probléma az volt, hogy a szociális vállalkozásfejlesztési politikát előzetes szakértői tárgyalások nélkül és egy olyan környezetben hajtották végre, amely nem volt tisztában a szociális gazdaság, a szociális vállalkozás mibenlétével és ezek támogatási problematikájával. Nem folyt párbeszéd a különböző érintettek – gazdasági közösségek, civil szervezetek, szakértők, illetve a közsféra – között, ami lehetetlenné tette a koncepció kritikai elemzését, megfelelő jogi szabályozását és a politikai diskurzust.

A szociális gazdaság területének fejlődését Szlovákiában egyéb tényezők is befolyásolták: *más szereplők, például a harmadik szektor, a filantróp kockázati kezdeményezések, vagy a szövetkezeti mozgalom képességei és érdekei a szociális gazdaság, a társadalmi tőke vagy a vállalkozói kultúra fejlesztésében.*

Annak ellenére, hogy a harmadik szektor a kilencvenes években és a kétezres évek elején dinamikus fejlődésen ment keresztül (a szervezetek – civil egyesületek, nonprofit szervezetek, alapítványok stb. – száma majdnem 40 000-re rúg), és a közéletben aktív társadalmi szereplőként, új ötletek és innovációk forrásaként van jelen, gazdasági ereje és tőkeellátottsága meglehetősen korlátozott. A harmadik szektorbeli szervezetek számára a szociális gazdaság koncepciója nagyon is kompatibilis, maguk természetes szövetségesek volnának, azonban hiányzik az ezzel a területtel való azonosulás, a korlátozott anyagi kapacitások párosulnak a harmadik szektorbeli szervezetek vállalkozói kultúrájának hiányával.

Photo/Fotó: Kellényi Kata

A szlovákiai kulturális és társadalmi normák európai uniós összehasonlításban általánosságban vállalkozásellenesnek mondhatók.¹⁵ A társadalmi tőke hiánya is¹⁶ (Lubelcová 2012:104) egy olyan tényező, amely a belátható jövőben korlátozni fogja a szociális gazdaság szlovákiai fejlődését.

Szlovákiában vannak azonban lehetőségek is, amelyeket földhöz ragadtabb szakpolitikai keretek között kellene kiaknázni a szociális gazdaság fejlesztése érdekében: a szociális szolgáltatásokkal kapcsolatos növekvő igények, a munkanélküliséggel és a szegénységet koncentráló területekkel kapcsolatos problémák megoldásának szükségessége, az ezen a területen jelen lévő szereplők legkülönbözőbb kezdeményezései, valamint azok, akik ebben a koncepcióban eddig semmiféle lehetőséget nem láttak: a fogyatékkal élő embereket foglalkoztató termelői szövetkezetek, szociális szolgáltatók, családok krízisközpontjai, idősgondozási központok, anyaközpontok, közhasznú szolgáltatásokat nyújtó nonprofit szervezetek, születőben lévő filantróp kockázati kezdeményezések, a fair trade mozgalom, közösségi központok, kulturális központok és mások.

Valódi, az összes érintettet bevonó párbeszédre van szükség, hogy levonjuk a fejlődési folyamat eddigi tanulságait, és meghatározzuk a jövőbeni szlovákiai szociális gazdaság közös vízióját.

Fordította Farkas Gabriella

Irodalom

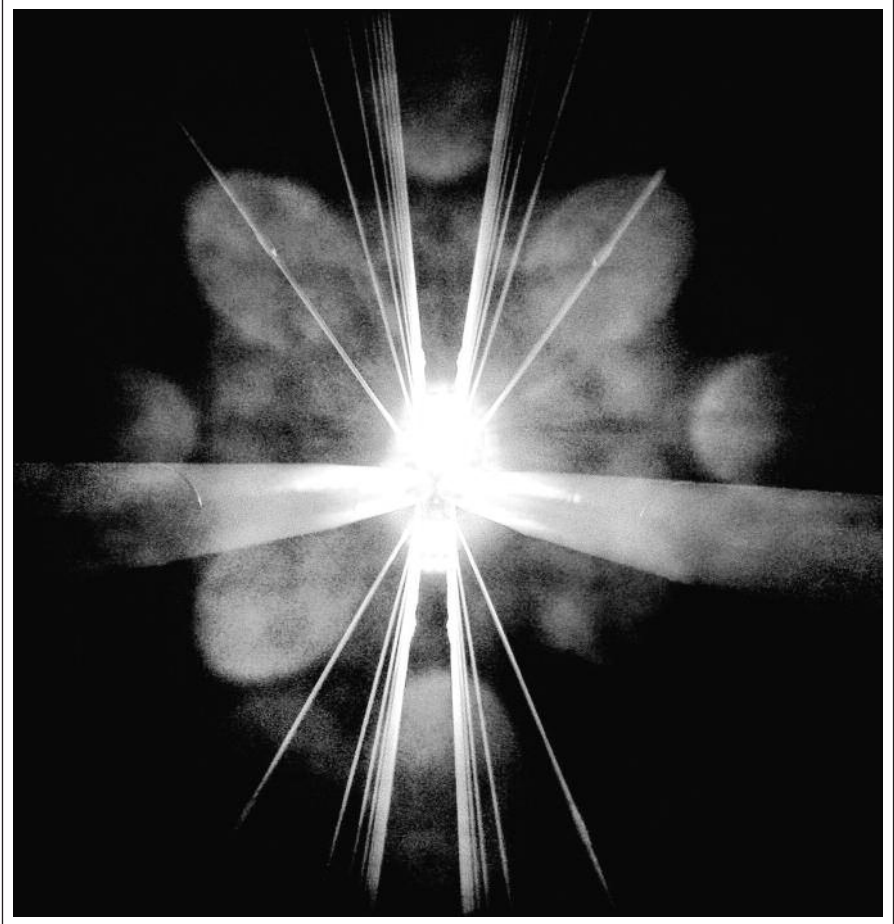
- Chloupková, Jarka (2002): *European Cooperative Movement – Background and Common Denominators* [Az európai szövetkezeti mozgalom – Háttér és a közös nevezők], Copenhagen: Department of Economics and Natural Resources, Unit of Economics, The Royal Veterinary and Agricultural University.
- Dudeková, Gabriela (1998): Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti. (Modified electronic version). Published on the website www.dejiny.sk, [online] [cited 29.9.2012]. Available on the: <http://www.dejiny.sk/eknihy/gd.htm>
- Holländer, Pavol (2003): The Judge Today: A Barrier to Post-Modern Deconstruction or An Industrial Factory for Decision-Making? [A posztmodern dekonstruktivizmus korlátja, vagy a iparszerű döntéshozatal?] In: Příbáň Jiří, Pauline Roberts and James Young (eds.): *Systems of Justice in Transition: Central European Experiences Since 1989*. Hampshire, Ashgate, 77–93.
- Korimová, Gabriela (2011): Ako ďalej v sociálnom podnikaní na Slovensku. In: Tibor Mikuš ed.: *Zborník z konferencie Združenie SK8 a SKTS*.
- Lubelcová, Gabriela (2012): *Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká*. Sociológia 44 (1):83–107.
- Lubelcová, Gabriela (2008), Možnosti a príležitosti etablovania sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania v sociálnej politike SR. [online]. Available at: www.upsvarno.sk/data/files/125.doc
- Madarász, Daniel (2012): *Historical development of agricultural cooperatives in Slovakia since the 19th century to the present*. [A szlovákiai mezőgazdasági szövetkezetek fejlődéstörténete a XIX. századtól a jelen időig.] Nitra: Slovak University of Agriculture.
- Martuliak, Pavol (1995): *Stopät'desiat rokov slovenského družstevníctva*. Nitra: Agroinštitút Publisher.
- Milov, Ján Marián (1947): *Slovenské družstevníctvo v prehľade*. Bratislava: Nákl. Pripravného výboru Storočnice slovenského družstevníctva Publisher.
- Monzon, José Luis és Chaves, Rafael (2008): *The European Social Economy: Concept and Dimensions of The Third Sector*. [Az európai szociális gazdaság: A harmadik szektor koncepciója és dimenziói.] University of Valencia: Spain Annals of Public and Cooperative Economics, 79 (3/4):549–577.

- Pilková, Anna és mts. (2012): *Podnikanie na Slovensku: Vysoká aktivita, nízke rozvojové aspirácie*. Bratislava: GEM Slovensko.
- Pongráczová, Eva (2011): *Sociálna ekonomika*. Bratislava: Ekonóm Publisher.
- Sokol, Peter (2010): Analysis of Experience with the Introduction of the Social Economy in Slovakia. [A szlovákiai szociális gazdasággal kapcsolatos tapasztalatok elemzése.] *Nová ekonomie*, October 2010. [online] http://www.wikipreneurship.eu/images/5/5e/Analysis_SE_Slovakia.pdf
- Strategický plan boja proti korupcii v Slovenskej republike. Ministerstvo vnútra, 2011. [online] <http://www.minv.sk/?strategicky-plan-boja-proti-korupcii>

Lábjegyzetek

- 1 Az információgyűjtés kérdőíves felméréssel történt, amelyre egyetemi kutatók, szakértők és a szociális gazdaság területén hatalommal bíró közigazgatási vezetők adtak választ. A kutatás a koncepció nemzeti elfogadottságát és a „szociális gazdaság” kulcselemeivel kapcsolatos attitűdöket vizsgálta. E kutatás egyik megállapítása, hogy a szociális gazdasághoz kapcsolódó legnagyobb kihívás az intézményi láthatatlanság és a fogalmi azonosítás hiánya. Kelet-Európára jellemző, hogy a szociális gazdaságban alacsony a foglalkoztatottság (4,2 százalék), illetve erős a szövetkezeti vonal. A civil társadalom fejlődésével párhuzamosan azonban egyre erősebbé válnak az alapítványok és az egyesületek is.
- 2 HEC Management School and Centre for Social Economy, Liège-i Egyetem, Belgium, illetve az EMES (European Research Network) hálózat tagjai.
- 3 A „szociális szereplő” fogalmat általános értelemben használjuk azért, hogy érthetővé tegyük az olvasó számára, hogy kik a szociális gazdaság szereplői, és milyen kapacitásokkal, milyen szerepekben vannak jelen a rendszerben. Mi nem feltételezzük, hogy ezek a szereplők részei egy társadalmi mozgalomnak vagy kollektív tevékenységnek, miként azt bizonyos elméletek feltételezik.
- 4 Más országokkal ellentétben Szlovákiában a harmadik szektor nem azonosítja önmagát a szociális gazdasággal. A szlovák médiában és közvéleményben hangsúlyosabb és erősebben van jelen a harmadik szektor szociális és karitatív funkciója.
- 5 Például a ProVida Alapítvány, amelyet egy szlovák kockázati befektető és vállalkozó alapított (www.nadaciaprovida.sk).
- 6 Ausztria vidéki lakosságának szociális helyzete közvetlen előzménye volt az első Raiffeisen szövetkezet, a Raiffeisenbank megalapításának 1886-ban, Muhldorfban. Ez a szövetkezeti bankrendszer, amely nevét alapítójáról, Friedrich Wilhelm Raiffeisenről kapta, tíz év alatt elterjedt az országban, 600 „Raiffeisenkassen” alakult. A Raiffeisen szövetkezetek eme alulról felfelé történő építkezését politikailag az Osztrák–Magyar Monarchia, pénzügyileg a regionális parlamentek támogatták. A Raiffeisenbank által nyújtott támogatások így raktár- és áruszövetkezetek létrehozását eredményezték.
- 7 http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=385&m_sso=1&m_so=5&ic=66
- 8 A Družstevná únia Slovenska honlapján (http://www.dusr.sk/dokumenty/DU_SR_novinky_2012.pdf) található információk alapján.
- 9 <http://www.monitoringfondov.eu/print.php?socialne-podniky>
- 10 Egy 2012 szeptemberében a Podnikatel'ská aliancia Slovenska (Szlovák Üzleti Szövetség) által publikált, 425 üzlet-ember bevonásával készített anonim felmérés szerint a korrupciós kockázat a minisztériumokban, a strukturális alapokból származó pénzeket kezelő intézményekben, más közigazgatási szervezetekben, a regionális önkormányzatoknál, a bírósági és a végrehajtói hivatalokban a legmagasabb.
- 11 A teljes körű korrekcióhoz a politikai pártok finanszírozásának rendszerszerű reformjára és a hűbériséget támogató politikai kultúra megváltoztatására volna szükség.
- 12 A védett munkahely vagy védett műhely olyan munkahely, ahol az alkalmazottak minimum 50 százaléka fogyatékkal élő ember. Ha egy munkáltató ilyen személy számára hoz létre állást, támogatásra jogosult azzal a feltétellel, hogy a személy legalább 24 hónapig állásban maradjon.

- 13 Augusztusban az 56 regisztrált szociális vállalkozásból mindössze 8 volt nem for-profit szervezet vagy szövetség. A többi korlátolt felelősségű társaság vagy önkormányzati tulajdonú vállalat, szövetkezet nem volt a regisztráltak között.
- 14 Jelen cikk publikálásakor (2012. október) a törvény még érvényben van.
- 15 A 2009. évi Eurobarometer felmérés szerint Szlovákiában, Belgiumban, Dániában, a Cseh Köztársaságban és Svédországban a lakosoknak mindössze egyharmada, vagy kevesebb, mint harmada érdeklődik a vállalkozóvá válás iránt. Egy, a szlovákiai vállalkozói attitűdről szóló újabb (2012) tanulmány, amely a GEM (Global Entrepreneurship Monitor) kutatás keretében készült, bizonyítja, hogy Szlovákiában a kulturális és társadalmi normák nem promotálják a vállalkozóvá válást.
- 16 Egyes szociológiai kutatások szerint a szlovák társadalom az atomizálódás és individualizáció miatt szenved, és a kölcsönösség és öngátítás hagyományai sorvadnak. Csökken a közintézmények iránti bizalom is. A társadalmi tőke nem az „összekötő” társadalmi tőke, hanem a családokon és baráti hálózatokon belüli társadalmi tőke.

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

SOCIAL ENTERPRISES IN TODAY'S RURAL HUNGARY

András Kelen

■ The definition of the legal frameworks of social economy have not yet been put on the public policy agenda in Hungary, although the term is now being referred to nearly as often as civil society. Even though this “legalization” has not yet started, there are numerous social enterprises existing in cities and the rural areas, as well. While in this sense social entrepreneurship is only an attitude, the enterprises themselves are already present, and exert advantageous impacts, e.g. in agriculture, from the cooperatives of employment objectives, through the associations in the form of regional *tourist destination management organizations* (TDMs¹) to local farmers’ markets or family day care centres and some Ltds operating similarly to the mutually beneficial civil organizations. So this emerging sector differs from that of the nonprofit organizations which could begin their operation only subsequent to the creation of the legal frameworks a quarter century ago. As a working definition it is enough to say that in the case of social economy we always speak of enterprises that are under participatory control and react to some of the pressing social challenges, so in rural areas they most often aim at making the long-term unemployed capable of self-help and find some work for them. Further definition and modelling should be set when the legal constitution of the sector is made; until then we can examine the typical solutions in agriculture and try to place their rich trend into an economy sociological context by applying *constructions of use*. This study also undertakes to point at some of the obvious public political conclusions.

Direct selling

According to the common definition of direct selling², bypassing trade, the producer establishes direct contacts with the consumer. The producers³ offer their food products renouncing the added value of go-betweens, or sell them straight to restaurants, hotels or mass catering institutions as end consumers. This system of direct selling differs from selling products from the farm in that marketing is also possible in farther regions or the capital, as well. However important it is nowadays in Hungary to promote local producers direct market access, though, some barriers of locality must be sustained. At the moment, legislation places the limit of locality on the border of the neighbouring county, and, for reason of the special size of the capital, includes sale in the capital, too. Through the introduction of the channels of direct selling the former system of “fixed path” marketing is slowly being replaced by a complex and post-modern patchwork, also possible to be called a free market solution, which can perhaps better resist the chronic food inflationary pressure, and which everyone can make a better use of.⁴ Actually, direct selling is one of the patterns of *community supported agriculture* (CSA), in which either the consumer or the producer side always appears in the form of a community, in perspective even as an eco-social exchange partnership. In case the producer side forms a community, we face the institution of the local market or perhaps a cooperative; if the consumers unite, typically a neighbourhood aims at finding contact to a farm in order to share its business risks and to get in return a proportional share of the crop. Thus direct selling, either taking place on the market or in alternative channel fulfils the salient condition of social economy: instead of the naked dichotomy of an exchange relation we can pinpoint the presence of an operating community resulting in richer interpersonal transactions.

The novelty of direct selling stands in the fact that – contrary to today’s political rhetoric – it is not the *Hungarian* small producers that must be promoted but the *local producers*. And this makes a difference. The counter pole or complementary of globalizing food production – in which Hungarian agriculture is definitely a winner – is not the national level but the local, which is the peri-urban one. The support of local economy is always and in each detail European compatible, whereas national self-protection and the consequent protectionism always leads to trade conflicts and the loss of export markets. The development of local and solidary economy is a good complement of globalization, and globalization, of which Hungary is a beneficiary in many cases, should not be stopped but the losers of globalization should be helped by creating new opportunities for them. And this chance does not mean self-reliance but the enhancement of locality within the economy and the competitive success of local products against the supply of the wholesale traders.

Reliance on the small scale food systems and direct selling are, unfortunately, all too often considered an *antidote against the hypermarket chains*. This kind of *defensive* localization, however, is a serious misunderstanding⁵; the *parallel* recognition of small scale, the introduction of the most possible new participants on the market in the spirit

of *laissez faire*, is a lot more appropriate. Actually, the situation is that the supply on the local producers' side is yet very low and all too intermittent. To fight against foreign ownership – this is behind the policy of plaza-stops – is also contraindicated because later new possibilities of internationalization will open in these new circles of solidarity, as well.⁶ Granted, this way of looking at market competition not as a zero-sum game may seem logic with the cool eyes of an economist, but for a milk producer it is understandable that he chides the go-betweens (plazas or multies, as they call them) for *transporting* the noble Hungarian milk (containing some 92 per cent water) to Italy, just to widen their supply, and *import* Slovakian milk to Hungary. All in all, it is better if the farmer deals, instead of others' business politics, with the market access of his products: this has its own bet and perspective, or even futuristic channels, this is what the promotion of direct selling and local economy is about as well as the on-going discourse on the peri-urban qualitative turn which trend – a gentle counter-culture – is slowly penetrating into the media, too.⁷

The *boycott* calls, that are again so modish in our days, must be a little modified in their meaning, similarly to the difference between the win-win and the zero-sum games. The “buy Hungarian products” calls – ad campaigns of social objectives – are the correct cases of *citizenship manifesting in consumption*, and so can only be supported – although they are pounding at open doors.⁸ For reason of the political inflammatory matter hidden in this topic the only sustainable approach would again be that while insisting to the positive consideration hidden in consumer citizenship, “Hungarian” in the campaigns should be replaced by “distance defence” laying stress on the local. So instead of defining the “Hungarian product” (which is unfortunately impossible both logically and legally) we should search the definition of the local product which is *heuristic enough* and can be expressed in easy kilometres. In doing so, we find a solution absolutely commensurate to the European standards to the very same obviously positive task – i. e. the retainment of part of the locally produced income within the locality.

In another aspect, too, we can step forward in the localization of food economy. Aggravation of the spontaneous land acquisition in suburban areas of non-agricultural nature can considerably strengthen the local agriculture because the peri-urban areas play an important role in the improvement of direct selling. Similarly to the way described by Ferenc Erdei in connection with the agri-towns surrounded by hamlets and the green belt around the city cultivated as gardens; their exhaustion was remarked already by him in the 1960s. The increase in the market share of direct selling as the EU compatible scene for the competition against plazas is not happening according to the pattern of the old second economy (main job and a complementary farm around the house) in today's Hungary,⁹ still, Erdei's descriptions are interesting since this conceptual tradition – together with László Németh's utopia of garden-Hungary – will be a constitutive part of the forming Hungarian version of social economy. Slowing down the binding of lands, the pressure of green field investments towards “brown field” or rust-belt ones and the moderation of declaring lands to become internal zones has been, in

the form of a decision by the European Economic and Social Committee (ECOS), raised to a Union political level by today.¹⁰

The concept of the new Land Act – which is to improve the institutional warranty system of national self-protection (whatever this expression of the new governmental language after 2010 means), but this time without any “refinement iterations”, in a EU conform way – sets that, contrary to the main rule, peri-urban small parcel belts, where people not conducting agricultural activities may have a property, can be marked out (Ministry of Rural Development 2012). The legal agency elaborating the act faithfully compromises in the fight against “speculators” again, however, in fact – even though they do not know it yet – they are preparing the field for the future demands of the city people doing gardening in their parcels that lie not too far from the peripheric housing estates.

And one more correction: according to its self-definition, the new small producer regulation on the small scale food systems has established the regional aspects of the domestic social economy. Actually, it has only widened the possibilities of small entrepreneurs in mass catering, school provision and other forms of direct selling to the detriment of the big entrepreneurial competitors. The appearance of the social entrepreneurs in this market segment is, unfortunately, still to be seen in the future, at the moment we can only speak of some positive isolated initiations¹¹.

It is also a misunderstanding if we expect the *creation of new jobs* of the small scale food systems – for reason of seasonality these may rather improve self-employment. Like the women’s exchange clubs becoming more and more fashionable in bigger cities – where clothes being or having become needless are exchanged – will never realize results in HUF, local small producers’ markets, too, give help in *subsistence* but will not establish an independent existence. Farmers’ markets were planned exactly for those who do not want to exclusively live on agriculture, on cultivating their lands, so that they will have the opportunity to sell their products of handicraft quality at a reasonable price and also at a small scale.

In relation to preferring local economy it is not too much to mention *emancipation*. By keeping some part of the economic performance within the locality, and by filling the naked product contact with rich inter-personal relations the problems torturing the local society, from the inequality of chances through the lack of civil mentality to citizen friendly local development, will not be resolved.

Local markets

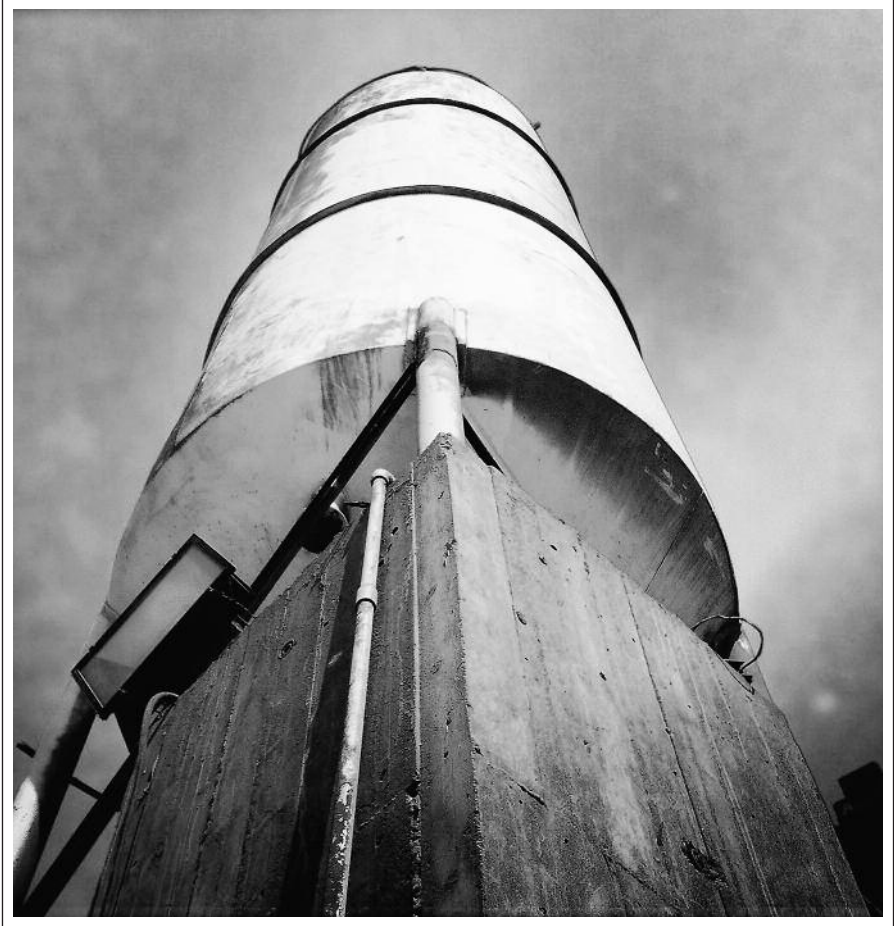
The terms local producer and small producer indispensably comprise the fact that growth and capital accumulation is not a basic necessity for them. This condition is by the way the *sine qua non* of social economy, as well, although the local agricultural producers cannot be considered social enterprises since they are not corporate organizations. In this context the local producers appear in the picture because, selling

their products either on the local market or through any of the consumers' cooperatives, they necessarily fit in the concept of community supported agriculture.¹² Thus while growth is not part of the objectives, cooperation between the local producers seems inevitable. Small producers produce less and less types of products so they can be able to provide a stable product base for any of the market segments as parts of a network. While the standard of living can be improved by local economy, the operation of the work place should be a task fulfilled by the global market because a closed locality can nowhere provide a living, and national *autotelism* can present a sustainable pattern (if it is able to do that at all) only by smart positioning in the international scope. But employment at the minimal wage and even more, the subsidization of the permanently unemployed can be complemented or replaced by social entrepreneurship based on the local ecosystem. This simplest form of entrepreneurship can under all circumstances provide for the basic human and citizen needs through their own organized work.

In such an existential context it is the local producers' markets that are most often mentioned in Hungary. These have been existing for decades, though are rather given only background support these days¹³ – this political support amongst our conditions, unfortunately, also means that one of them is given an empty building of the Hungarian National Railways¹⁴, and the other is being annoyed by the health authorities and is permanently threatened by the possibility of having to close¹⁵. The category of local producers' market differs from that of the regular markets and market halls in that the requirements of getting permission, operation and hygienic circumstances are simpler.

Within the frameworks of locality the rules of food safety do not apply. It is enough to fulfil the requirements of the "hygienic best practice" described by the community, accepted by the professional community and approved by the authorities. This originates in the supposition that the people exchanging (or rather selling and buying) goods know each other, and this lends them trust in their transactions. This is the most important moment because in food safety transparency is a term rapidly differentiating and uncontrollably alienated for the consumer, and so in this field public trust is inversely proportional to being well informed. Personal conviction, however, like a visit to the farm of the local producer, is able to ease all doubts, perhaps this is the only thing that can do so.¹⁶ Today the conditions of opening producers' markets are easier. Small producers can sell their products in the county of the market, within the 40 kms belt of the market, or in the case of Budapest, they are allowed to sell their agricultural and food industry products produced in any part of the country. The above concept of the local producers' market is described in the Trade Act, and for their "eased" operation it is enough to register at the National Trade Authorization Office – no market operation permission is necessary.

Exemption from the general food safety rules – rules of animal sanitary and food hygienic – is due to the village markets, like all forms of direct selling, as well, the essence of the contact between the producer and the consumer, excluding the trader, is that the food chain control by the authorities is replaced by the interested consumer's own visit

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

at the producer's farm or house in order to check whether the conditions of the work done there are satisfactory. This is, without a question, the source of the strongest trust.¹⁷ Trust, at the moment, rather works in the direction of the consumer. According to the announcement of the National Food Chain Safety Agency (NFCSA) in Csongrád County in 16 of the examined 26 cases the "local producers" presented bills proving the origin of their products. The controllers traced the way of the products back to the place of production: in the cases of six people saying that the products had been produced by them it turned out that in the indicated place the products in question were not produced. In four cases the people selling goods as local producers were unable to show their local producers' permission at the market and then by the end of the eight-day term. One of the prioritized fields of the *yearly market control program* by the NFCSA and the plant and soil protection directories of the county governmental authorities is the selection of the false local producers and the examination of the origins and traceability of the primeur products. Consequently, the markets called local in our country are not local enough. Their self-management is not yet organized, and they do not tend to be self-organizing, in many cases they are established when some governmental grant to support market appearance is available.

The success¹⁸ that the local market can now operate in a way as Commons do (as a self-regulating small scale food system, *as commonweal* and not a legalized local governmental public service) was achieved by a civil advocacy organization¹⁹. By commonweal I mean value creation which is not offered as statutory public service or a (so called universal) business service available at the market, but is available as a synergic effort of producers. Such a public benefit is always nurtured by the leverage of collaborating networks: the more numerous the participants are, the more combinations of the possible contacts can be made, and the more colourful the supply will be – like in the cases of Wikipedia or the community portals.

The term local producers' market somehow also refers to the notion of the *agora*. Beside the normal cash movements this word relates to the events organized in this kind of public places, the producers' fairs and expos allowing exchanges and tastings, as well. It is always the physical persons living in or near the settlement organizing the market that are allowed to reserve a place. The traceability of the components of the products is assured by registration at the organizer. Also, the village hosts can leave their residences and appear on the market, they can sell food products of the region that are produced in a traditional way and according to special recipes, and are peculiar owing to their inimitable characteristics (with no legal protection). So these markets operate in many forms and business solutions, and according to my opinion it is best to consider the village market as the community place of the local ecosystem, and the common property left to us from our ancestors. Even more because there is no place for local governmental assistance or direction towards public services, the markets get along very well "left alone".²⁰ It is therefore inappropriate that applications planning to complement the market place by a cold-storage plant or a repository are accepted, and it shows the loss of the essence of the local market concept.

In many cases badges made by associations inform the consumers that the producer offers his own and controlled (or easily controllable)²¹ products. This is really advantageous for the urban people, as well, since in the long run it is important for everyone to build the channels of direct selling between the city and the peri-urban producers.²² Now I finish reconstructing the notion of peri-urbanism which has a rich domestic tradition, and which exerts its impacts as part of the European Community politics, as well. This approach may help to stand our economic political tasks, which are aimed to face the harmful deviations of globalization, from head to leg, and to lower them from the national level, which generates a loudly creaking European reaction, to the much more manageable level of localizing the economy.

Another exemption is related to the concept of small scale – similarly to the smaller scope agricultural organizations that are involved in a simplified tax and support system, small scale food systems, too, have their own regulations. Another difference: while regular markets are allowed to operate in possession of a fair or market operation permission by the trade authorities, in the case of producers' markets registration is enough – theoretically, but practice is still far from this solution.

Finally, I wish to remark that in case one finds these exemptions too much²³, he will have to consider the following. In agricultural management today it is a widely accepted opinion that (1) having the local products placed at the market is equal to "regaining" the food market; (2) as long as medicines and weapons can be withdrawn from the free flow of products, this must be done with food, too, because it is a national strategic question, as well. According to my opinion, however, (1) here we do not speak about regaining but peaceful co-living. In the plazas food will always be cheaper, direct selling striving to provide freshness and quality can be really attractive for the middle class and the current counter-culture. Those speaking up for a plaza stop will act against the poor, the lower middle class and the employed intellectuals. Local markets need, at the moment, to be established, the producers be urged to work and supported by land property political means. Today the suburban supply in vegetables and fruit is very low – and is missing in local food. Once the supply appears, it will become clear that it has positions in a market segment very much differing from that of the supermarkets. And where the local producers strengthen, the supermarket will be first to open local product shelves. Finally, as far as the placement of food trade on national bases is concerned, (2) this can only be discussed about, it is not possible to act this way because it cannibalizes our export interests at once.

In each country, the support of the usually cooperative-owned – so public owned – local markets is raised to the rank of local governmental state politics. In Japan, for example, a movement called "Chisan chiso" (Buy the local!) has been started and is well complemented by a communication campaign which has by today reached that 10 per cent of the national food commerce takes place at the local producers' markets (choku bai jo).

Thus rural small markets make a revived *self-governing* institution where the more people sell, the wider the supply will be, but there is never excess supply because in this

case it will divide (it will cover an even smaller area). And if the number of the consumers lowers, the transaction time will grow longer which is nothing else but the creation of community. A clear line must be drawn between *locality* (where people know each other) and the *global market* (which is the world of investors and traders). Local product is something we, urban people, do not know about: the product becoming widely known will belong to the world of the global market, and the limits there will soon be in the skies. I wish to make the remark here that local production and the so call hyper-local reporting relying on local news and local ads can be operated in a very similar ecosystem or business model, none of them makes the supermarket chains or the national newspapers needless. As a thesis, I wish to sum up that the notion of local producers' market can be considered a natural public property. The research of the *Commons* has a big international wave, Hungarian science can contribute to the topic with this category.

Community supported agriculture

If, with all due respect, we can not only turn to our doctor or pharmacologist – as the all-pervasive pharma ads suggest it – but to our peasant, as well, we speak of community supported agriculture. Even better if we do not take recourse to the farmer alone but groupwise as neighbours or as members of an informal consumption mini-cooperative.

The suburban farms cannot aim at competing against the transportation costs built in the price of the cheap food products of unknown origins. But it is a definite advantage for them if they market fresh products with the exclusion of the regular transportation and refrigeration processes – even though they can do this only amongst the strict limits of being bound to seasonality. Freshness can be attended by personality – and these two factors will represent a quality and added value against the product of the food trader that may give reason for a necessarily higher price. The situation is somewhat ironic because the more valuable products today are usually distributed in an empty urban ground plot from a station wagon.

Local market is, however, only one opportunity for direct selling. The real field of community supported agriculture manifests where the so called box system is introduced the core of which is transportation to the consumer's home by the producer. These are also cases of direct selling, they, however, surpass the local market because on the ground of a stable supply²⁴ durable contacts are established between the producers, the distributors and the consumers.

One of the solutions capable of joining the consumer side into a community is when a consumer community organizes through a community portal, their own home page and contract the peri-urban farmers so that they will get a share in the corps. In many cases of the box system the producers and the consumers are connected by a distributor-mediator.²⁵ If there is not mediation, the farmer will have to transport his pro-

ducts to the consumers one by one which would further raise the prices – there are some examples of this solution, but they do not face a very bright future. One by one transportation can be replaced by creative solutions, by establishing repositories or serving neighbourhoods. The consumers united in a box system through a virtual cooperative in many cases pre-finance, partially or totally, their seasonal consumption, which is very advantageous for the farmer. For a fixed and pre-paid amount they will be given food packages (boxes) with products depending on the season and the crops.

So the consumers can be organized in a channel parallel with the food trade shop chains. The core of the marketing work striving to position the local producers is that in return for some quality (e.g. fresher because local) the members of the circle or any other local community are urged to pay a higher price. The motivation: by their acquisition the target group will support the locally produced products, the local social economy. All this, of course requires trust and the commitment of the consumers because it is not at all warranted that the box will exactly contain what they want to eat, or that the supply will offer what they are looking for. For many this can even be attractive: they will cook what they get, so there is no need to make plans in advance. The producers involved in the system by contracts are less exposed to the actual crop, they can sell their products regularly, on a weekly base.

This nonprofit marketing will be successful if it is able to generate a feeling of belonging to a soft counter-culture in the community of urban and local consumers. So this is where the real field of advocacy and interest fight against the plazas and the multinationals could be found in Hungary: it is definitely not the excise tax²⁶, the prescription of shelf percentages for Hungarian products²⁷ or “reliance on own Hungarian forces”²⁸, the campaigns urging us to buy Hungarian products, etc., but setting off and then improving the supply of local economy. Quality, fresh and local food is, by its own value, competitive against the products of the global or national market. The notion of mother land can also be described by the tastes of the regional cuisines.

The essence of the boxes, this modern agricultural system of shares, is that the consumers take part in financing the production by taking risk. At the beginning of every production season the producer evaluates the expected production costs and the volume of production (flexibly adapting to the demands of the fixed consumer circle), and then issues “share tickets”. The consumers buy these (even for a whole year if they like), and then they get their share week by week – the vegetable boxes (or perhaps fresh fish or meat) arrive directly from the farm (fishery, live stock farms). For the sake of wider supply or the bridging of seasonal limits new farms offering else than the “mother farm” can be involved by the consumers. The farmer, at any case, will have a dedicated market and can count on and with a fixed number of consumers.

In the cases of community supported farms the contact with the producers is so important that the price of the “shares” generally contain, beside the money, some working hours, as well. There are even examples where the community organized basically from consumers is the owner of the farm (the soil, the fruit trees, the animals,

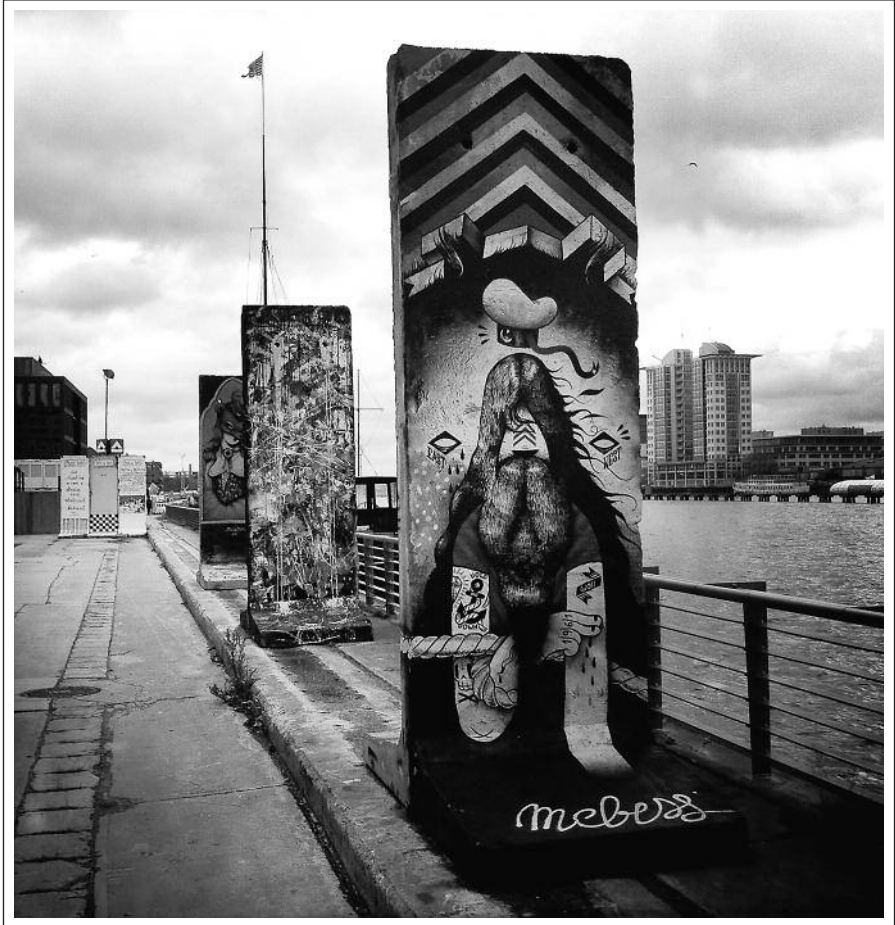
the buildings and all the products), and they employ the producers. In this case the members will get the products without any further payment, according to their needs.

For the urban people community supported agriculture is like a so called community self-supporting model. In case they are wealthy, they will be interested in quality, and if they are under-employed, like most of the urban people, they can exchange time for money, or can redeem money by offering time. So an urban network is formed in order to become more deeply committed to a distinguished supplier than they do in a business exchange contact. These models – from favour banks through family day cares to exchange clubs – are good means of *active social inclusion*,²⁹ they help to keep the resources in the place of their origin, and so equal to a well-organized civil organization.

One of the promising examples is the Letscho program of the Pro-Cserehát Association, which aims to establish a 115-member producers' network and to replace the social allowances by sustainable entrepreneurial incomes for the participating families in a three-year term. As a by effect the producers' families and the local community will be supplied with healthy products. Perhaps even an improvement in environmental awareness can be seen in the communities involved in the project.³⁰ This is the way to change the reputation of a region from problematic area into a place of healthy products and recreation. Just a remark here is that according to their project plan they want to deal with marketing, too, which is a misunderstanding similar to transportation to the capital.

In Nagykálló, the Kallai Double Regional Product project, aimed to position the agricultural products of the local producers on the market, has recently been started. With this initiation the local government aims at a business model where production, the creation of new jobs and the marketing of the local products make a whole. Through the local market the producer gets profit from the local consumer power, so the money stays within the city, and the profit strengthens the local economy. A public foundation bought some outskirts soils from the local municipality, and on these lands animals are kept and vegetables are grown, while a producer community is being organized which undertakes to market the products together, under a brand name. The food products are branded, and the brand name is being built by doing conscious marketing activities in order to improve marketability and market positions. When starting the project the public foundation utilized the proposals of the Hungarian Regional Product Association, and began to search for local producers in order to coordinate sales towards the market in Nyíregyháza first, and later to other markets, as well. For the outsider observer it is striking that it is not unsold product that looks for new channels of marketing, but opportunities of work for people difficult to employ are searched, by others. The opinion forming task of the public foundation is to find the work force that have the necessary knowledge and are prepared, but they are, for some reasons, prevented from getting to the market.

We can conclude as a thesis that social enterprises in rural Hungary can primarily be interpreted within the issue of "community supported agriculture". Social economy has a different meaning in each country; in ours the main point seems to be forming around

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

this topic which can promote, in terms of the inclusive economic growth, the the issue of labour force difficult to employ and, at the same time and in terms of the idea of “small is beautiful”, the competition against big agricultural plants.

The alternative for employing servants at family farms and for the public works containing coercive elements: social economy

One of the main obstacles of rural employment is the structure of the Hungarian economy: it needs little unskilled work, and even less semi-skilled work. If we had more family farms where the labour force is informed about that day's requirements in words in the morning instead of emails, people who are, owing to their mental state or communication capacities, unable to face challenges set by the hierarchic structure of an enterprise, could be employed there. But we must concede the fact that these types of anti-social economy – in a family pension or family farm where labour legislation loses its validity and turns into bondage – would lead to the revival of the old servants' world.

As the basic alternative of the public work done for the municipalities it is the programs promoting entrepreneurship that can be proposed – these can, in some cases, develop into social enterprises. This alternative is seen by the government, as well, although they have not yet found the optimal emphasis, since they speak of social economy in relation to the creation of work places. However, the establishment of new jobs can only be the final result: first the community of the social cooperative must be built, real (not only governmental) orders can only come later, after the competencies are found.

Public works which really hide transit elements (and each governmental program) definitely contribute, by spending the taxes, to an *inclusive* economic growth (being utilized on a base wider than pure trickling-down). A good example of this is the four-month draft public employment model program of “All children should have enough to eat” Foundation which aims at preparing wire screens necessary to separate barn-yards. True, this kind of public work programs is usually not free of compulsory elements and is very expensive, similarly to the interest burden of the bond issues by the National Debt Management Centre which consumes too much public money these days. In practice, public employment stuck to governmental orders, which lacks all transit elements, and so does not allow any step forward from trial period employment towards the open market, is a lot more frequent. It is so despite the fact that beside the national employment service, civil organizations, too, offer services in this field.³¹

In the framework of municipality public employment the workers are mainly employed in gardening and live stock farm works done for small regional public catering.³² To finance the expenses over the wages the local government usually applies for grants in order to be able to start a project. This resource, together with the own resources and the governmental support, could also act as the one-time capital allotment which – if an enterprise were started – should be provided.

It is bad that Hungarian public employment is not free of compulsions, but it is even worse that the participating people are rotated in order that everyone can get the public work necessary to maintain their rights for allowances. It is true that the function of public work, as described in the act, is to provide work for a temporary period of time, however, in reality in some parts of the country it is only public work that people can hope for because no job creating investments settle there. Instead of this kind of rotating employment it would be more useful to aim at the selection of the people capable of continuing their work in an enterprise. These people, who are difficult to employ, should find their competencies acknowledged by the primary labour market so that they will be able to leave behind social assistance and become self-supporting. The people becoming independent this way could abundantly counterbalance the competition political harm which is at the moment caused by the administrative solution evading public procurement.³³

One of the world wide used and durable alternatives for public employment organized by local authorities in agriculture could be *micro crediting*. In this field – e.g. in the program organized by The Way Out Program – preparation works in the poverty ghettos have been started by community developer social workers: they are mapping where it is worth creating groups and what kind of enterprises are worth to be established. The field workers divide their clients into groups, the first micro credits will be allotted within a few weeks which will help the people to get out of deep poverty by themselves. One of the conditions of allocating money is that the participants must form a self-subsidizing group where the members are responsible for each other's success and the maintenance of each other's work ethic. So the weekly and precisely paid instalments will also be forced by psychological power: the members support each other, at the same time, however there is a strong pressure on each other within the group. Another condition of gaining the credit is to accept some so called rules of living. These include "I won't accept usurious loan" or "I will send my children to school and nursery school". The model offers a way not only out of poverty but subjection, as well³⁴. One more condition of allotting the credit is that the participants have no public or bank debts.

The classical program involves one self-supporting group from each of the participating small settlements in a ten-month previous community developing project in the course of which the groups of people difficult to employ operate a chance cash desk model supported by external community development and mentoring. During the project the members save the same amount each month, and after some months of precautionary savings they will be given a support similar to a social credit which is to be reimbursed on the basis of these savings.

For those choosing this kind of micro crediting the opportunity of getting support to become an entrepreneur is also offered: a bank credit and starting support which can be asked for and put into the common by each member. These together may be enough to replace the resource the local authority gets at high expenses from the state when the public works tender calls are announced, and injects into the public works as

start up capital – builds a live stock yard, buys pigs, etc. Public works, that is employment of public objectives is not self-sustaining and is not sustainable since no other resources than the tax payers have become involved for a decade now. One of its harmful impacts is its filtering effect: this became too strong because most of the people let in the programs, in order to provide the continuity of their rights, are permanently unemployed. So transitional effect is pushed into the background. Another disadvantageous impact is the ousting effect – this is perhaps the most important: a real anti-social economy evolves when public institutions as customers recruit public workers to garden vegetables on municipality lands in order to supply mass catering. These initiations, that are in themselves correct, should be built in the preferential parts of the public procurement act as soon as possible; until then their competition destroying impact will prevail. Secondly, the workers should be made independent as soon as possible. Similarly to a state owned company which uses the tax payers' money when competing against the private sector, this is what happens here – air is taken away from building upwards from the bottom in case public works are not transformed into entrepreneurship after some years of start up.

Becoming an entrepreneur is also made more difficult owing to the fact that the duties and the income tax after the minimal wage must be paid from the very first day of establishment. The Start card is another well-known obstacle: the self-employer does not have the right to use the duty exemptions. In case one employs himself, he will not have the possibility to make use of the advantages offered by the card, while in case he is employed by someone else, the employer will enjoy full exemption from duties for up to three years (in disadvantaged regions). It would be important that this exemption from duties be available for the self-employer poor who have been living on allowances – at least in case they undertake some work as a group. This did not appear as a budget burden for the state because the aid would be given to people who have not paid taxes so far, but in case the enterprise started by community development becomes successful, they will bring a surplus revenue for the budget in the long run: the allowance will not be necessary any more, and the enterprise will produce taxes. It is another challenge that a precondition of becoming an entrepreneur is to take a National Training List (OKJ) exam. And these exams can only be taken by those having finished the eight classes of primary school. At the moment this rule excludes people, who are in possession of the adequate work ethic and could become self-employers with the help of marketable ideas, from the possibility of becoming independent.³⁵

Young people can be given capital allocation in case they have been registered as job seekers for at least three months, are entitled to get a rehabilitation allowance, or employ themselves as private entrepreneurs, as the members of a business corporation or as agricultural local producers. As the beneficiaries of tender calls they can get up to HUF 3 million as a refundable, partly refundable or non-refundable flat capital allotment from the employment centres. This support may be non-refundable up to HUF 2 million, and there is a possibility of granting a 20 per cent advance, so employment politics has finally given up its former approach in subsequent financing, and also, in the field of

coverage it does not behave as a bank any more.³⁶ I wish to remark it here that when a municipality – today in many cases a municipality discharged into being a public administration agency – submits an application to any of the measures of the New Hungary Plan in order to provide equipment, a starting staff and liquidity for its public workers, this enterprise development capital allocation would – within the frameworks of a future social economy – be a task to be fulfilled by a local community foundation to be capitalized. Community foundations are organizations that collect donations in a certain region, and then distribute the collected amount amongst the economy and rural development projects of the region. This community foundation could later take care – as an exit strategy of its hyper-project – of the transition into some form of enterprise and becoming a start-up organization.

For a municipality officer the fight against unemployment may, in an extreme simplification, appear as follows: the first and foremost task is to urge and support employment on the open labour market by targeted wage and benefit supports, with special respect to the micro, small and medium enterprises. The second chance stands in the pillar of public employment, work is organized here within the frameworks of settlement public tasks for those who are not offered any solutions, real possibilities of working, by the business world, but there is some hope for their reintegration. The third pillar is social economy which must be started by capital injection, and later employment can be organized basically from own resources. The frameworks here are not limited by anything, but it is not enough if the participants work, they also have to manage their organization. They are, of course, unable to do that, this is where the frequent complaint of being left alone comes from. So in fact in real social economy in a somewhat *hybrid* organization people do not only have to work but do some management activities, as well.

It could lead to a solution if the third pillar were extended to everyone doing public works, irrespective of their ages, provided that, and there is a great question here, relying on their gained experience and proved work ethic they want to start a new enterprise with a spin-off.

In social economy it is the lack of integration of the organizations that can be mentioned, which, however, does not mean the removal of the obstacles from in front of social inclusion but the instability of the marketing channels. Or to use another example to make this clear: while in sports economy the football academies create isolated reservations which do nothing good other than providing the new generation, an association involving disadvantaged children into plot football is able to find the future champions while integrating the others, as well.

Integration in this case usually means that a bigger organization takes over the task of marketing. In the business world this is the most natural thing. Not to mention smaller firms, the mellow old beer factories of Prague had to be sold to one of the world companies because good beer does not only have to be produced but also be sold at a big scale and all over the world. To stay with the Czechs, the Škoda factory made a fusion with Volkswagen in order to maintain the brand in the shadow of the bigger

company. In our country, formerly it was the cooperative that integrated household farming. Today the only existing equivalent of this is inclusion into school fruit programs, institutional public catering or rural hosting services³⁷. But there are a lot of other opportunities – this is what community supported agriculture is about. In another possible pattern of integration the profit gained by the social enterprise is not distributed amongst the members, but is spent – re-inventing the cooperative common fund – on schooling, house reconstructions or elderly care, and so this way they can reduce house rent debts³⁸ or gain governmental normative support.

The last example of the anti-social way is the case when the local government starts a business (in most cases poultry slaughterhouses, pasta plants, milk procession plants, repositories and cold-store buildings are built) in order to help the market positioning of small producers, and so the product will get from the producer to the consumer in the shortest possible way. The organizations established from the municipalities' own resources and the money gained in the tender calls, of course, give work to the people working there and the supplier families. The products then are taken to the consumers through the municipality shops opened in the nearby city. From an economist's aspect we can only propose the municipalities choosing this solution to consider themselves incubators, and hand over the enterprise to the private ownership of their workers after some years.

Applying the terms used in the study in order to help create the Hungarian version of social economy

The local re-embedding of economy is an urgent task because it may help in making the society more resistant against the economic prosperity fluctuations – which at the same time means that at the national level market self-regulation could be strengthened and state intervention decreased. The most important means of retaining the incomes within the locality and of the subsistence providing capacity of rural Hungary is small scale, possibly community supported agriculture which must be developed in parallel with the exportable part of the agriculture. Direct selling and the whole concept of CSA is very weak for the moment, however, there is an enormous demand for the whole system. The nationwide network is still to be built because in Hungarian consumer society any turns towards quality exist only as a hidden stream in the citizen public mind. It belongs to the future perspective also because self-organization is the greatest durable shortage in Hungary – now historically, too.

I wish to emphasize the following characteristics of the social economy existing in rural Hungary. Social enterprises and civil organizations, too, are privately established entities, and they both improve social capital by their activities and community forming power. Another common feature of them is that they do not withdraw the profit from the enterprise but spend it on their public targets, although for the moment no formal asset lock or profit distribution prohibitions apply to the social economy. There are no

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

possibilities of positive discrimination legally listed for the social enterprises, and they are not taken into account in handing over governmental tasks in return for the benefits connected to the public benefit status. This way, they are not building the neo-corporative state so rapidly spreading these days but civil society. In most cases these enterprises operate in the field of employment, self-employment or environmentally conscious operation. We can also state that the social nature of the social enterprises does not lie in their mission but rather in their self-governing feature based less on ownership but more on workers' participation. Contrary to the civil organizations social enterprises always operate on a membership base, and are directed by a collective elected body, while with non-profit organizations company-like management is not a peculiarity.

The social enterprises – together with the mutually beneficial civil organizations – are not in need of the public benefit status and through this they can forgo governmental partnerships and tax exemptions. The Union level regulation being elaborated, too, mentions only one single tax benefit: the tax exemption of the accumulated profit reserves which serves the consolidation of the initial capital of the enterprise. In the social economy sector instead of tax benefits we generally find an unplanned and wide reaching system of immunities.

Starting up is usually supported by capital allocation in the form of a donation or a grant, but later operation adapts to one of the business models producing market profits – especially if an integrator partner is found. In Hungary, incubation and capital allocation is usually burdened on the municipalities, this is where the missing element of micro crediting by the business world and of the nonprofit sector is; community foundations could be stronger contributors.

In this context and in connection with the civil organizations we could say that they had better deal with issues that do not attract a political majority, and therefore they are dealt with by the state or the local government peevishly – if anyhow at all. In relation to the enterprises in the social economy these considerations are, however, less relevant. The substantial and content criteria of the definition experiments, like the response given to the pressing social deficiency situations, being directed at the improvement of employment or environmental awareness have little to say, and will probably lead to the solution of making a list similarly to the case of civil public benefit status. It would be more promising to strive for the very formal criteria one of the most important of which is *self-governance accompanied by some degree of marketability or competitive edge* as a necessary feature of social enterprises.

To finish the comparison to civil organizations, I wish to point to the fact that it is high time to introduce the regulation of domestic social economy. The operation of these small organizations is at the moments, and in a peculiar way, based on positive discrimination in the sense of fighting for economic exemptions. For example (1) exemption for entrepreneurs from VAT (issue of alternative local money in Sopron and Veszprém); (2) immunity from the authority of the food safety act; (3) exemption from the minimal wage (transit employment, social cooperatives and employment

cooperatives); (4) immunity from the public procurement regulations (orders made by public institutions to local economy); exemption from the marketing “limitations” (small scale food systems); (6) discharge from the authority of personal income tax (local producers, rural hosting, distillation of brandy); (7) exemption from crediting criteria applied in bank-like operation (chance cash desks supported by mentoring). This number of spontaneous prioritization is surely worth being regulated separately. We can only hope that this will not happen according to the time-honoured governmental policy recipe: “These get on so well, let us tax them a bit! Still so vigorous? Let’s then regulate them! Have they finally stopped? Then we got them, let’s start with our subsidies...”

Translated by Gabriella Farkas

Bibliography

- „A magyar föld védelmében” [„For the protection of the Hungarian lands”] (2012), Ministry for Rural Development, legal debate material.
- Rule No. 52/2010. (IV. 30.) of the Ministry for Agriculture and Rural Development describes the conditions of small scale food production and selling.
- The opinion of the European Economic and Social Committee on “Periurban agriculture” (2005/C 74/12).
- Charter On Periurban Agriculture – For the Conservation, Planning, Development and Management of Periurban Agricultural Spaces, Castelldefels, September 2010.
- Erdei, Ferenc (1984): Város és vidéke [Towns and their surroundings] (183–190). In. *A városépítésről* [On city building] [ed.]: Gábor Preisich, Kossuth.
- Erdei, Ferenc (1986): A mezővárosi társadalom. Makó társadalmi szervezete [Agri-town society. The social structure of Makó] (371–378). In. *Válasz 1934–1938. (Válogatás a folyóirat öt évfolyamából)* [Selection from five volumes of the review] [ed.]: Ágnes Széchenyi, Magvető.
- Erdei, Ferenc (1995): A magyar város [The Hungarian city] (109–153). In. *Településszociológia. Szöveggyűjtemény.* [Settlement sociology. Chrestomathy] [eds.]: András Krémer–József Mészáros. Budapest: Műegyetemi Kiadó.
- Granovetter, M. (1985): „Economic action and social structure: the problem of embeddedness”, *American Journal of Sociology*, 91., 481–510.
- Kovács, Teréz (2003), *Vidékfejlesztési politika* [Rural development politics], Dialóg Campus kiadó.
- Rentsch, H. und Baur, P.: *Agrarpolitische Mythen – Argumente zur Versachlichung der Debatte*, Verlag der Neuen Zürcher Zeitung, NZZ Libro, 2008.
- Winter, M. (2003): „Embeddedness, the New Food Economy and Defensive Localism”, *Journal of Rural Studies* 19, 23–32.

Footnotes

- 1 The local and regional tourist destination management organizations do product development (e.g. place information tables on touristic paths), operate touristic information systems, improve public thinking, do marketing and infrastructural development, and unite the stakeholders of tourism, first of all, village hosts. It is striking that these organizations of the social economy in many cases operate as associations, and deal with economic tasks as main activities which is a misunderstanding, and can only be explained by the aversion against cooperatives which has, by today, become absolutely unreasonable.

- 2 The main regulations are rule No. 14/2006 FVM-EüM-ICSSZEM and rule No. 52/2010. (IV. 30.) of the Ministry for Agriculture and Rural Development for small producers. The query which was used by a survey conducted by the Research Institute of Agricultural Economics in 2011 gives a detailed insight in the topic of direct selling.
- 3 European practice generally distributes the producers joining in this system into three categories in terms of price revenue and land size:
  - local and small producers whose yearly income does not exceed €2,000
  - family farms and entrepreneurs with a maximum €47,500 yearly income.
  - corporate enterprises to whom quantitative limits apply, they can sell directly meat products of maximum 16 large animal units a month (1 large animal unit = a mature cow of 500 kgs). In domestic rural development three types of organizations are described relying on the conclusions drawn from the analysis of plant structure and land use: big plants, family farms and “farms supporting subsistence”, a part of which is social agriculture which manifests in the social land program and the support of producer communities (Kovács 2003).
- 4 Direct selling opened for small scale production and the multi-channel food system created this way may prefer the losers of globalization without violating anyone else’s interests. It generates new chances and new market participants by intensifying competition against the commercial supermarket chains.
- 5 The thought of direct selling in terms of self-reliance was introduced in Hungary by Védegylet Association – however, they immediately used an aggressive-defensive approach (against the commercial food chains that are “peasant exploitingly” cheap and the multinational companies that “do not pay taxes”). It seems that strict self-assertion shows itself defensive in other fields, as well, aggression and defence go hand in hand in many other cases, too, see e.g. Winter 2003. Perhaps the defensive style of driving a car is the only solution absolutely acceptable for everyone since in case we all drove our cars carefully, it would be a lot better for everyone. I mention it here that the program of local embedment of the economy was born by the eminents of globalization. The progressive political side is ready to accept it because it creates work possibilities for a target group difficult to employ, and the heart of the conservatives can leap for the possibility of the cultural content since regional can be celebrated as the treasury of the forgotten tradition.
- 6 The concept of direct selling necessarily contains the practical definition and limitation of the range of the *local*. Unfortunately, in the cases of the settlements by the borders the term neighbouring county does not contain the neighbouring county on the other side of the border, although this internationalizing step could allow the accomplishment of local attitude, and so the emphasizing of the European dimension of social economy without pointing at the direction of globalization.
- 7 Let us stay with the milk. Instead of the usual selling to the buyer-up more and more milk farms start direct selling. They send milk-cars to the consumers in a circle of a radius still reasonable at today’s fuel prices. In average, they sell five to six hundred litres a day at a price little higher than they would be paid by the milk processing plants – so by distributing the trade margin, the consumers, too, come off well. This kind of marketing provides stable incomes and some financial stability for the enterprises. They can also sell for the local restaurants, private schools, elderly care institutions or patisseries. Domestically, they can also prepare cottage cheese or cheese which they can also sell to their consumers. The rest of the milk is usually sold to a milk processing plant which takes the product every two days. This buyer-up, however, owing to the supply conditions prevailing in the global market, will buy the milk at a cheaper price.
- 8 As well as the messages urging environmental protection, the core of which is understood even by children by today, preferring domestic products is, in case a wide supply is sustained, natural for everyone whose shopping activity does not end at finding the cheapest solution. So promotion here should not be targeted at self-protection but emphasizing freshness and quality.
- 9 The concept of the land act being elaborated only knows, when it comes to land acquisition, “farming done in a full-time job”. In another context, however, local producers are also included in the picture together with their complementary incomes. “For the protection of the Hungarian lands”, Ministry for Rural Development, legal debate material, 23. 2012.
- 10 The opinion of the European Economic and Social Committee on “Periurban agriculture” (2005/C 74/12); and Charter On Periurban Agriculture For the Conservation, Planning, Development and Management of Periurban Agricultural Spaces, Castelldefels, September 2010.
- 11 First of all let me mention the example from Hernádszentandrás where people think that the village is a village if it has its own production activities. The forming “Bio-team” properly represents the age and social composition of the population. Men and women, employed and unemployed act together, they attend a one-and-a-half-year course. At the beginning many despised and called servants those joining in this project. The group is mentored by a bio-expert who teaches at Szent István University in Gödöllő, and has been living in

Hungary for twenty years. From the grants gained after his directions tools, seed-corns and equipment necessary for gardening were bought and a qualitative bio-project was started. The initial six thousand square metres were shortly outgrown by the ambitions of the Bio-team, and to have place for their new foil tents they plan to involve another 1.5-2 hectares of municipality lands, and the second well is being dug, too, because they are planning to implement drip irrigation. In the first year the whole yield of the bio-garden was taken home by the participants, in the second term they are given 30 per cent, and 70 per cent is sold at local markets. For this activity they established a nonprofit ltd., and further possibilities of selling are being searched. They wish to spend the incomes on further investments. They intend to do the regular reaping of the dam around the village because, according to their plans, the biomass will heat the autumn foil tents. The well-known gastro-blogger in his post calls the village Bioszentandrás.

- 12 In case a coherent public policy united the rural social economy, it would be important to know how a producer, who can otherwise develop, as well, will remain "local. The "bio" brand, for example, could be a warranty for that, but in many aspects industrial agriculture, too, strives to be ecologically intelligent. So "bio" quality (i.e. the least possible chemicals) should probably be required amongst the criteria of *local*, however, in itself it is not enough. To remain small, the farmer may have to produce work intensive products. The border entitling someone for less limited marketing, immunity from paying taxes under an income of HUF 8 million, exemption from the control of the food chain authorities, or perhaps even immunity from VAT should be drawn this way.
- 13 In today's mainstream politics it is recognized as an antidote against foreign property. Albeit, as I mentioned, the proper solution is the segmented and parallel recognition of small scale. Forming a local community does not contradict the various forms of larger scale socialization and collective self-support (churches, trade unions). It is also a misunderstanding that we expect the creation of real and new jobs from the small scale food systems. It is never too often to state that the creation and operation of jobs is not the responsibility of the state or the local self-supporting models but basically the business sector.
- 14 The Hungarian Market Cooperative (HMC) consulted the municipality of Bicske, and concrete proposals of solution were born. For the placement of the office and a repository the local government offers for sale a part of a building in the centre of the town. Beside the central office of HMC and the buy-up and information point the office and repository of the market control office to be established together will be placed here, as well. The market will also be operated jointly: product supply will be organized by the Cooperative, policing and cleaning will be implemented as parts of the public works program. In the capital they had the possibility to move to a 700 square meter old store hall of the Hungarian Railways, where more than 20 shops are available at the moment.
- 15 This is the market of the Liliomkert cooperative which is poor in possibilities but really popular in the upper Balaton region; it's positions have, after a long period of tribulations, been recently stabilized.
- 16 Here we arrive back to the approach suggested by Granovetter (1985) according to which through the notion of *trust* it is an essential thesis that not even naked commercial exchange of products can be absolutely free from social features. By this the term embedment, introduced by Károly Polányi is criticized since everything is embedded. Polányi, however, may still be true since the financial system of the warranties bulwarking the certain transactions does replace trust in most of the product exchanges, and it is only the biggest transactions where trust based on personal contacts and impossible to be replaced by anything else remains an essential precondition of business.
- 17 On the eggs, for instance, the code containing the registration number of the producer is not necessary to be indicated provided that his name and address is registered in the place of selling.
- 18 Recently, the *economic small scale* has been extended, beside wage work and enterprises, to the operators of community resources and family entrepreneurs, too. It is an ambiguous solution which further increases the existing taxing anarchy amongst the registered small producers. They can now choose from plenty of favourable tax categories, and in case we can believe their tax returns, they mostly live on nothing else but agricultural supports. The solution is ambiguous also because lobby interests are too strong in the financial solutions. Thus they can supply for the capital, although the aim is to strengthen regionalism. Unfortunately, the local producers are not limited to growing landscape species, and they do not exchange at seed grain fairs or acquire old species from gene banks, either.
- 19 One of the eminent in this kind of advocacy activity is the Association for the Living Tisza River.
- 20 Of course, the introduction of local products on the market can be complemented by informatics and logistical support – these usually take the shape of a project, and have nothing to do with the property relations.
- 21 According to the presumption, the people exchanging (or rather selling and buying) know each other, and this lends them trust in their transactions. Under such circumstances it is not necessary to make the path of the

food traceable, and so labelling, which is money and time consuming, can be neglected, as well. At the moment, however, the young tend to believe in brand names, and the elder in controls. To go and see the farmer's portal where we get our food from is not present in public thinking about market purification. Insomuch that, as it is known, in Hungary up to one quarter of the meat in the shops comes from black slaughtering. This does not include the performance of *transpacking return*. The consumers of these never think of demanding traceability or of visiting the farms.

- 22 It is easy to join the community of the Association for Consumers and Rural Development established in Kecskemét, the applicant must have recommendations from two members. This contains responsibility, as well. The recommenders must certify with their signatures that the applicant is "reliable and honest, and keeps the agreements". Moreover, the recommenders take responsibility for the new member with the retractability of their membership. The Association contracts the new member before he/she is given the brand name emblem serving as a certification. This procedure of validation seems adequate and humane.
- 23 The exemptions from competition rules, as the main field of interest enforcement, covers the whole economy. Of course, the immunities are the least present in the field of small enterprises.
- 24 We speak of a stable product base in case the producers are able to supply the quantity and quality of their seasonal products in the long run, and to keep the deadlines of transportation. To achieve this the small producers need to be joined in a network in case they are entrepreneurs, or an integrator is needed in case the producers are public workers. If none of these is possible, there is no cooperative established, and there is no big entrepreneur to become the integrator, the only channel of selling will be the local producers' market.
- 25 One of these is the "net-bag portal" in Budapest.
- 26 Instead of imposing sectoral special taxes, it would have been more perspective to make the enterprises invest that money. This way, however, the state has spent the income, some of it for itself.
- 27 It is impossible to define, in a way that is legally correct and transparent for the consumer, what Hungarian product is.
- 28 Self-closing markets do not produce considerable economic results where the balance of payment is otherwise favourable.
- 29 According to the thesis of de Mello, L. and M. A. Dutz (2012), social inclusion should always be considered as a criterion of evaluating economic growth. Instead of an economic growth allowing only dripping, a solution *distributing surplus incomes* is necessary.
- 30 Seed grains shops only sell permitted species for which, interestingly enough, plant protection chemicals and artificial fertilizers are immediately available. These grains are under patent protection, i.e. the farmers are prohibited to propagate these plants, although it would not make much sense in the cases of hybrids because when these are re-sowed, the yield will lessen to less than half in the following year. Landscape species are the plants that have, in the course of a long and often not conscious process of purification, adapted to the characteristics of the given land, the quality of the soil, the climate, and are possible to be grown at high yields and without using plant protection chemicals.
- 31 One of the training projects of the Transit Employment Association, for example, aims at the following: we involved 45 clients difficult to employ into the training in three groups of fifteen people, 41 on them passed the final exam. Of the people having completed the training 7 persons are studying at courses, 1 at primary school, and 6 at a secondary school on a correspondence course, 4 of them have found a job, and 9 of them are given child care or curing allowances. Under the title Entrepreneurial knowledge for disadvantaged people a special guide is being elaborated for people with low qualification that contains individual and social information of entrepreneurship and has already been tested during a three-week course organized for 12 disadvantaged women. Based on the application submitted to the ProBono Prize, 2011.
- 32 In Olaszliszka, for example, beside the internal water and the ground road project an agricultural initiation is also implemented. In 2012 this includes 38 people, 23 of whom are semi-skilled workers and 15 of them skilled; project duration is 10 months. The amount of the grant is HUF 45,587,075. Within the frames of this agricultural project pigs are kept and plants are grown. The produced horticultural and plough-land plants, under the conditions required by the food safety regulations, are taken to the kitchen maintained by the municipality each day providing by this fresh and seasonal vegetable supply and decreasing (or rather charging on the central state) the acquisition costs. Based on the kind information by the Mayor's office.
- 33 A Union politics is being elaborated with the aim to make public procurements more easily available for social enterprises by introducing a social clause, and so it will not be necessary to get rid of competition as a whole because of the preferential terms.

- 34 By today it has become accepted in Hungary to stick some allowances to conditions, so crediting related to life style rules, as well. As a comparison, I mention our Western neighbours where unconditional basic income has become dominant in socio-political thinking – from where, however, there is a long way leading to practical implementation which has not yet been completed anywhere.
- 35 The above remarks were first made in a research program organized by Autonómia Foundation. These were included in the national close-up and Roma strategy. The research was aimed to analyse the advantages and difficulties of the launch of a community self-supporting model based on micro crediting in real time and in the real field, in the context of the less compatible social care system. This mutual adaption based on awakening entrepreneurial spirit has made little move forward since then.
- 36 The grant of HUF 3 million actually required HUF 5-6 million so far owing to the necessary coverages. In the case of the already running projects this 120-150 per cent coverage can be replaced by authorization of collection concerning each bank account is enough as a warranty. This seems sufficient coverage with 50 per cent support intensity.
- 37 Food service connected to rural tourism but supplied without accommodation moves there and back amongst the preferred objectives. In this activity landscape dishes can be supplied occasionally and maximum for 16 people, without an entrepreneurial permission and tax free up to a certain limit of income. While rural tourism is an entrepreneurial, income generating activity, landscape dishes supply is a complementary activity for people earning low pensions and minimum wages.
- 38 The trowel work action organized by the Social Work Camp Association offered a solution of lowering their rental debts for almost 20 families. The barracks in the bosket part of the village were reconstructed with the participation of the people living in those municipality-owned flats, so the families were able to decrease their debts by HUF 5,600 every day. Many of those living in the rented flats are unemployed who hardly have any other choice to get out of the debt spiral. In 2011 this project won the highest rank prize of social enterprises in our region, the SozialMarie of Wien.tt

SZOCIÁLIS VÁLLALKOZÁSOK A MAI VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

Kelen András

■ A szociális gazdaság kereteinek jogi megfogalmazása, közigazgatási kezelhetőségének megteremtése még nem került napirendre Magyarországon, bár a fogalmat lassan a civil társadalomra hivatkozások gyakoriságával emlegetik. Ha ez az „eljogiasodás” még nem kezdődött is el, szociális vállalkozások szép számban léteznek – városokban és vidéken egyaránt. Míg a szociális gazdaság egyelőre ennyiben csupán szemléletmód még, a vállalkozások maguk már jelen vannak és kifejtik jótékony hatásukat – hogy csak a mezőgazdaságból merítsek – a foglalkoztatási célú szervezetektől kezdve a gazdálkodni igyekvő egyesületeken, leggyakrabban *térségi turisztikai szervezeteken* (TDM¹) keresztül a helyi termelői piacokig, de a családi napközikig és egyes, a kölcsönös hasznú civil szervezetek módjára működő káeftékig is. Tehát nem úgy áll a dolog ebben a szektorban, mint a nonprofit szervezetek esetében, amelyek csak a jogi lehetőség megnyíltával indulhattak el negyedszázaddal ezelőtt. Definícióképpen itt és most elég legyen annyi, hogy szociális gazdaság esetében mindig *részvételen* alapuló irányítás alatt álló vállalkozásokról van szó, amelyek valamely égető társadalmi kihívásra adnak választ, így vidéken leggyakrabban a nehezen foglalkoztatható emberek önszerveződésre képesítését és értelmes munkához jutását tűzik ki céljukul. További definiálással és modellezéssel jobb megvárni a szektor jogi konstitúcióját, eladdig pedig amolyan *használatkonstrukciók* segítségével vegyük sorra a mezőgazdasággal kapcsolatos fellelhető tipikus eseteket és igyekezzünk

gazdaságszociológiai szövegösszefüggésbe helyezni azt a tartalmas trendet, amelyet képviselnek. Ez a tanulmány arra is vállalkozik, hogy a tudományos áttekintés mellett rámutasson egyes kézenfekvő közpolitikai következtetésekre is.

Közvetlen értékesítés

A közvetlen értékesítés² közkeletű meghatározása szerint itt a kereskedelem kikapcsolásáról van szó, a termelő úgy jut piacra, hogy közvetlen kapcsolatba lép a fogyasztóval. Az érintettek³ az általuk előállított élelmiszereket a kereskedelem hozzáadott értékéről lemondva árulják, vagy eladják éttermeknek, szállodáknak, közvetítési intézményeknek mint végső fogyasztónak. A farmról történő eladástól abban különbözik ez a rendszer, hogy nemcsak helyben, hanem távolabbi régiókban vagy akár a fővárosban is lehet értékesíteni – de akármennyire cél is a piacra jutás támogatása, a lokális jelleget azért fenn kell tartani. A lokalitásra vonatkozó szabályozás a határt most a szomszéd megye határánál húzza meg, illetve a főváros speciális nagysága miatt beleérti a fővárosi terítést is. A közvetlen értékesítés e csatornáinak kialakításával-bejáratásával a korábbi „kötöttpályásnak” is nevezhető termékértékesítés rendszere lassanként átadja helyét egy szabadversenynek is tekinthető, összetett, posztmodern összevisszaságnak, amely jobban ellenállhat a krónikus hazai élelmiszerinflációs nyomásnak és amelyből mindenki jobban jöhet ki⁴. Perspektivikusan itt az úgynevezett *közösség által támogatott* mezőgazdaság (CSA) egyik formájával állunk szemben, ahol a fogyasztói vagy termelői oldal szűkegképpen egy közösség formájában, ökoszociális cserepartnerségben jelenik meg. Ha a termelői oldal tömörül közösségbe, akkor helyi piaccal vagy éppen termelőségvetkezettel állunk szemben, ha pedig a fogyasztók állnak össze, akkor a cél rendszerint az, hogy egy szomszédság kapcsolatot találjon egy gazdasághoz, részt vállaljanak annak üzleti kockázataiban és arányosan részesüljenek terményeiben. Ennyiben tehát a közvetlen értékesítés – akár piacon történik, akár más csatornákon – kielégíti a szociális gazdaság legfontosabb kritériumát: a munkaadó és munkavállaló cserekapcsolatának lecsupaszított dichotómiája helyett valamely működő közösség egymásra találását és érezhető jelenlétét látjuk a gazdasági tranzakciókban.

A közvetlen értékesítés nóvuma abban áll, hogy – szemben a mai politikai retorikával – nem a *magyar* kistermelőket mint olyat kell ösztönözni benne, hanem a *helyieket*. És ez nem ugyanaz! Az élelmiszer-termelésben tapasztalható globalizációnak – aminek Magyarország egyértelmű nyertese – ugyanis nem a nemzeti az igazi ellenpólusa-kiegészítője, hanem a városkörnyéki. A helyi gazdaság támogatása mindig és minden ízében eurokompatibilis. Ezzel szemben a nemzeti szintű önvédelem és az ezzel járó magába zárkózó protekcionizmus azonban mindig konfliktusokhoz és az exportpiacaink elvesztéséhez vezet. A helyi és szolidáris gazdaság fejlesztése a globalizáció jó kiegészítője, márpedig nem megállítani kell a globalizációt, amelynek Magyarország sokszoros haszonélvezője, hanem segíteni kell a globalizáció egyes veszteseit azzal, hogy új esélyt teremtsünk számukra. Ez az esély pedig nem az önellátásban, önerőre támaszkodásban rej-

lik, hanem a helyi gazdaság fellendítésében, a nagykereskedők áru kínálatával szemben támasztott helyi termékekre alapozó verseny sikerében.

Bár senkinek nem lehet kétsége afelől, hogy a kereskedelmi vállalatok együttműködése elengedhetetlen a hazai agrárágazat sikeréhez, a kisléptékű élelmiszer-rendszerekre támaszkodást és a közvetlen értékesítést sajnos mint *ellenszert fogják fel az áruházláncokkal* szemben – nemcsak a jelszavakban, hanem a vidékfejlesztésben is. Az effajta *defenzív* lokalizáció azonban alapos félreértés,⁵ sokkal inkább helyénvaló a kislépték párhuzamos felfogása, minél több új szereplő piacra léptetése a *laissez faire* jegyében. A helyzetre ma ugyanis az jellemző, hogy alig van őstermelői kínálat, a nagymenőkön kívül alig-alig foglalkoznak az emberek kertészettel, gyümölcsstermesztéssel. A külföldi tulajdonnal szembeni harc azért is kontraindikált, mert a későbbiekben aztán a szolidaritás ezen új kis körei esetében is nemzetköziesítésre nyílik majd lehetőség.⁶ A piaci verseny illetően nem null-összegű játékként felfogása a gazdaságszociológus hűvös szemével logikusnak tűnhet, de egy tejtermelő szemszögéből bizony érthető, amikor szidja a kereskedőt (plázákat meg multikat, ahogy ők mondják), hogy a választék bővítése érdekében 92 százalékban vizet tartalmazó magyar tejet Olaszországba *utaztatja*, és mihozzánk pedig a szlovákokat *hurcolja* be. Mindent egybevetve mégis jobb, ha egy gazda, mások üzletpolitikája helyett, a maga kínálatának piacra juttatásával foglalkozik: ennek megvannak a maga kitaposott és jövőbe mutató, sőt futurisztikus csatornái, erről szól a közvetlen értékesítés, a helyi gazdaság promóciója, a városkörnyékről származó minőségi fordulat médiába is lassan beszivárgó diskurzusa⁷.

A win-win versus null-összegű játékok közti különbséghez hasonló apró jelentésmódosításra szorulnak a napjainkban újra divatozó *bojkott* felhívások is. A „vásárolj magyar terméket” felhívások – társadalmi célú reklámkampányok – a *fogyasztásban is megnyilvánuló állampolgárság* korrekt esetei és ennyiben csak ösztönözni lehet őket – még akkor is, ha tágra nyitott ajtókon dörömbölnek.⁸ Az ügyben rejlő politikai gyúanyag miatt az egyedül fenntartható megközelítés itt is az lenne, ha ragaszkodván a fogyasztói állampolgárságban rejlő pozitív felfogáshoz, a „magyar” helyét a kampányokban át tudná venni a helyit hangsúlyozó „távolságvédelem”. Ha tehát a „magyar termék” (logikailag és jogilag sajnos egyaránt lehetetlen) meghatározása helyett a helyi termék *heurisztikusan elégséges* és kilométerben lekorlátozható meghatározásán törnénk a fejünket. Ekkor azt hiszem tökéletesen eurokonform megoldást találunk ugyanarra az egyértelműen pozitív értéktartalmú feladatra – nevezetesen a helyben megtermelt jövedelem egyik részének helyben tartására.

Egy másik megközelítésben is előre lehet lépni az élelmiszer-gazdaság lokalizációjában. A városkörnyéken folyó spontán, nem mezőgazdasági jellegű földlekkötések megnehezítése érezhetően erősíteni képes a helyi mezőgazdaságot, mert a városkörnyéknek kitüntetett szerepe van a közvetlen értékesítés felemelésében. Valahogy úgy, ahogyan azt már Erdei Ferenc is ábrázolta a tanyás mezővárosok és a város körüli kertként művelt övezet kapcsán, és ahogy már ő is szóvá tette felemésztődésüket. A közvetlen értékesítés piaci részarányának növelése, mint a plázáknak támasztandó verseny eurokompatibilis színtere, ugyan nem a régi második gazdaság (főfoglalkozás és ház körüli kiegészítő

gazdálkodás) mintájára megy végbe ma Magyarországon,⁹ az Erdei-leírások azonban ma is érdekesek, hiszen ez a fogalmi hagyomány a szociális gazdaság alakuló magyar változatának konstitutív eleme lesz. A földlekötések lassítása, a zöldmezős beruházások visszaszorítása a barnamezősők irányába, illetve a belterületbe vonások mérséklése egy GSZB-határozat formájában ma már uniós politika rangjára emelkedett.¹⁰

Az új földtvény koncepciója – amely a nemzeti önvédelem garanciális intézményrendszerét (akármit jelentsen is a 2010 utáni állami új beszéd e kifejezése) hivatott szaporítani, de ezúttal „finomítási iterációk” nélkül – egyből eurokonform módon – is kitér arra, hogy a főszabálytól eltérően kijelölhető olyan városkörnyéki kisparcellás övezetek, ahol a földműveléssel nem foglalkozók is tulajdont tarthatnak fenn (Vidékfejlesztési Minisztérium 2012). A törvényen dolgozó jogi iroda ugyan hűségesen itt is a „spekulánsok” elleni harcban teszi az engedményt, valójában azonban – még ha ők ezt még nem tudják is – már a városszéli lakótelepektől nem túl messze eső parcelláikon házilagosan kerteskedő városlakók jövődjének igényeinek ágyaznak ezzel meg.

És egy további helyreigazítás: a kisléptékű élelmiszer-rendszerekkel kapcsolatos új kistermelői rendelet szerzőinek önértelmezése szerint a hazai szociális gazdaság regionális vonatkozásait alapozta meg. Valójában azonban csupán a kisvállalkozói szektor közétkeztetési, iskolaellátási és más közvetlen értékesítési lehetőségeit tágitotta ki a nagyvállalkozói versenytársak rovására. Az még sajnos várat magára, hogy a szociális vállalkozók is benyomuljanak ebbe a létrehozott piacvájatba, egyelőre itt csak néhány elszigetelt pozitív kezdeményezésről lehet beszámolni¹¹.

Ügyszintén félreértés, ha új *munkahelyek teremtését* várjuk el a kisléptékű élelmiszer-rendszerektől – ezek inkább az önfoglalkoztatásról szólhatnak a szezonalitáshoz kötöttség miatt. Amiképpen a nagyvárosokban egyre divatosabbá váló női csereklubok hálózatától – ahol feleslegessé vált vagy be nem vált ruhadarabokat csereberélhetnek – sem várhatjuk azt, hogy forintban elért eredményt hozzanak, azonképpen a helyi őstermelői piacok is inkább a *megélhetésben* nyújthatnak segítséget, semmint önálló egzisztenciát teremtenének. A gazdapiacokat éppen azoknak találták ki, akik nem kizárólag a mezőgazdaságból, saját földjük műveléséből kívánván megélni, lehetőségük legyen eladni az árut a benne rejlő gyakran kézműves minőséggel felérő tisztas áron, és nem csupán nagy tételben.

A helyi gazdaság előnyben részesítése kapcsán még az *emancipáció* felvetése sem túlzás. A gazdasági teljesítmény egy részének az ott élő emberek között tartásával, a lecsupaszított árukapcsolat gazdag személyközi viszonyokkal feltöltésével ugyanis még nem fognak megoldódni a helyi társadalmat kínzó gondok az esélyek egyenlőtlenségétől a független civil mentalitás hiányán keresztül a polgárbarát településfejlesztésig.

Helyi piacok

Az őstermelő és kistermelő fogalmába elengedhetetlenül beleértendő az, hogy számára nem életszükséglet a növekedés és tőkefelhalmozás. Ez a kritérium egyébként a

szociális gazdaság *sine qua non*ja is, bár a helyi mezőgazdasági termelők nem tekinthetők szociális vállalkozásnak, lévén, hogy önmagukban véve ők nem társas szervezetek. Az őstermelők ebben az összefüggésben úgy jönnek képbe, hogy akár a helyi piacon értékesítenek, akár valamely fogyasztói szövetkezeten keresztül, szükségképpen a közösség-támogatta mezőgazdaság koncepciójába illeszkednek.¹² Míg tehát a növekedés nem része a célfüggvénynek, addig a szövetkezés a helyi termelők között elengedhetetlennek látszik. Egyre kevesebb termékkel foglalkoznak ugyanis kistermelői szinten és így csak egy hálózat részeként képesek stabil termék alapot biztosítani bármely értékesítési cél számára. Míg a megélhetést javíthatja a helyi gazdaság, addig a munkahely működtetése már a globális piac dolga legyen, mert az önmagába zárult helyiből önmagában sehol sem lehet megélni, a nemzeti öncélúság pedig – ha egyáltalán – csak a nemzetköziségben való ügyes elhelyezkedéssel együtt nyújthat fenntartható mintát! A minimálbér körüli foglalkoztatást, kiváltképpen pedig a tartósan munkanélküliek segélyezését viszont kiegészítheti-felválthatja a helyi ökoszisztémára alapozó szociális vállalkozás. Ez a legszerényebb vállalkozási forma minden körülmények között képes a résztvevők alapvető emberi-állampolgári szükségleteinek megszervezett sajátmunkával elért részleges fedezésére.

Ilyen megélhetési összefüggésben ma Magyarországon leggyakrabban a helyi termelői piacokat említik. Ezek évtizedek óta léteznek, ma inkább csak hátszelet kapnak¹³ – ez a politikai támogatás persze a mi körülményeink között sajnos azt is jelenti, hogy az egyik üresen álló MÁV-épületet kap¹⁴, a másikat viszont a tisztiorvosi hatóság zaklatja, és folytatólagosan bezáratással fenyegeti¹⁵. A helyi termelői piac kategóriája abban különbözik az üzemszerűen működő piacoktól, vásárcsarnokoktól, hogy az engedélyeztetésére, működtetésére és higiéniai követelményeire egyszerűbb követelményt szabnak meg.

A lokalitás meghúzott határain belül az élelmiszer-biztonsági előírások nem érvényesek. Elég a közösség által készített, a szakma által elfogadott és a hatóságok által jóváhagyott „jó higiéniai gyakorlat” betartása. A feltételezés ugyanis az, hogy az egymással cserélő (valójában inkább eladó és vevő) emberek ismerik egymást, és ez bizalmat kölcsönöz nekik tranzakcióikban. Ez a mozzanat a legfontosabb, ugyanis az élelmiszerbiztonságban a transzparencia gyors ütemben differenciálódó, a vásárló számára ellenőrizhetetlenül elidegenedett fogalom, ennél fogva a közbizalom itt fordítottan arányos a jólétesültséggel. A személyes meggyőződés – például helyi termelőnk portájának meglátogatása útján – azonban minden kétséget képes eloszlatni, talán csak egyedül ez képes rá.¹⁶ Ma már könnyített feltételekkel nyithatók termelői piacok. A kistermelő a piac felvése szerinti megyében, vagy a piac 40 kilométeres körzetében, vagy Budapesten az ország területén bárhol működő gazdaságából származó mezőgazdasági, illetve élelmiszeripari termékét értékesítheti. A kereskedelmi törvény határozza meg a helyi termelői piac fenti fogalmát és a „könnyített” üzemeltetésükhöz elég bejelentést tenni a Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatalnál vagy az önkormányzat jegyzőjénél – tehát nem szükséges a piacüzemeltetési engedély.

Az élelmiszer-biztonsági általános szabályok – állat-egészségügyi és élelmiszer-higiéniai előírások – alóli felmentés a falusi piacnak is jár, mint a közvetlen értékesítés vala-

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

mennyi formájának, hiszen a termelő és fogyasztó közti kereskedőmentes kapcsolatnak az a lényege, hogy az élelmiszerlánc-felügyelet helyett az érdeklődő fogyasztó maga megtekintheti a termelő portáját, hogy az ott végzett munka körülményei megfelelnek-e az igényeknek. Ez mindenképpen a legnagyobb bizalom forrása.¹⁷ A bizalom egyelőre inkább a fogyasztó irányában működik. A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH) közleménye szerint ugyanis egyedül Csongrádban a 26 vizsgálatból 16 esetben az „őstermelő” számlát mutatott be az áru származásáról. Az ellenőrök a termőhelyig követték az áru útját: hat személy esetében, akik állították, hogy az áru saját termelésből származik, a termőhelyi szemle során bebizonyosodott, hogy a megjelölt helyszínen a kérdéses termék termesztése nem folyt. Négy esetben az őstermelőként árusító személy őstermelői igazolványt sem tudott a helyszínen, illetve a nyolcnapos határidő lejártával bemutatni. A NÉBIH és a megyei kormányhivatalok növény- és talajvédelmi igazgatóságainál az éves *piac-ellenőrzési program* két továbbra is kiemelt területe az ál-őstermelők kiszűrése, valamint a primőr termékek származásának és nyomon követhetőségének vizsgálata. Ebből az következik, hogy nem eléggé helyiek nálunk a helyinek nevezett piacok. Öngazgatásuk nincs egyelőre meg, nem is önszerveződők, hanem gyakran a piacra jutás állami elősegítésekor alakulnak csupán meg.

A civil érdekérvényesítés¹⁸ érte el ezt a sikert, hogy – ez a fontos mentesség ugyanis sikerértékű – a helyi piac természet adta csoporttulajdonként (önszabályzó kisléptékű élelmiszer-rendszerként, *közjóként* és nem eljogiasított önkormányzati közszolgáltatásként) működhet.¹⁹ Közjön olyan értékteremtést értek, amely nem állami, önkormányzati közszolgáltatásként vagy éppen piacon elérhető (ún. univerzális) vállalati szolgáltatásként valósul meg, hanem csak úgy ott van, elérhető. A közjó mindig az együttműködő hálózatok összeadó felhajtó erejéből táplálkozik: minél több a résztvevő, annál jobban kombinálhatóak a lehetséges kapcsolatok, annál színesebb a kínálat – akár csak a wikipédiánál vagy a közösségi portáloknál.

Az őstermelői piac fogalma némiképpen az *agóra* fogalmára is utal. Az árucseréhez kapcsolódó normális pénzmozgás mellett az efféle köztereken megvalósított rendezvényekhez, falunapokhoz kapcsolódó, csereberét, kóstoltatást is lehetővé tevő termelői vásárt és forgatagot jelent ez a fogalom. Mindig a piacot rendező településen vagy annak körzetében lakó magánszemély kap lehetőséget a kitelepülésre. Az áruk összetevőinek nyomon követhetőségét a szervezőnél való regisztráció biztosítja. Saját portáját elhagyva kitelepülhet a rendező településen lakó falusi vendéglátó is, ő tájleltékű élelmiszereket értékesíthet, amelyeknek hagyományos előállításuk, receptúrájuk van, utánozhatatlan termékjellemzőik egyediséget kölcsönöznek számukra (minden jogi védettség nélkül). Sokféle formában és üzleti megoldásban működnek tehát ilyen piacok, az én értékelésemben a leghelyesebb, ha a falusi piacot mint a helyi ökoszisztéma közösségi terét, őseinktől ránk hagyományozódott köztulajdonnak fogjuk fel. Annál is inkább, mert itt az önkormányzati bábáskodásnak, a közszolgáltatás felé terelésnek semmi tere nincsen, a piac tökéletesen elvan „magára hagyottan” is.²⁰ Már az is túlzás, hogy pályázatokon befogadnak olyan piacnyitási kérelmeket, amelyek hűtőházzal és raktárbázissal kívánják megfejteni a piacteret, ami helyi piac esetében a lényeg elsikkadását mutatja.

Gyakran egyesület által hitelesített kitzúzó is jelzi a vásárlóknak, hogy az árus a saját, ellenőrzött (reálisan inkább ellenőrizhető)²¹ gazdaságából származó termékét kínálja. A városi vevők számára is komoly előnyökkel jár, hiszen hosszú távon mindenkinek fontos, hogy felépüljenek a közvetlen értékesítés csatornái a város és a városkörnyék termelői között.²² Ezzel lezárom a városkörnyékiség fogalmának rekonstruálását, amelynek gazdag hazai hagyománya van, és amely európai közösségi politikaként is kifejti hatását. Ez a megközelítés segíthet abban, hogy a globalizáció káros kinövéséi elleni gazdaságpolitikai teendőinket a fejről a talpára állítsuk, a füllel hallhatóan csikorgó európai visszhangot keltő nemzeti szintről a gazdaság lokalizálásának sokkal könnyebben kezelhető szintjére szállítsuk le.

Egy másik felmentés pedig a *kislépték* fogalmához kötődik – akárcsak a kisebb területű mezőgazdasági szervezeteknek egyszerűsített adózási és támogatási rendszerük van, úgyszintén a kisleptékű élelmiszer-rendszereknek saját szabályozása van. Egy további másság: míg a kereskedelmi hatóság által kiadott vásár-, illetve piacüzemeltetési engedély birtokában üzemeltethető, addig a termelői piac számára elegendő a bejelentés-egyelőre elvileg, de távolról sem ez a gyakorlat még.

Befejezésül még annyit szeretnék megjegyezni, hogy ha valaki sokallná ezeket a mentességeket,²³ az vegye észre a következőket. A mezőgazdaság irányításában ma közkeletű az álláspont, hogy (1) a helyi termékek piacra juttatása egyenlő az élelmiszerek piacának „visszaszerzésével”; továbbá (2) addig, míg a gyógyszerrel meg a fegyvert ki lehet vonni az áruk szabad áramlásából, akkor ezt az élelmiszerral is meg kell tenni, mert az is úgymond nemzetstratégiai kérdés. Véleményem szerint azonban (ad/1) itt nem visszaszerzésről van szó, hanem békés egymás mellett élésről. A plázákban az élelmiszer mindig olcsóbb lesz, a frissességre és minőségre tevő közvetlen értékesítés inkább a középosztály számára és a mindenkori ellenkultúra számára jelenhet igazi vonzerőt. Aki plázastopot rendel el, az a szegényektől az alsó középosztályig és az alkalmazott értelmiségig húzódó kontinuum ellenében cselekszik. A helyi piacokat egyelőre konstituálni kell, a termelőket pedig munkára biztatni, birtokpolitikailag őket támogatni. Ma egyszerűen nincs érdemleges városkörnyéki kínálat zöldségből és gyümölcsből – helyi élelmiszerből pedig egyáltalán nincs! Ha majd egyszer mégis beindul ez a kínálat, akkor ki fog derülni, hogy egy egészen más piaci szegmensben vannak mint a szupermarketek. Ahol pedig lábra kapnak majd a helyi termelők, ott a szupermarket fog elsőként helyi polcokat nyitni. Ami pedig az élelmiszer-kereskedelem nemzeti alapokra helyezését illeti (ad/2), erről csak beszélni lehet, cselekedni ebben az irányban sajnos nem, mivel az azonnal exportérdekeinket kannibalizálja.

Minden országban az önkormányzati állami politika rangjára emelik a leggyakrabban szövetkezeti tulajdonban – tehát köztulajdonban – álló helyi piacok támogatását. Japánban pl. „Chisan chiso” (vedd a helyit!) néven mozgalom indult, amelyet jól kiegészít egy kommunikációs kampány is, amely mára elérte, hogy az őstermelők piacai (choku bai jo) az országos élelmiszerforgalom mintegy 10 százalékát tudhatják magukénak.

A falusi kispiac tehát egy újjáéledt *ön szabályzó* intézmény, ahol minél többen árulnak, annál színesebb a kínálat, de soha sincs túlkínálat, mert akkor osztódni fog (egy még ki-

sebb térségre terjed ki). Kisebb vevőszám esetén pedig hosszabb lesz a tranzakciós idő, ami nem más, mint közösségteremtés. Világos határt kell húzni, hol van vége a *lokalitás*-nak (ahol még ismerik egymást), és hol kezdődik a *globális* piac (befektetők és értékesítő szakemberek világa). Lokális termék az, amiről mi városiak nem tudunk: aminek ugyanis *híre* megy, az már a világpiacon világába tartozik és a határ ott egyhamar a csillagos ég. Itt jegyzem meg, hogy a helyi termelés, valamint a helyi hírekből és helyi hirdetőkből táplálkozó ún. *hiperlocal* újságírás nagyon hasonló ökoszisztémában, üzleti modellben működtethető és egyik sem teszi fölöslegessé az áruházláncokat és országos napilapokat. Tézisként szeretném összefoglalni, hogy az őstermelői piac fogalma természetadta köztulajdonként fogható fel. A *Commons* kutatásának nagy nemzetközi áramlata van, a téma kutatásához a magyar tudományosság ezzel a kategóriával járulhat hozzá.

Közösség-támogatta mezőgazdaság

Ha – tisztesség ne essék szólván – nemcsak orvosunkhoz vagy gyógyszerészünkhöz fordulhatunk, hanem adott esetben parasztunkhoz is, akkor már közösség-támogatta mezőgazdaságról beszélhetünk. Még jobb, ha nem elszigetelten tesszük ezt, hanem csoportosan, szomszédsági alapon, vagy akár egy informális fogyasztási miniszövetkezetbe tömörülve is.

A városkörnyéki gazdáknak nem lehet céljuk az, hogy az olcsó, ismeretlen eredetű élelmiszerek árába épített szállítási költségekkel versenyezzenek. Ezzel szemben határozott versenyelőnyt biztosít számukra, ha a szokásos szállítási és hűtési folyamatokat kihagyva friss árut visznek a piacra – még ha ezt csak a szezonálitáshoz kötöttség kemény korlátai között tudják is teljesíteni. A frissességhez társulhat még a személyesség is – e kettő már olyan minőséget és hozzáadott értéket képvisel az élelmiszerkereskedő portékájával szemben, ami indokolhatja a szükségképpen drágább árfekvést. Némileg ironikus helyzet, hogy az értékesebb áru leggyakrabban egy üres városi telken egy furgonból kerül ma kiosztásra.

A helyi piac azonban csak az egyik lehetőség a közvetlen értékesítésre. A közösség-támogatta mezőgazdaság igazi terepe ott mutatkozik meg, ahol az úgynevezett dobozrendszer honosítja meg, amelynek lényege a termelők által kínált házhozszállítási szolgáltatás. Lényegében ilyenkor is közvetlen értékesítés valósul meg, azonban ez már túlmutat az őstermelői piacon, mert stabil termékálap²⁴ mellett tartós kapcsolatokat hoz létre termelők, elosztók és fogyasztók között.

A fogyasztói oldalt közösségbe fogni képes megoldások között említhető, amikor egy közösségi portálon, saját honlapon szerveződik egy vásárló közösség és olyan szerződést kötnek a városkörnyéki gazdával, amely a termékből való részesedéssel ér fel. Sok dobozrendszerrel ugyanis elosztó-közvetítő köti össze a termelőket és a fogyasztókat.²⁵ Ha nincs közvetítés, és a gazda egyenként szállítaná ki megrendelőihez az áruját, akkor ez tovább drágítaná az értékesítést – van ilyen is, de nem áll nagy jövő előtt. A házhozszállítást át lehet hidalni kreatív megoldásokkal, depók létesítésével vagy szomszédságok

kiszolgálásával. A dobozrendszerrel virtuális szövetkezetbe fogott fogyasztók sok esetben részben vagy egészében előfinanszírozzák szezonális fogyasztásukat – ami ugye nagy előny a gazda számára. Az előre meghatározott és befizetett összegért cserébe előre meghatározott értékű, ám a szezontól és a terméstől függő tartalmú élelmiszercsomagokat (dobozokat) kapnak.

Az élelmiszerkereskedelmi üzletláncok kínálatával párhuzamos értékesítési csatornáként is megszervezhetőek tehát a fogyasztók. A helyi termelőket helyzetbe hozni igyekvő marketingmunkának az a lényege, hogy valamely minőség fejében (pl. frissebb, mert helyi) az elérhetőnél magasabb ár megfizetésére vegyék rá a kör tagjait, vagy bármilyen helyi közösség tagjait. A motiváció: a célcsoport vásárlásával támogatja a helyben készült termékeket, a helyi szociális gazdaságot. Mindez persze bizalmat és elköteleződést igényel a vásárlótól, hiszen közel sem biztos, hogy ugyanaz lesz a dobozban, amit épp enni szeretnénk, vagy hogy megtaláljuk a piacon azt, amit szeretnénk. Sokak számára ez még vonzó is lehet: ami jön, abból főznek, nem kell előre tervezni. A rendszerbe bevont, előre szerződött termelők ilyen módon kevésbé vannak kiszolgáltatva a termés alakulásának, termékeiket hetente rendszeresen tudják piacra vinni.

Ez a nonprofit marketing akkor lesz sikeres, ha képes felkelteni egy szelíd ellenkultúrához tartozás érzését a városi-helyi fogyasztók összeverbuvalódott közösségében. Ez volna tehát a plázák és multik elleni érdekvédelem és érdekharc igazi terepe Magyarországon! Nem a különadó, a magyar áruk polcszázalékának előírása¹⁷, végképp nem a „magyar önerőre támaszkodás”, a magyar áruk vásárlásának kampánya stb., hanem a helyi gazdaság kínálatának elindítása, majd fellendítése. A minőségi, friss és helyi élelmiszer ugyanis önértékénél fogva versenyképes a globális vagy éppen országos piac áruival szemben. A *haza* fogalmát nem utolsósorban a regionális konyhák ízeivel is körülírhatjuk.

A dobozok, e modern mezőgazdasági *részesrendszer* lényege, hogy a fogyasztók kockázatvállalásukkal részt vesznek a termelés finanszírozásában is. A gazdálkodók minden termelési szezon elején felméri az adott termelési szezon költségeit, a termés mennyiségét (nagyban igazodva a fix vevőkör igényeihez), majd ennek megfelelően „részjegyeket” bocsátanak ki. A vásárlók ezeket veszik meg (akár egy egész évre) előre, ezt követően pedig hétről-hétre megkapják részüket – a zöldségsdobozok (de akár frissen fogott halak, friss húсок) közvetlenül a gazdaságból (halászatból, állattenyésztésből) érkeznek. A nagyobb választék kedvéért vagy a szezonális korlátok áthidalásért akár olyan újabb gazdaságokat is bevonhatnak a fogyasztók, amelyek olyasmit is tudnak nyújtani, amit az „anyagazdaság” nem. A gazda mindenesetre egy dedikált piachoz jut, ahol állandó fix számú fogyasztóval számolhat-tervezhet.

A közösségileg támogatott gazdaságok esetében a termelőkkel való kapcsolat olyanmire fontos, hogy a „részvények” árban rendszerint bizonyos pénzösszeg mellett valamennyi munkaóra is benne foglaltatik. Sőt, olyan példák is ismertek, ahol az elsősorban fogyasztókból szerveződő közösség maga a gazdaság (a föld, a gyümölcsfák, az állatok, az épületek és minden termék) tulajdonosa, és ők foglalkoztatják a termelőket is, akik nekik termelnek. Ilyenkor a tagok a termékeket minden további térítés nélkül kapják, igényeiknek megfelelően.

A városi ember számára ez a közösség-támogatta mezőgazdaság egy ún. közösségi önszervező modellel ér fel. Ha jómódú, akkor a minőséget látja benne, ha pedig alulfoglalkoztatott, mint a legtöbb városiak, akkor időt tud benne pénzre váltani vagy pénzt tud benne idővel kiváltani. Egy urbánus network alakul tehát arra a célra, hogy az üzleti cserekapcsolatnál mélyebb elkötelezettséget vállaljanak egy megkülönböztetett beszállító felé. Ezek a modellek – a szívességbanktól a családi napköziken át a csereklubokig – ennyiben az *aktív társadalmi befogadás* jó eszközei²⁹, mind segítenek a forrásoknak a keletkezés helyén való megkötésében, felérnek egy önszerveződő civil szervezettel.

Egy ígéretes példa a Pro-Cserehát Egyesület Lecsó programja, amely egy 115 fős termelői hálózat kialakításáról és a szociális segély kiváltásáról szól fenntartható vállalkozási bevételekkel a résztvevő családok számára 3 éves távlatban. Mellékhatásként megvalósul a gazdálkodók családja és a helyi közösség egészséges termékekkel ellátása. Talán még a környezettudatosság javulása is megfigyelhető a helyi közösségekben, ahol a projekt jelen van.³⁰ Ez az útja a régió hírnevének megváltoztatására problémás területekből egészséges termények és rekreáció helyszínévé. Megjegyzem, projekttervük tanúsága szerint marketinggel is akarnak foglalkozni, ami éppoly félreértés, mint a fővárosba szállítás.

Nagykállón nemrégiben indították el a helyi őstermelők által megtermelt mezőgazdasági termékek piacra segítését célzó Kállai Kettős Tájtermék Programot. Az önkormányzat ezzel a kezdeményezéssel olyan üzleti modellt tűzött ki célul, ahol a termelés, a munkahelyteremtés, és a helyben megtermelt termékek piacra segítése egységet képez. A helyi piac segítségével a helyi vásárlóerőből a termelő profitál, azaz a pénz a városban marad, a haszon a helyi gazdaságot erősíti. Egy közalapítvány az önkormányzattól külterületi termőföldeket vásárolt és ezeken a volt önkormányzati területeken folyamatosan folyik állattenyésztés és zöldségtermesztés, miközben összeszerveződik egy termelői közösség, amely egy márkanév alatt közös értékesítésre vállalkozik. Az élelmiszereket márkázzák, és a márkanév tudatos marketing tevékenységgel épül az eladhatóság és a piaci szerepnövelés érdekében. Az induláshoz a közalapítvány felhasználta a Magyar Tájtermék Egyesület ajánlásait, és hozzálátott a helyi termelők felkutatásához, hogy első lépésben a nyíregyházi piacra, aztán a későbbiekben egyéb piacokat is megtalálva koordinálja az értékesítést. A külső megfigyelő számára feltűnő, hogy nem az eladatlan áru keres magának új értékesítési csatornát, hanem nehezen foglalkoztatható emberek számára keresnek – mások – munkaalkalmakat. A közalapítvány tudatformáló feladata, hogy megtalálja azt a munkaerőt, amely rendelkezik megfelelő tudással, felkészültséggel, de piaci jutási lehetőségük valamiért korlátozott.

Tézisként szögezhető le, hogy a szociális vállalkozások a vidéki Magyarországon nagymértékben a „közösség-támogatta mezőgazdaság” kérdéskörében értelmezhetők. A szociális gazdaság minden országban más jelent, nálunk minden jel szerint itt alakul majd ki a súlypont, amely egyszerre szolgálhatja az inkluzív gazdasági növekedés jegyében a nehezen foglalkoztatható munkaerő ügyét és a „small is beautiful” jegyében a mezőgazdasági nagyoknak támasztandó verseny ügyét.

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

A családi gazdaságok új cselédségének és a kényszerelemektől sem mentes közcélú foglalkoztatás alternatívája: a szociális gazdaság

A vidéki foglalkoztatás egyik fő akadálya az, hogy a magyar gazdaság szerkezete olyan, hogy kevés segédmunkára és még kevesebb betanított munkára van szükség. Ha több családi gazdaságunk lenne, ahol reggel e-mail helyett élőszóban elmondják a munkaerőnek, mit várnak tőle aznap, akkor ott még foglalkoztathatók lennének azok az emberek is, akiknek idegállapota, kommunikációs lehetőségei számára egy vállalat hierarchikus szerkezete már leküzdhetetlen kihívást jelent. Ám lássuk be, az antiszociális gazdaság efféle státusai – egy családi panzióban, családi gazdaságban ahol a munkajog hatályát veszti és személyi függéssé alakul át – a régi cselédség újraeledésével egyenértékűek!

Az önkormányzati közmunka alapvető alternatívájaként a vállalkozóvá válást segítő programok ajánlhatók, amelyek jó esetben társadalmi vállalkozásokká fejlődhetnek. Ezt az alternatívát egyébként a kormány is érzékeli, ha a megfelelő hangsúlyokat még nem találta is el, hiszen a szociális gazdaságról a munkahelyteremtés kapcsán beszélnek. Sajnos azonban a munkahely teremtése a végeredmény lehet csak: előbb a szociális szövetkezet közösségét kell felépíteni, a valódi (nem csak állami) munkamegrendelések csak a kompetenciák megtalálását követően eshetnek majd be.

A tranzitelemekkel ténylegesen bíró közmunka (és ezzel együtt minden állami program) az adóforintok elköltésével kétségtelenül hozzájárul az *inkluzív* – a pusztán lecsepegetésnél szélesebb bázison hasznosuló – gazdasági növekedéshez. Jó példa erre a „Minden gyerek lakjon jól” Alapítvány 4 hónap időtartamú közfoglalkoztatási mintaprogram-tervezete, amelynek célja a baromfiudvarok leválasztásához szükséges drótháló előállítás. Igaz, az ezekhez hasonló közmunka programok gyakran nem mentesek a kényszerelemektől és éppolyan túlzottan drágák, amennyire az Állami Adósságkezelő Központ kötvénykibocsátásaival járó kamatteher is túl sok közpénzt emészt föl manapság. A gyakorlatban sokkal gyakoribb a minden tranzitelemet nélkülöző – tehát a próbafoglalkoztatásból a nyíltpiacra lépést elérni képtelen – az állami megrendelésnél megrekedő közmunkáltatás. Pedig nemcsak az állami munkaügyi szolgálat, hanem civilek is nyújtanak ezt segítő szolgáltatásokat.³¹

Az önkormányzati közmunkáltatás során leggyakrabban a kistérségi közétkeztetés számára mozgósítanak kertészeti és állattenyésztő telepi munkásokat.³² A munkabéren felüli költségek tekintetében az önkormányzat rendszerint pályázik, hogy el tudjon indítani egy programot. Ez a forrás, a saját erővel és állami támogatással együtt, azonban megfelelne annak az egyszeri tőkejuttatásnak is, amelyet – ha vállalkozói formában indulna a dolog – mindenképpen nyújtani kell.

Rossz, hogy kényszerelemektől sem mentes a mai magyar közmunkáltatás, de a legrosszabb, ha rotálják benne az itt dolgozó embereket, hogy mindenkinek jusson jogfenntartó közmunka. Igaz, hogy a közmunkatörvényben leírt szerepe az, hogy átmeneti időszakra adjon munkát, de a valóság az, hogy vannak olyan helyek az országban, ahol csak a közmunkákra támaszkodhatnak az emberek, mert oda nem megy munkahelyteremtő beruházás. Az ilyen forgóban munkáltatásnál előremutatóbb lenne, ha a cél azoknak a ki-

válogatódása lenne, akik későbbiekben vállalkozási formában tudnák folytatni. Ezek a nehezen foglalkoztatható emberek találjanak rá arra a kompetenciára, amelyet az elsődleges munkaerőpiac is elismer, és ennek alapján leszakad hassanak a segélyrendszerrel és adófizető, önfoglalkoztató vállalkozókká váljanak. Az így saját lábra álló emberek ezzel bőven ellensúlyozhatnák azt a versenypolitikai kárt, amelyet a közbeszerzést megkerülő, adminisztratív feladatmegoldás egyelőre okoz.³³

A *mikrohitelezés* lehetne az egyik világszerte bevált, időtálló alternatívája az önkormányzatok szervezte közmunkáltatásnak a mezőgazdaságban. Itt – pl. a Kiútprogram Zrt. szervezésében – közösségfejlesztő szociális munkások kezdik az előkészítő munkát a szegénygettókból: feltérképezik, hol érdemes csoportokat alakítani és milyen vállalkozásokat lenne érdemes alapítani. A terepmunkások ügyfeleiket csoportokba osztják, az első kis összegű hiteleket heteken belül kihelyezik, amely arra jó, hogy a nincstelenek saját magukat emeljék ki a mélyszegénységből. A pénz kihelyezésének feltétele, hogy a résztvevők alakítsanak egy önszegélyző csoportot, ahol a tagok egymás sikeréért, egymás munkaerőkölsénének fenntartásáért felelnek. A heti, pontos törlesztést tehát a pszichológia ereje is ösztönzi: a tagok támogatják egymást, ugyanakkor a csoportban erős a nyomás egymáson. A hitel további feltétele a néhány pontból álló úgynevezett életmódszabály elfogadása. Ezek közé tartozik, hogy „nem fogadok el uzsorakölcsönt” vagy „járatom a gyerekeket iskolába, óvodába”. A modell nemcsak a szegénységből jelent kiutat, hanem az alávettetségből is³⁴. A hitelkihelyezés további előfeltétele, hogy az érintetteknek ne legyen se köztartozásuk, se banki tartozásuk.

A klasszikus programjukban néhány kistelepülés egy-egy önszegítő csoportja vesz részt egy tíz hónapig tartó előzetes közösségformálási projektben, amelynek során a nehezen foglalkoztatható emberek csoportjai külső közösségfejlesztés és mentorálás mellett működtetnek egy esélykassza modellt. A program során havonta egységes összegeket takarítanak meg a tagok, és néhány hónap előtakarékosság után erre alapozva kapnak szociális hitelhez hasonló visszatérítendő támogatást.

Az effajta mikrohitelezést választók számára van lehetőség a vállalkozóvá válási támogatásra is. A bankhitel és az indulási támogatás, amit a munkacapat minden tagja egyenként fölvehet és betehet a közösbe. Ez már együttesen elegendő lehet arra, hogy kiváltsa azt a forrást, amire az önkormányzat a közmunka keret meghirdetésekor pályázati pénzt a központi államtól drága pénzen megszerez, és induló tőkeként belenyom a közmunkába – állattartó telepet állít fel, malacokat vesz stb. A közcélú foglalkoztatás nem önfenntartó és nem is fenntartható, hiszen az adófizetőkön kívül más forrást nem sikerül bevonni immár évtizede. Az egyik káros hatás a szűrő hatásban áll: ez túl erős lett azzal, hogy javarészt hosszú távú munkanélkülieket engednek be a programba, hogy jogosultsághoz juttassák őket. Így a tranzithatás háttérbe szorul. A másik káros hatás a kiszorító hatás – ez talán a legfontosabb: valóságos antiszociális gazdaság alakul ki, amikor az önkormányzati földeken a közétkeztetési beszállítás céljából zöldségtermelésre közmunkásokat verbuválnak a közintézményekkel mint megrendelőkként. Ezeket az önma-
gukban helyes kezdeményezéseket először is mihamarabb be kellene építeni a közbeszerzési törvény preferenciális részeibe, addig ugyanis versenykárosító hatásuk is mutat-

kozik. Másodsorban pedig mihamarabb önállósítani kellene a dolgozókat. Amiképpen egy állami vállalat leköti az adófizetők pénzét, amikor versenyez a magánszférával, úgy ez történik itt is – bizony elveszik a levegőt az alulról építkezés elől, ha néhány bevált év után nem alakítják át vállalkozássá a közmunkát.

A vállalkozóvá válást nehezíti, hogy a megalapítás első napjától kezdve fizetni kell legalább a minimálbér utáni járulékokat és a jövedelemadót. Egy másik ismert akadály a Startkártya: a járulékkedvezmény ugyanis önfoglalkoztatónak nem jár. Ha az ember saját magát alkalmazza, nem élhet a kártya nyújtotta kedvezményekkel, míg ha őt alkalmazza, akkor (hátrányos helyzetű térségekben) akár három évig is teljes járulékkedvezményt élvez a munkaadó. Fontos lenne, hogy ez a járulékkedvezmény kiterjeszthető legyen az eddig segélyekből élő, önfoglalkoztató szegényekre – legalább akkor, ha csoportban vállalnak munkát. Az államnak költségvetési terhet ez nem jelentene, hiszen olyan embereknek adná a kedvezményt, akik eddig nem fizettek adót, viszont ha a közösségfejlesztéssel megindított vállalkozóvá válás sikeres, akkor a költségvetésnek hosszú távon többletbevételt hoz: a segélyre nem lesz szükség, a vállalkozás ugyanakkor adókat termel. További kihívás az, hogy a vállalkozóvá válás előfeltétele egy OKJ-szintű vizsga. Vizsgázni pedig csak az tud, akinek megvan a nyolc általános iskolája. Ez a szabály egyelőre kizár olyan embereket az önerőre támaszkodásból, akiknek a munkaerőköltsége megvan, és piacépes ötletekkel önfoglalkoztatókká válhatnak.³⁵

Ha fiatalokról van szó, akkor ők tőkejuttatásban részesíthetők, amennyiben legalább 3 hónapja regisztrált álláskeresők, vagy rehabilitációs járadékban részesülnek, vagy akik az önfoglalkoztatást egyéni vállalkozás keretében, gazdasági társaság tagjaként, mezőgazdasági őstermelőként oldják meg. Pályázati nyertesként 3 millió forintig visszatérítendő, részben visszatérítendő vagy vissza nem térítendő kamatmentes tőkejuttatást nyerhetnek el a munkaügyi központoktól. Maximum 2 millió forintig vissza nem térítendő ez a támogatás, és lehetőség van 20 százalék előleg folyósítására is, tehát a foglalkoztatáspolitikára végre szakított az utófinanszírozási megközelítéssel, sőt a fedezet dolgában sem úgy viselkedik, mint egy bank.³⁶ Itt jegyzem meg, hogy amikor az önkormányzat – ma már sokszor inkább államigazgatási kirendeltséggé kiüresített önkormányzat – pályázatot nyújt be rendszerint az Új Magyarország Terv egy intézkedéséhez, hogy felszerelést, indulóállományt, likviditást biztosítson a közmunkásai számára, akkor ez a vállalkozásfejlesztési tőkejuttatás ideálisan – egy leendő szociális gazdaság keretei között – a feltőkésítendő helyi közösségi alapítvány feladata lenne. A közösségi alapítványok olyan civil szervezetek, amelyek egy adott térségben adományokat gyűjtenek, majd az összegyűjtött összeget szétosztják a térség gazdaság- és vidékfejlesztési projektjeire. Ez a közalapítvány gondoskodhatna a későbbiekben – hitelprojektje exit stratégiájaként – a vállalkozási formába tranzitálásról, start-up szervezetté alakulásról is.

Egy önkormányzati tisztviselő számára a munkanélküliség elleni harc a végsőkéig leegyszerűsítve a következőképpen jelenhet meg: az első és legfontosabb feladat a nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedés ösztönzése és támogatása célzott bér- és járuléktámogatásokkal, kiemelt figyelmet fordítva a mikro-, kis- és középvállalkozásokra. A második esély a közfoglalkoztatás pillérében áll, itt azok számára szerveznek munkalehetőséget a

települési közfeladatok keretén belül, akiknek az üzleti világ nem kínál megoldást, reális munkalehetőséget, de még mutatkozik remény a visszavezetésükre. A harmadik pillér a szociális gazdaság, amelyet tőkejuttatással kell beindítani és a későbbiekben a foglalkoztatást alapvetően saját bevételekből lehet megszervezni. Itt a kereteket nem határolja be semmi, viszont a résztvevőknek nem elég dolgozniuk, hanem igazgatniuk is kell a szervezetüket. Ezt persze nem tudják, innen az a gyakori panasz, hogy magukra hagyják őket. Valójában tehát az az igazi szociális gazdaság, ahol a bizonyos értelemben *hibrid* szervezetben nemcsak dolgozni kell, hanem mindenki számára valamit ügyvezetni-menedzselni is.

Megoldást hozhatna, ha ezt a harmadik pillért kiterjesztenék mindenkire életkorától függetlenül, aki közmunkában dolgozik, feltéve – és ez egy nagy ha – a megszerzett tapasztalata és bizonyított munkaerőköltsége alapján spin-off, levállással önállósodó vállalkozást kíván indítani.

A szociális gazdaságban inkább a szervezetek integráltsága hiányát lehet gyakorta fel-
említeni, ami azonban itt nem a társadalmi befogadás előtt tornyosuló akadályok eltávolítását, hanem inkább a termékértékesítés csatornáinak bizonytalanságát jelenti. Egy másik példával megvilágítva: míg a sportgazdaságban a futballakadémiák olyan elszigetelt rezervátumokat hoznak létre, amelyek az utánpótlás megoldásán kívül mit sem érnek, addig egy grundfocizásba halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeket bevonó egyesület úgy képes kiválasztani a jövő profijait, hogy mellette integrálja a többieket is.

Az integráció leggyakrabban itt azt jelenti, hogy van egy nagyobb szervezet, amely átvállalja az értékesítés gondját. Az üzleti életben ez a világ legtermészetesebb dolga. Hogy kisebb cégeket ne említsek, a patinás prágai sörgyárakat azért kellett eladni a sör világcégek egyikének, mert a jó sört nem csak megtermelni kell, hanem nagy mennyiségben és világszerte terítve el is kell adni. A cseheknel maradv a Škoda is azért olvadt bele a Volkswagenbe, hogy a nagyobb autógyár farvizén tempózva tartsa fenn a márkát. A mi körülményeink között a mezőgazdaságban régen a szövetkezet integrálta a háztájit. Ma ennek egyetlen gyakorlatban is megvalósuló megfelelője az iskolai gyümölcsprogramokba, intézményi közétkeztetésbe vagy a falusi vendégasztal szolgáltatásba³⁷ bevonás. A lehetőségek ezen kívül is számosak – erről szól a közösség-támogatta mezőgazdaság gondolata. Egy további integrációs minta lehetne, ha a társadalmi vállalkozás által elért hasznot nem osztják föl egymás között a tagok, hanem – a szövetkezeti közös alapot újrafeltalálva – iskoláztatásra, házfelújításra, idősápolásra költik és ezzel lakbérbeszámításhoz³⁸ vagy éppen állami normatívához jutnak.

Az antiszociális út utolsó példajaként említem azt, amikor önkormányzat fog vállalkozásba (leggyakrabban baromfivágópontot, tesztaüzemet, tejfeldolgozót, raktárbázist, hűtőházat épít), hogy ezzel segítse a kistermelők piacra jutását és így a termelőktől a legrövidebb úton jusson el a helyi termék a vásárlókhoz. Az önkormányzat által fedezett pályázati sajáterőből és a pályázaton nyert pénzből létrejövő szervezetek kétségtelenül munkát adnak a bennük dolgozók számára, továbbá a nekik beszállító családoknak. A termékek azután a közeli városokban megnyitott önkormányzati boltokon keresztül jutnak el a fogyasztókhoz. Közgazdász szemmel csak azt lehet javasolni az ezt a megol-

dást választó helyhatóságoknak, hogy tekintsék magukat inkubátornak és néhány év leforgásával adják át a dolgozóknak magánkézbe a vállalkozást.

A tanulmányban szereplő fogalmak alkalmazása a szociális gazdaság magyar verziójának megalkotása céljából

A gazdaság helyi újra beágyazása sürgető feladat, mert segíthet ellenállóbbá tenni a társadalmat a gazdaság konjunkturális ingadozásaival szemben – ami egyben azt is jelenti, hogy országos szinten viszont bátrabban lehetne erősíteni a piac önszabályozását és csökkenteni az állami beavatkozást. A jövedelem helyben tartásának és a vidék eltartó képességének legfontosabb eszköze a mezőgazdaság exportképes része mellett párhuzamosan fejlesztendő kisléptékű, lehetőleg közösség-támogatta mezőgazdaság. A közvetlen értékesítés és vele együtt az egész CSA fogalma egyelőre csak nyomokban fellelhető még, de az egész konstrukcióra elsöprő igény mutatkozik. Az országos kiépítettségére várni kell egyelőre, mert a fogyasztói társadalom magyarországi állásában minden a minőség irányába tett fordulat csak búvópatakként van jelen a polgári közgondolkodásban. A jövőkép fogalmkörébe tartozik továbbá azért is, mert az önszerveződés tartósan a legnagyobb hiánycikk Magyarországon – immár történelmileg is. Az önállósodásra érdemesített szociális vállalkozókkal egyszerre valósulhatna meg az „amerikai álom” és a kert-Magyarország régi, kedves eszméje is.

A vidéki Magyarországon fellelhető szociális gazdaságnak az alábbi jellemzőit emelém ki foglalatba. A szociális vállalkozások és a civil szervezetek egyaránt magánalapításúak, tevékenységükkel és közösségformáló erejükkel mindketten a társadalmi tőkét gyarapítják. Egyaránt jellemző rájuk továbbá, hogy a jövedelmet nem veszik ki a vállalkozásból, hanem közcélú céljukra fordítják, bár a szociális gazdaságra egyelőre semmiféle formális assetlock és profitfelosztási tilalom nem vonatkozik. A szociális vállalkozások számára jogilag nincsenek felsorolva semmiféle pozitív megkülönböztetési lehetőségek sem, nem jönnek szóba az állami feladatok átvállalására sem a közhasznúsághoz kapcsolt előjogért cserében. Így viszont, tegyük hozzá, nem a mostanság oly szerteágazó neokorporatív államot építik, hanem a civil társadalmat. Leggyakrabban ezek a vállalkozások foglalkoztatásteremtésben, önfoglalkoztatásban állnak, vagy környezettudatos működésben található meg. Az is leszögezhető, hogy a szociális vállalkozások társadalmisága, szociális jellege nem a célszerűségben gyökerezik, hanem a szervezeti irányítás részvételen alapuló öngazgató jellegében. Szemben a civil szervezetekkel a szociális vállalkozások mindig tagsági alapon működnek és kollektívan választott testületi irányítás alatt állnak, míg a nonprofit szervezetek között nem ritkán előfordul a cégszerű irányítás is.

A szociális vállalkozások – együtt a kölcsönös hasznú civil szervezetekkel – nincsenek rászorulva a közhasznú státusra, ezen keresztül az állami partnerségre és az adókedvezményekre. Egyetlen adókedvezményről van szó csupán a formálódó uniós szintű szabályozásban is: a felhalmozott eredménytartalék adókedvezményéről van szó a vállalkozás

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

törzsvagyonának megszilárdítása céljából. Az adókedvezmények helyett a szociális gazdaság szektorára ma inkább a felmentések megtervezetlenül szerteágazó rendszere jellemző.

Az indulás jellemzően tőkejuttatással történik meg, vagy adomány, vagy pályázati forrás formájában, de a működés később – kivált, ha találnak maguknak egy integrátor partnert – beáll a fenntarthatóan piaci jövedelmet hajtó üzleti modellek egyikére. Az inkubálás és a tőkejuttatás ma nálunk rendre az önkormányzatokra hárul, itt az üzleti világ nyújtotta mikrohitelzés és a nonprofit szektor még hiányzó láncszeme, a közösségi alapítványok lehetnének a teherbíróbb belépők.

A civil szervezetekre ebben az összehasonlításban azt lehet mondani, a legjobb, ha olyasmivel foglalkoznak, amire *politikai többséget* nem lehet szervezni és ezért az állam vagy a helyi közigazgatás csak nyögvenyelősen foglalkozik vele – ha egyáltalán. A szociális gazdaság vállalkozásai kapcsán azonban e megfontolások kevésbé relevánsak. A deficiós kísérletek szubsztantív, tartalmi kritériumai, mint az égető társadalmi hiányhelyzetekre adott válasz, vagy a foglalkoztatásteremtésre irányultság, vagy éppen a környezet-tudatosság általában keveset mondanak és perspektivikusan a civilek közhasznúságánál alkalmazott listás felsoroláshoz fognak vezetni. Ígéretesebb inkább a merőben formális kritériumokra törekedni, ezen belül a *piacképességgel párosuló öngazgatást* emelném ki, mint a társadalmi vállalkozások nélkülözhetetlen karakterisztikumát.

A civil szervezetekkel való összehasonlítás befejezésekképpen arra szeretnék rámutatni, hogy érik az idő a hazai szociális gazdaság szabályozására. E kisszervezetek működése nálunk – sajátos módon – egyelőre jobbára a pozitív diszkrimináción, közelebbről a gazdasági mentességek kiharcolásán alapul. Így (1) felmentés vállalkozók számára az áfa alól (regionális alternatív pénz kibocsátása Sopronban és Veszprémben); (2) felmentés az élelmiszerbiztonsági törvény hatálya alól; (3) felmentés a minimálbér alól (tranzitfoglalkoztatás, szociális szövetkezetek, foglalkoztatási szövetkezetek); (4) felmentés a közbeszerzési szabályok alól (a helyi gazdaságnak nyújtott közintézményi megrendelések); (5) piacra viteli „kötöttségek” alóli mentesség (kisléptékű élelmiszer-rendszerek); (6) a személyi jövedelemadó hatálya alól (őstermelők, falusi vendégaszta, pálinkafőzés); (7) a bankszerű működésben követett hitelzési kritériumok alól (mentorálás melletti esélykasszák). Ennyiféle spontán előnyben részesítés már bőven megérne egy önálló szabályozást. Csak reménykedni lehet abban, hogy ez nem a kormányrecept alapján fog végbemenni: „Nagyon jól megy ezeknek, adóztassuk meg egy kicsit! Még mindig virgoncak? Szabályozzunk tehát! Leálltak végre? Akkor a mieink lesznek, támogassunk...”

Fordította Farkas Gabriella

Irodalom

- „A magyar föld védelmében” (2012), Vidékfejlesztési Minisztérium, törvény vitaanyag.
- Az 52/2010. (IV. 30.) FVM rendelet állapítja meg a kistermelői élelmiszer-termelés, -előállítás és -értékesítés feltételeit. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a „Városkörnyéki mezőgazdaságról” (2005/C 74/12).
- Charter On Peri-urban Agriculture – For the Conservation, Planning, Development and Management of Periurban Agricultural Spaces, Castelldefels, September 2010.
- Erdei Ferenc (1984): Város és vidéke (183–190). In. *A városépítésről* [szerk.]: Preisich Gábor, Kossuth.
- Erdei Ferenc (1986): A mezővárosi társadalom. Makó társadalmi szervezete (371–378). In. *Válasz, 1934–1938.* (Válogatás a folyóirat öt évfolyamából). [Szerk.]: Széchenyi Ágnes, Magvető.
- Erdei Ferenc (1995): A magyar város (109–153). In. *Településszociológia. Szöveggyűjtemény.* [Szerk.]: Krémer András–Mészáros József. Budapest: Műgyógyászati Kiadó.
- Kovács Teréz (2003): *Vidékfejlesztési politika*, Dialóg Campus Kiadó.
- Rentsch, H. und Baur, P.: *Agrarpolitische Mythen – Argumente zur Versachlichung der Debatte*, Verlag der Neuen Zürcher Zeitung, NZZ Libro, 2008.
- Winter, M. (2003): „Embeddedness, the New Food Economy and Defensive Localism”, *Journal of Rural Studies* 19, 23–32.

Lábjegyzetek

- 1 A helyi és térségi turisztikai szervezetek termékfejlesztéssel (pl. túraútvonalak kitáblázása), turisztikai információs rendszerek működtetésével, marketinggel és szemléletformálással, infrastruktúra-fejlesztéssel foglalkoznak és összefogják a falusi turizmusban érdekelt szereplőket, mindenekelőtt magukat a szállásadó gazdákat. Feltűnő, hogy a vidéki szociális gazdaság e szervezetei gyakran egyesületi formában működnek, és fő tevékenységi körükben gazdálkodnak – márpedig ez félreértés, amit csak a szövetkezéssel szemben támasztott, ma már tökéletesen okafogyott ellenérzéssel lehet megmagyarázni.
- 2 Irányadó itt a 14/2006 FVM–EüM–ICSSZEM rendelet, majd az 52/2010. (IV. 30.) FVM rendelet a kistermelők számára. A közvetlen értékesítés témájába részletező betekintést nyújt az Agrárgazdasági Kutatóintézet 2011-es felmérésében alkalmazott, valamennyi szempontot felölelő kérdőív.
- 3 Az európai gyakorlat általában három kategóriába sorolja az ebbe a rendszerbe bekapcsolódó termelőket árbevétel, illetve földméret szerint:
  - őstermelők, kistermelők, akik éves bevétele nem haladja meg a 2000 eurót,
  - családi gazdaságok, vállalkozók legfeljebb évi 47 500 eurós bevétellel,
  - társas vállalkozások, akikre mennyiségi küszöb vonatkozik, havonta legfeljebb 16 nagyállat-egységnyi hústerméket értékesíthetnek közvetlenül (1 nagyállat-egység = 500 kg élőtömegű szarvasmarha). A hazai vidékfejlesztés számára az üzemi szerkezet és földhasználat vizsgálatából levont következtetések alapján három szervezettípust különböztetnek meg: a nagyüzemet, a családi gazdaságot és a „megélhetést segítő gazdaságot”, ennek részeként a szociális mezőgazdaságot, amely a szociális földprogramban és a termelői közösségek támogatásában nyilvánul meg (Kovács 2003).
- 4 A kisléptékű termelés számára megnyitott közvetlen értékesítés és a létrejövő sokcsatornás élelmiszer-rendszer úgy képes előnyben részesíteni a globalizáció veszteségeit, hogy nem okoz közben érdeksérelmet senkinek. Úgy tud új esélyeket és új piacra lépőket teremteni, hogy versenyt generál a kereskedelmi áruházcsoportoknál.
- 5 Az önerőre támaszkodás jegyében a Védegylet hozta be Magyarországra a közvetlen értékesítés gondolatát – sajnos azonnal agresszív-defenzív felfogásban (a „parasztnyúzóan olcsó” kereskedelmi élelmiszerláncok és más „nem adózó” nemzetközi nagyvállalatok ellenében). Úgy tűnik a kemény önérvényesítés másutt is defenzívnek láttatja magát, agresszió és defenzió másutt is gyakran együtt jár, lásd pl. Winter 2003. Talán csak a közutakon tanúsított defenzív vezetési stílus az egyetlen, amely mindenki által maradéktalanul helyesíthető, hiszen ha valamennyien óvatosan autóznának, akkor mindenkinek jobb lenne. Itt jegyzem meg, hogy a gazdaság lokális beágyazásának programja a globalizáció éllóvasainak kebelében született meg. A politika progresszív oldala szívesen azonosul vele, mert munkalehetőséget nyit meg egy nehezen foglalkoztatható célcsoportban, a konzervatívok szíve pedig repeshet a kulturális tartalom lehetőségétől, amennyiben a regionálist mint az elfeledett hagyomány kincsés tárházát lehet ünnepelni.

- 6 A közvetlen értékesítés fogalmába szükségszerűen beletartozik a helyi körének gyakorlatias meghatározása, lehatárolása. Sajnos a határmenti települések esetében a szomszéd megye fogalmába a külföldi szomszéd megye egyelőre még nem tartozik bele, pedig ez a nemzetköziesítő lépés a helyi szemlélet kiteljesedését és ezzel a szociális gazdaság európai dimenziójának jó kidomborítását tenné lehetővé anélkül, hogy a globalizáció irányába mutana.
- 7 Maradjunk még a tejnél! A szokásos felvásárlónak történő eladás helyett egyre több hazai tejgazdaság vág bele a közvetlen értékesítésbe. Tejárúsító autóval ők keresik fel a vevőket egy olyan kilométer sugarú körben, amely a mai benzinárak mellett még szóba jöhet. Átlagosan napi öt-hatszáz litert adhatnak el így, kicsit magasabb áron, mint amennyiért a tejfeldolgozó üzemek átveszik tőlük a tejet – így a kereskedelmi árrésen osztozva a vásárlóik is olcsóbban jönnek ki. Ez az értékesítési mód is stabil bevételt, és egy kis anyagi biztonságot ad a vállalkozásnak. Árujukból szállíthatnak még a helyi éttermek konyháiba, magániskolákba, idősök otthonába és cukrászdákba is. Házi körülmények között készíthetnek túrót, sajtot, amelyet ugyancsak kínálhatnak a számukra elérhető vásárlók számára. Az ezután megmaradó tejet rendszerint egy tejfeldolgozónak adják el, amely kétnaponta viszi el tőlük az árut. Ez a felvásárló viszont a globális piacon érvényesülő kínálati viszonyok alapján már olcsóbban veszi át tőlük a tejet.
- 8 Akárcsak a természet védelmére felhívó üzenetek ugyanis, amelyek lényegét ma már a gyermekek is átérzik, a hazai áru előnyben részesítése a széles választék fenntartása mellett minden olyan vásárló számára természetes, akik áruválogatása nem merül ki a legolcsóbb megoldás kikeresésében. A promóciónak itt tehát nem az önvédelemre kellene irányulnia, hanem a frissesség és minőség hangsúlyozására.
- 9 A készülő földtörvény koncepciója számára – amikor földszerzésről van szó – csak „főfoglalkozásban végzett földművelés” létezik. Más összefüggésben azonban látják az őstermelőket is a maguk kiegészítő jövedelmével egyetemben. „A magyar föld védelmében”, Vidékfejlesztési Minisztérium, törvény vitaanyag 23. oldal, 2012.
- 10 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a „városkörnyéki mezőgazdaságról” (2005/C 74/12); illetve Charter On Periurban Agriculture For the Conservation, Planning, Development and Management of Periurban Agricultural Spaces, Castelldefels, September 2010.
- 11 Elsőként hadd említsem a hernádszentandrásai példát, ahol azt tartják, hogy a falu attól falu, hogy van saját termelése. A 27 leendő helyi biokertészből álló „Biocsapat” hűen tükrözi a lakosság kor- és szociális összetételét. Férfiak és nők vegyesen, állással rendelkezők és munkanélküliek egyaránt ügyködnek, másfél éves képzésben vesznek részt. Eleinte sokan lenéztek, cselédnek csúfolták azokat, akik ebben a projektben dolgozni indultak. A csapat mentorálását a gödöllői egyetemen oktató, 20 éve Magyarországon élő bioszakértő látja el. Az útmutatása alapján megírt pályázatra támaszkodva vásároltak vetőmagot, a kert elindításához szükséges eszközöket vásárolva belevágtak egy igényes bioprogramba. A kezdeti hatezer négyzetmétert gyorsan kinőtte a Biocsapat tettevégya, a földből előbukkanó fóliasátrak miatt újabb 1,5-2 hektáros önkormányzati terület bevonását tervezik, és már assák a második kutat is, a fóliákban ugyanis csepegtető öntözést terveznek. Az első évben a biokert teljes termését hazavitték a csapat tagjai. A második ciklusban már 30 százalékát kapják meg, 70 százalékát helyi piacokon értékesítik. Ehhez non-profit kft.-t alapítottak, és zajlik a további értékesítési kapcsolatok felépítése. A bevételekből további fejlesztéseket kívánnak megvalósítani. A faluvédő körgátat rendszeresen kaszálni akarják, mert a szándékok szerint a biomassa fűti majd az őszi fóliasátrakat, Az ismert gasztroblogger posztjában már Bioszentandrásként aposztrofálja a falut.
- 12 Ha koherens közpolitika fogná össze a vidék szociális gazdaságát, akkor fontos lenne tudni, mitől marad meg egy termelő „őznek” és „helyinek”, ha amúgy fejlődhet is. A „bio”-minősítés például ilyen garancia lehetne erre, de ma már az iparszerű mezőgazdaság is sok tekintetben ökológiai intelligenciára törekszik! A „biót”(értésd: vegyszerminimúra törekvés) bizonyára meg kellene tehát követelni a helyiség kritériumai között, de önmagában még ez sem elég. A kicsinek megmaradásához az is kellhet, hogy kifejezetten munkai ingyenes termékekkel foglalkozzék a gazda. Valahogy így kellene meghúzni azt a határt, amelyen belül jogosult lehet valaki a kötetlenebb piacra jutásra, a 8 M Ft alatti adómentességre, élelmiszerlánc-felügyelet alóli mentességre, sőt esetlegesen az áfa-mentességre is.
- 13 A ma mértékadó politikai gondolkodásban mint ellenszert fogják fel a külföldi tulajdonnal szemben. Pedig, mint említettem, a kisléptékű szegmentált és párhuzamos felfogása a helyénvaló. Hiszen a helyi közösségformálás nem ellentéte a nagyobb léptékű társadalmasodás, a kollektív öngyógyítás (egyházak, szakszervezetek) számos ösztársadalmi formájának. Úgyzintén félreértés, ha valóságos és új munkahelyek teremtését várjuk el a kisléptékű élelmiszer-rendszerektől. Nem lehet elégszer leszögezni, a munkahely teremtése és működtetése nem az állam és nem is a helyi öngyógyító modellek feladata, hanem alapvetően a versenyszektor dolga legyen Magyarországon!

- 14 A Magyar Piac Szövetkezet megkereste a bicskei önkormányzatot, és kérésükre azonnal konkrét megoldási, cselekvési javaslatok is születtek. Az önkormányzat iroda és raktár céljára kedvezményes áron eladásra kínál egy központi helyen lévő ingatlanrészt. Az MPSZ központi irodája és a felvásárló és információs pont mellett itt helyezkednek majd el a közösen létrehozandó piac felügyeleti irodája és raktára is. A létrehozandó piac működtetése is közösen történik: az árullatás a Szövetkezet szervezésében történik, a rendfenntartás, takarítás a közmunka program keretében valósul meg. A fővárosban pedig Kőbányán egy régi MÁV raktárba költözhetnek, a 700 négyzetméteres csarnokban jelenleg több mint 20 üzlet működik.
- 15 A szerény adottságú, de népszerű Liliomkert szövetkezet piacáról van szó a Balaton-felvidéken, amelynek sorsa hosszas kálváriajárást követően csak nemrégiben stabilizálódott.
- 16 Ezzel visszatérünk a Granovetter (1985) által felvetett megközelítéshez, ahol a bizalom fogalmán keresztül alaptézis az, hogy a társadalmiságtól azért még a lecsupaszított kereskedelmi árucseré sem lehet teljesen mentes. Ezen bírálják a Polányi Károly által bevezetett beagyazódás fogalmát – hiszen mindig minden beagyazott. Polányinak azonban talán mégis igaz lehet, hiszen az egy-egy tranzakciót körülbátyázni képes biztosítékok pénzügyi rendszere az árucseré nagyobb részében igenis átveszi a bizalom helyét és csak a legnagyobb tranzakciónál marad meg az ismeretségen alapuló és semmi mással nem helyettesíthető bizalom, mint elengedhetetlen üzleti előfeltétel.
- 17 A tojáson pl. nem kell feltüntetnie a termelő megkülönböztető számát tartalmazó kódot, feltéve ha az értékesítés helyén szerepel a neve és a címe.
- 18 Az effajta közérdekű nyomásgyakorlásban jeleskedik a Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület.
- 19 A közelmúltban megvalósult a közgazdasági mikrolépték kiterjesztése a bérmunka és a vállalkozások után immár a közösségi erőforrásokat működtetőkre, családi vállalkozókra is. Felemás megoldás született, amely tovább növeli a meglévő adózási anarchiát a regisztrált kistermelők között. Ők immár rengeteg kedvezményezett adókatégória között választhatnak, és ha hinni lehet az adóbevallásaiknak, akkor javarészt nem másból élnek, mint a mezőgazdasági támogatásokból. Felemás a megoldás azért is, mert a lobbierdek túl erősen jelen van a finansziális megoldásokban. Így a fővárosba is szállíthatnak, noha a regionalitás felerősítése a cél. Sajnos nincsenek az östermelők korlátozva a tájfajták termesztésére sem, és arról sincs szó, hogy vetőmagbörzéken csereberéljenek, vagy génbankokból szerezzék be a régi fajtákat.
- 20 Természetesen a helyi termékek piacra jutását ki lehet egészíteni informatikai és logisztikai támogatással – ezek rendre projektformát öltenek és a tulajdonviszonyokat nem érintik.
- 21 A feltételezés az, hogy az egymással cserélő (valójában inkább eladó és vevő) emberek ismerik egymást és ez bizalmat kölcsönöz tranzakcióikban. Ilyen körülmények között nem kell visszakövethetővé tenni az élelmiszer útját, és ezért mellőzhető a pénz- és időigényes címkézés is. Egyelőre a helyzet inkább az, hogy a fiatalabbak a márkanévben, az idősebbek az ellenőrzésekben bíznak. Az, hogy menjünk és nézzük meg a gazda portáját, ahonnan az élelmiszerünk származik, nem szerepel még a piactisztulásról való vásárlói közgondolkodásban. Olyannyira nem, hogy – mint ismeretes – Magyarországon feketevásárlásból származik a bolti hús akár egynegyede is. Ebben nincsen benne az átcsongolási forgalom teljesítménye. Ezek vásárlóinak eszükbe sem jut a visszakövethetőséget számon kérni, vagy a helyszínrre ellátogatni.
- 22 A Kecskeméten megalakult Fogyasztó és Vidékfejlesztési Egyesület közösségéhez való csatlakozás egyszerű, két tagnak kell ajánlania a jelentkezőt. Ez azonban felelősséggel is jár. Az ajánlónak aláírásával kell igazolni, hogy a jelölt „megbízható, becsületes ember, aki betartja megállapodásait”. Az ajánlók emellett saját tagságuk visszavonhatóságával vállalnak felelősséget az új tagért, akivel az Egyesület megállapodást köt, mielőtt megkapná a tanúsítványként is szolgáló emblémát. Ez a hitelesítési eljárás tökéletesen adekvátnak tűnik és jótékonyan emberközelinek.
- 23 A versenyszabályok alóli kivételek, mint a gazdasági érdekérvényesítés fő terepe, átszövi a teljes gazdaságot. Természetesen a kisvállalkozások területén a legelhanyagolhatóbbak a megadott mentességek.
- 24 Stabil termékalapról beszélünk, ha a termelők hosszú távon képesek garantálni a szezonális áruik mennyiségét, minőségét, és betartani a szállítási határidőket. Ehhez hálózatba kell fogni a kistermelőket, ha azok vállalkozók, illetve integrátorra van szükség, ha azok köz munkások. Ha egyik sem lehetséges, sem a szövetkezés nem valósul meg, sem nagyvállalkozó nem adódik mint integrátor, akkor csak az őstermelői helyi piac marad mint értékesítési csatoma.
- 25 Ilyen a „szatyor portál” Budapesten.
- 26 Az ágazati különadók kivetése helyett előremutatóbb lett volna azt elérni, hogy az érintettek azt a forrást beruházásra fordítsák. Így azonban az állam elköltötte ezt a bevételt, nem utolsósorban saját magára.
- 27 Nem lehet jogilag korrekt és a fogyasztó számára átlátható módon meghatározni, mi a magyar árú.

- 28 Magukba záruló piacok nem hoznak érzékelhető gazdasági eredményt ott, ahol a fizetési mérleg amúgy kedvezően alakul.
- 29 de Mello, L. and M. A. Dutz (2012) alaptétele szerint a társadalmi befogadásnak kritériumként kell szerepelnie a gazdasági növekedés mindenkori megítélésében. A pusztán lecsepegetést előidézni képes gazdasági növekedés helyett a többletjövedelmet szétterítő megoldásra van szükség.
- 30 A vetőmagboltokban csak olyan, engedélyezett fajtákat lehet kapni, amihez érdekes módon a vetőmaggyárak rögtön gyártanak növényvédő szereket is, műtrágyát is. Ezeknek a magoknak szabadalmi védettsége van, vagyis megtiltják a gazdáknak, hogy saját maguk szaporítsák a növényeket, de ennek a hibrideknél nincs is sok értelme, ugyanis ezek újravetésénél már a következő évben kevesebb mint felére csökken a termés mennyisége. Tájékoztatók azok a növények, amik hosszú, gyakran nem teljesen tudatos nemesítés folytán alkalmazkodtak egy adott táj jellegzetességeihez, a föld minőségéhez, a klímához, méghozzá úgy, hogy növényvédő szerek használata nélkül is jó hozammal termesztethetők.
- 31 A Tranzitfoglalkoztatási Egyesület egyik képzési projektje például a következőkről szól: 45 nehezen foglalkoztatható ügyfelet vontunk be a képzésünkbe 3×15 fős csoportokban, közülük 41 fő tett sikeres záróvizsgát. A felzárkóztató képzést elvégeztettek közül jelenleg 7 fő tanfolyamon, 1 fő az általános iskolában, 6 fő levelező tagozaton gimnáziumban tanul, 4 fő munkát vállalt, 9 fő GYES-t, GYET-et kap, illetve ápolási díjban részesül. Vállalkozási ismeretek hátrányos helyzetűek számára címmel olyan speciális, alacsony iskolai végzettségű célcsoport részére kerül kidolgozásra egy egyéni, illetve társadalmi vállalkozási ismereteket tartalmazó kézikönyv, amely 12 hátrányos helyzetű nő részvételével egy háromhetes vállalkozási ismeretek kurzus keretében már kipróbálásra került. Az egyesület 2011-es Pro Bono-díjra benyújtott pályázati anyaga alapján.
- 32 Például Olaszliszán fut a belvíz-projekt és a földút-projekt mellett egy mezőgazdasági kezdeményezés is. 2012-ben ebben 38 fő dolgozik, ebből 23 segédmunkás, 15 fő szakmunkás munkakörben; időtartama: 10 hónap. A támogatás összege: 45 587 075 Ft. E mezőgazdasági projekt keretében sertéstelepen állattenyésztés és növénytermesztés folyik. A megtermelt kertészeti és szántóföldi növények az élelmiszeripari előírások megtartása mellett naponta kerülnek az önkormányzat által üzemeltetett konyhára, biztosítva ezzel a friss és szezonális zöldségellátást és csökkentve (inkább a központi államra hárítva) az önkormányzat beszerzési költségeit. A polgármesteri hivatal szíves közlése alapján.
- 33 Uniói politika készül arra, hogy egy szociális záradék beiktatásával hozzáférhetőbbé tegyék a közbeszerzéseket a szociális vállalkozások számára, és így az előnyben részesítés okán ne kelljen sutba vágni a versenyztetés egészét.
- 34 Manapság Magyarországon elfogadott állásponttá vált a feltételekhez kötött segélyezés, így az életmódszabályokhoz kötött hitelezés is. Csak viszonyításképpen megjegyzem, hogy nyugati szomszédjainknál már a feltétel nélküli alapjövedelem gondolata vált uralkodóvá a szociálpolitikai gondolkodásban – ahonnan persze még nagyon hosszú út vezet a gyakorlatba átültetésig, ami egyelőre sehol sem valósult meg.
- 35 A fenti részvevételeket először az Autonómia Alapítvány által lebonyolított kutatási programban foglalmazták meg. Ezek a nemzeti felzárkózási és romastratégiába is bekerültek. A kutatás célja az volt, hogy valós időben és valódi terepműködés közben elemezzék egy mikrohitelezésen alapuló közösségi önszolgálati modell elindításának előnyeit és nehézségeit a kevéssé kompatibilis mai magyar szociális ellátórendszer mellett. Ez a vállalkozó szellem élesztgetésén alapuló önszorgoskodás azóta is keveset haladt előre.
- 36 A 3 milliós támogatási összeghez eddig ténylegesen 5-6 millió forintra volt szükség a megkövetelt fedezet miatt. E 120-150 százalékos fedezet helyett a már elindított pályázatnál a valamennyi bankszámlára szóló inkasszó is elegendő biztosítékként. Ez az 50 százalékos támogatásintenzitás mellett elégséges biztosítéknak látszik.
- 37 A falusi turizmushoz kapcsolódó, de szállásadás nélkül végzett vendégasztal szolgáltatás ki-be mozog a kedvezményezett célok között. Itt alkalmi jelleggel max. 16 fő számára lehet tájfellegű ételeket kínálni vállalkozói engedély nélkül is évi bevételhatárig adómentesen. Míg a falusi turizmus vállalkozói szintű jövedelemszerző tevékenység, addig a vendégasztal inkább csak kiegészítő jellegű kisnyugdíjasok, minimálbéresek számára.
- 38 A Szociális Építőtábor Egyesület által szervezett vakolókanales munkaakció Nagykanizsán csaknem 20 család számára nyitotta meg a lakbérhátralék-beszámítás útját. Az önkormányzati lakásokban élő emberek részvételével újítják fel a ligetvárosi barakképületeket, így a családok napi 5600 forinttal törleszthetik adósságukat. A bérletben élők közül sokan munkanélküliek, akik másként nehezen tudnának kikeveredni az adósságszpirálból. Ezzel 2011-ben elnyerték a társadalmi vállalkozások régióinkban legrangosabb díját, a bécsi SozialMarie-t.

Photo/Fotó: Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét Program

INTERVIEW WITH ANNA CSONGOR

Executive Director of Autonomía Foundation on the experience gained from employment projects implemented in Roma communities and on the prospects and opportunities of social economy and cooperative societies in Hungary

■ Autonomía Foundation is well known mostly for the development work and the self-help and employment projects it has carried out in Roma communities. What was the original aim of the Foundation's establishment?

We established Autonomía Foundation in 1990, after becoming aware of the fact that although parliamentary democracy had been set up, the basic elements of civil society, i.e. the local forms where people could learn and practice democratic decision-making were not available. According to its mission, as it is stated in the documents of that time word for word, the Foundation's aim is to prevent the spread of poverty by promoting the economic initiatives of self-organising and self-helping groups of poor people.

So did Autonomía Foundation start to deal with the situation of Roma people later?

It soon turned out that it was the Roma communities who were in the most difficult and most vulnerable situation, so although we have always strived for working with organisations that are based on solidarity and not exclusively on ethnicity, our local partners and grantees have predominantly been Roma organisations both in terms of their names and their actual activities.

The rapid growth in the number of local and national Roma organisations is a unique and still insufficiently analyzed phenomenon, while only few non-governmental organisations focusing on the poor were formed during this same period. Most of these used to have cultural or advocacy goals and, in fact, they started thinking of business-type projects in response to our calls for proposals.

What was the situation like in Hungary at that time?

There was deep poverty. The network of social services was just being built, and jobs which employed large numbers of Roma people in the country ceased to exist one after the other. In those regions where the Foundation was especially active, i.e. in the north-east and the south-west, workers with no qualification, a low level of education or outdated and unmarketable vocational skills were shocked by the unavailability of opportunities for doing the types of work they were used to, that is, physical work requiring a low level of skills. The workplaces, factories, plants, mines and building sites that they could access either locally or by daily commutation stopped operating, and the travel allowance they would have needed to reach further workplaces was no more granted and the workers' hostels were closed.

In the small villages it was typical of families to have a "dual life": the breadwinner commuted to work weekly or monthly and supplemented his factory income with seasonal jobs, and the woman worked in agriculture, in seasonal and farming jobs, while looking after the children every day. Now their husbands returned and stayed home, as they did not find any jobs in these regions.

The shrinking employment opportunities made families who were mobile enough and had some reserves move away from these settlements. After unskilled workers had lost their jobs, the second wave of redundancies and exclusion from the labour market hit the qualified labour force as well. For a long time, these people did not identify themselves on the basis of their ethnic origin, but their factory, plant or industry, and they were not just easily replaceable parts of the working processes, but some of them also held various lower or middle management positions.

In the course of time it has become increasingly clear that although the economic transition has affected everyone, poverty has gained an ethnic colouring in this area, resulting in the formation of slums. The Roma–non-Roma relations built in the common workplaces during the years of socialism have been broken or loosened, and the tension keeps growing.

What has the Foundation been able to do in this situation and how?

I recently watched a film made at the beginning of the nineties again. It is about one of our programmes. The leader of a Roma organisation established for local cultural purposes, who used to be a factory worker himself, explained how terrible he felt seeing that the people in his environment were starving. So he decided to apply for a grant available within the framework of a farming and animal-breeding project. He collected his people, who "wanted to work", who were dedicated and reliable, and who understood that they could apply for some money, but they would have to recycle a part of the profit. And he submitted his proposal. The Foundation's board was cautious, and supported only one of the activities, the farming project. The first year was extremely successful: they grew melons, which resulted in quick returns. The participants of the film gave interviews: some of them would spend the money, i.e. the profit for schooling their children, others for finishing their houses, and so on. They were happy with the income but, apparently, they felt it was not the same as the wage they had earned in the meat industry, the building industry, or the factory.

The film also shows how well the members of the organisation – who had an opportunity to take part in this programme – complement each other. We can see them neatly erecting the hut used for guarding the melons, and we can see them harvesting the produce. They have a boss, the organisation leader, who carries the heaviest burden on his shoulder, and there is a creative, active young man, who makes good use of any opportunity: he “fabricates” the sprayer to increase its efficiency. There is also a middle-aged woman, who grew up in state care, and as she raised her children alone, she had known for long how to save every penny... And then, all of a sudden, this idyllic situation is spoiled: the other members of the organisation and the local Roma inhabitants ask the question why they have not been given the chance to “take this opportunity”.

There were a number of arguments in response: there were no more jobs available; those who had a low labour capacity and could cultivate only a small piece of land did not need such grants anyway; why didn't they contact him, that is, the organisation leader at that time. And then the camera decently turned away, and you could only hope that the passions would finally smooth down.

Whenever I watch this film my heart sinks at this point. What is this whole story really about? We expected efficient work, entrepreneurship and talent from these people, so that they can make profit through smart planning, diligence and hard work (and luck, of course, to have good weather, which is also essential). One part of the profit is used for repaying the loan, another part is invested in the following year's production, and the rest goes to the people, enabling them to see some temporary easement in their tight family budget, to complete postponed works, or to set some money aside... Can we blame the leader for not “sharing” the opportunity with everyone, or because for the most part the group of participants was limited to his close relatives and acquaintances? After all, they are also unemployed people in need, although perhaps a bit less miserable than the others.

Didn't we set criteria that were impossible to meet by the participants together, thus allowing for inherent conflicts? It should be a democratically operating organisation, everyone should and must take part in decision-making, while ensuring efficient performance to avoid even the lowest risks and eventually make profit.

What is the answer to these questions?

I still do not know. The end of this specific story is sad: in the second year there were some changes in the team, but the principles remained more or less the same. What happened was that they did not buy the seedlings, but nurtured them themselves, thus extending the period of available work and reducing expenses. However, by the end of the season, the situation had become rather tense between the members and the leadership, and the leader was attacked at a meeting, even in front of the county leader. He decided to give up. But this was still not enough to prevent him from being taken to hospital – he had a heart attack.

I watched the film with some students, with young people engaged in community and civil studies. We brainstormed on what the solution could have been. Is it possible to

reconcile efficiency with solidarity? Is it possible to divide a certain amount among people in a way that everyone gets their own share and they are all satisfied? Perhaps the leader would have needed some help, a trainer, an advisor or a supervisor he could have consulted. Perhaps at the very beginning we should have explained the people very clearly what the project was about and what the conditions were. Perhaps we should have modelled the situation and show them in advance what the consequences would be if they had failed to cooperate. Or carry out a test to see if they would be able to cooperate at all, and allocate the grant only after being convinced that they could do it, so as to avoid disappointment.

Maybe the burden of decision-making on the selection of participants should have been shared, the leader should not have been left alone to decide who to involve in this opportunity. There should have been an external expert. Maybe they should have given the chance to a group of people in the first year and another group in the second year. Or if those who were successful in the first year should have paid a certain amount back into a fund, which could have been used for supporting others in the following year. Or smaller groups should have been formed by people who would jointly undertake to be in charge of a specific area of work, a project or a proposal.

We might as well raise the question: can this type of cooperatives work at all in such situations, in these communities?

I am quite uncertain, and my doubt is further increased by some other failures and difficulties that I can recall. For example, when the members of an organisation mutually agreed to keep pigs at a jointly maintained place, and they would take turns taking care of the animals. And at the end of the project they would share the profits equally. Then, one after the other, they did not turn up at the given time to feed the jointly owned pigs. They had various excuses, such as some occasional jobs they could not miss because they had to earn a living until they receive the gains from the pig project. And I can also remember a small village, having only a few hundred inhabitants, where after the initial successes organisations began to proliferate, and we had to hold a roundtable cooperation meeting for the organisation leaders, as it was obviously indispensable. But it didn't work out. Each small team or family wanted to win. Against the others.

This is one of my problems, although it is not my answer to the question whether the social cooperative is an appropriate form for helping groups – whether Roma or not – living in poverty. Most probably, it is not a matter of ethnic origin. But can we expect a poor jobless person to demonstrate high performance at work while also contributing to common matters in a smart and constructive manner, or to be a colleague or a member in his/her own work organisation, not merely a worker?

But let's go back to the start of *Autonómia*. After some time we had to admit that despite all the ideas and creativity, whether it was pallet production, broom making, berry growing, pig fattening or sawing, joinery, smithery or carpentry, what people really long for is a stable workplace. They agreed to join these uncertain enterprises and carry through the whole process of planning and cooperation, because they had no other opportunities.

Do you think the Foundation should have taken a different direction in the beginnings and should have elaborated and implemented other types of projects?

What I have mentioned earlier does not mean that our original concepts – family farming, community market production and private enterprise with a loan content of three consecutive stages, and a final solution in which organisation members or families opting for private entrepreneurship repay the loans to the organisation – have failed to succeed. They may be successful even today, but in the current indicator-oriented distribution system there are no funds available for such purposes, and private foundations stopped supporting them. We cannot afford incubation, prolonged mentoring, or flexible adjustments during the course of the projects any more.

Similarly, I did not mean to say that all that is left after our grant-giving projects are ruins and wrecked lives. One achievement is that a majority of the loans were repaid, and this is a very promising sign – they were aware of the importance of repayment. In most cases the activities and the techniques learnt have survived, even if in a different form. The participants acquired new skills, and being successful meant a lot to them, as well as to their environment. And as for learning the rules of democracy and the techniques of making joint decisions and working together, even if we cannot give an account of full success, I can see that everyone has adopted them to some extent, regardless whether in the specific case their experience was positive or negative. Our primary goal was to enable Roma people living in miserable conditions, in a state of subjection and shocked by the regime change to take control of their own fate, or at least to have a right to raise an objection to the decisions made behind their backs. Perhaps this effort has been successful. And those who have emerged – mainly the organisation leaders or members of the leadership – have been able to capitalise on their work (and I am not necessarily thinking of money here) and have gained either political power (they have become county or national level minority self-government leaders) or built business relationships. And their children have already been more active at school, in the student governments, just like their mothers in the parents' associations. They do take part. And, after all, this was the point.

In your opinion what does the term social economy mean in today's Hungary, how would you define it?

Most probably, all I have talked about till now constitute social economy. It must be somewhere there in that gap, where there is no "real" economy, nor a real market. Where it will always be necessary to add resources from outside.

In this regard, I have actually returned to the issue that I have always shown great concern about, and now it has arisen again in connection with the social cooperative form: I do not know and I cannot even foresee if the social, i.e. funded form will ever survive without funding. Is not the existence of the social cooperative form a result of the fact that there is available financial aid for it?

Could you explain what you exactly mean and give an example?

Again, I would mention an example from Autonomía's experience. Some well-performing, mature Roma employment NGOs, which had proved their economic viability to us on several occasions and had a stable management, later applied for state funds

many times the amount we had granted. They promised continued employment, the continuous employment of many-many people, hoping for large amounts of grant. A considerable number of these projects failed, although they had everything: experience, willingness, money – but the temptation must have been too great.

It is still the same nowadays, or at least the risk is in the air: there are sources, serious sources which would be “an error to miss”. I often feel that we should resist. But I understand, if there is no smaller amount available, if this is the scale, and if they can do so much good, so many reasonable things from this huge amount of money, then of course they will grab the opportunity by all possible means.

I remember when in the second half of the nineties we, the responsible Hungarian grant-giving NGOs were worrying what would happen if the American private foundations left the country, if there was no more money, no more sources of funding. And then it occurred to me that there was another option: what if there was too much money? And an odd situation evolved: most NGOs, including those engaged in employment programmes, were gasping for breath as they realised they would not be able to manage so much money, once they won the grant. And there is no option in between.

Let’s go back to the original question once again: can social cooperatives and social economy provide a solution to the employment and subsistence problems of the Roma population?

I am afraid that this phenomenon called social economy – especially if it is to bear the burden of the employment problems of all the undereducated Roma village-dwellers having a poor physical and mental state – will be unable to fulfil its functions without external support, more precisely, without thoroughly planned and flexibly allocated funds.

I do not want to evade the answer: it cannot, at least not in itself. I can imagine certain cases or lucky situations where everything goes well, where a group of highly committed people come together and find the market gap they may fill with the qualifications and skills they have. In that case, under such circumstances they may be able to start out. But I strongly doubt their sustainability on a massive scale. I wish I was wrong.

But what is the solution then, what approaches, direction and forms could be successful in handling the problem?

I believe that bottom-up initiatives and involvement are definitely a good direction. The problem should be approached from the bottom, from the top and from the sides alike, without interruption, and in a consistent manner. Ad hoc, occasional and temporary solutions will maintain the current state of marginalisation. Furthermore, I think it is very important for economic operators to realise that growth will not be sustainable unless we pay constant attention to those lagging behind, find out what their disadvantages stem from and how deep the gaps are, and to make smart concessions accordingly. They need multilateral support, because no one will benefit from the long-term maintenance of this gap. It think this is not so much dependent on the form, but on the approach. The government’s approach and the people’s approach should turn into this direction. It is in this sense that we should think about social

economy, or rather socially sensitive economy, meaning it is sensitive to social problems.

In addition to financial aid, changes in the legislative environment are also of key significance. Reading the modification of the Social Cooperatives Act I was delighted to find the term “employment cooperative”. It is specifically targeted at creating jobs for disadvantaged members. On the other hand, it is defined as a social cooperative, whose membership must include at least 500 natural persons and at least one nationality self-government operating at a national level. This size limit raises the question whether the law-makers really meant to set up self-managing organisations and cooperatives. Taking the content under review, it is clear that we have different ideas: “the employment cooperative establishes the conditions of work primarily through personnel recruitment and work placement activities”. Undoubtedly, personnel recruitment and work placement are essential means, but when I talk about social economy and social cooperatives I think about something entirely different.

The interview was made by Péter Nizák

Photo/Fotó: Gönczö Viktor

BESZÉLGETÉS CSONGOR ANNÁVAL,

az Autonómia Alapítvány igazgatójával a szervezet cigány közösségekben végzett foglalkoztatási programjainak tapasztalatairól, és a szociális gazdaság, a szövetkezeti típusú együttműködések kilátásairól, lehetőségeiről Magyarországon

- Az Autonómia Alapítvány elsősorban a cigány közösségekben végzett fejlesztőmunkájáról, önszervező, foglalkoztatási célú programjairól ismert. Mi volt az alapítvány megalakulásának eredeti célja?

Az Autonómia Alapítvány 1990-es létrejöttét megalapozó felismerés az volt, hogy a parlamentáris demokrácia létrejöttével egy időben nem álltak széles körben rendelkezésre a civil társadalom alapelemei, azok a helyi formák, amelyekben az emberek a demokratikus döntéshozatalt tanulni, gyakorolni tudták volna. A missziója szerint – ez az akkori dokumentumokban szó szerint így szerepelt – az alapítvány célja a szegénység terjedésének megakadályozása a szegények önszerveződő, önszervező köreinek gazdasági típusú elképzeléseinek támogatása által.

Az Autonómia Alapítvány tehát csak később kezdett el a cigányság helyzetével foglalkozni?

Az elég hamar kiderült, hogy a legnehezebb, legkiszolgáltatottabb helyzetben a cigányok vannak, így – bár mindig igyekeztünk szolidaritáson és nem kizárólag etnikai közösségen alapuló szervezetekkel dolgozni – helyi partnereink, támogatottaink túlnyomórészt nevükben és ténylegesen is cigány szervezetek voltak.

Sajátos, és a mai napig sem eléggé elemzett jelenség volt a helyi és országos cigány szervezetek számának gyors növekedése, szemben azzal, hogy igen kis számban alakultak szegényeket tömörítő civil szervezetek. Ezek jó része leginkább kulturális, érdekvédelmi célokat tűzött ki maga elé, és gyakorlatilag a mi felhívásainkra válaszul kezdtek gondolkodni gazdasági típusú programokban.

Milyen volt akkoriban a helyzet Magyarországon?

Nagy volt a szegénység. A szociális háló éppen hogy alakulóban volt, a vidéki cigányságot nagymértékben foglalkoztató munkahelyek egymás után szűntek meg. A képzetlen, alacsonyán képzett vagy elavult, nem piacképes szakmával rendelkező munkaerőt azokban a régiókban, ahol az alapítvány elsősorban aktív volt, tehát észak-keleten és délnyugaton, az a sokk érte, hogy az a típusú munkalehetőség – kevés szaktudást igénylő, fizikai munka – amelyhez hozzászokott, közel-távol elérhetetlenné vált. A helyben vagy napi utazással elérhető munkahelyek, gyárak, üzemek, bányák, építkezések megszűntek, a távolabbiak eléréséhez szükséges utazási támogatás sem járt már, a munkásszállók bezártak.

A kistfalvakban addig jellemzően kétlaki családok – hetente, havonta iparba ingázó családfő, aki gyári keresetét szezonálisan alkalmi munkával egészítette ki, mezőgazdaságban alkalmi és háztáji munkával jövedelmet teremtő feleség, akire a gyerekek ellátásának mindennapi feladata is hárult – „visszakapták” mindennapra a férfiakat, akik viszont ezekben a térségekben egyáltalán nem jutottak munkához.

A munkalehetőségek szűkülésével a mobilabb, tartalékkal rendelkező családok elmenekültek ezekről a településekről. A képzetlen munkaerő után az elbocsátások, a munkaerő-piacról való kiszorulás második hulláma aztán elérte a szakképzetteket is, azokat az embereket, akik már hosszú ideje nem etnikai csoportjuk, hanem gyáruk, üzemük, iparáguk szerint azonosították magukat, akik már nem egyszerűen nélkülözhető részei voltak a munkafolyamatoknak, hanem akár különböző alsó- és középvezetői funkciókat is betöltöttek.

Az idő előrehaladtával egyre világosabb lett, hogy bár a gazdasági átalakulás mindenkít sújt, a szegénység errefelé etnikus színezetet kap, ezáltal gettók alakulnak ki. Megszűnnek vagy meglazulnak a szocializmus évei alatt a közös munkahely révén kialakult cigány-nem cigány kapcsolatok, a viszonyok egyre feszültebbé válnak.

Mit és hogyan tudott ebben a helyzetben tenni az Alapítvány?

Nemrég néztem újra egy filmet, amely a kilencvenes évek elején készült. Az egyik programunkról szól. Egy falusi kulturális célokra alakult cigányszervezet vezetője, maga is volt ipari munkás, elmondja, hogy őt kegyetlenül bántotta, hogy a környezetében éheznek az emberek. Elhatározta, hogy megpróbálkozik pályázni egy mezőgazdasági és egy állattenyésztési programmal. Összeszedte az embereit – akik „akartak dolgozni”, akikben volt elszántság, akikben megbízott, akik megértették, hogy pályázni lehet pénzre, de egy részt a haszonból majd vissza kell fizetni – és benyújtotta a pályázatot. Az alapítvány kuratóriuma óvatos volt, és csak az egyik – a mezőgazdasági – tevékenységre kaptak támogatást. Az első év ragyogóan sikerült, dinnyét termesztettek, a pénz hamar megtért. A filmben a résztvevők nyilatkoznak: ki a beiskolázásra, ki a ház befejezésére, ki másra szánja a pénzt, a nyereséget. Örülnek, de azért az áthallatszik, hogy jó a bevétel, de ez azért nem ugyanaz, mint amikor annak idején a húsiparból, az építkezésről, a gyárból kapták a fizetést.

Az is látszik a filmből, hogy a szervezet tagjai – már akik részesültek ebből a lehetőségből – szépen kiegészítik egymást. Látjuk, ahogy szépen együtt állítják fel a dinnye őr-

zésére szolgáló kunyhót, látjuk őket betakarításkor. Van egy főnök, ő a szervezetvezető, a legnagyobb teher az ő vállát nyomja, aztán van egy kreatív, mozgékony fiatalember, aki ügyesen gazdálkodik a lehetőségekkel: permetezőszkózt „buherál”, hogy a hatékonyságot növelje, van középkorú, volt állami gondozott asszony, aki gyerekeit egyedül nevelve régóta tudja, hogyan kell minden fillért alaposan megfogni... Aztán egyszer csak borul az idill: a szervezet tagjai, illetve a környékbeli cigány emberek számon kérik, hogy ők miért nem „részesültek” a lehetőségből.

Sorjáznak a válaszérvek. Csak ennyi embernek jutott, amennyinek. Akinek eleve kevés a munkakapacitása, csak egy kis földet tud megművelni, annak nincs szüksége támogatásra. Meg hogy miért nem szóltak neki, a szervezetvezetőnek. Akkor. Aztán a kamera szemérmesen elfordul, csak remélni lehet, hogy végül elcsitulnak az indulatok.

Akárhányszor nézem a filmet, itt mindig elszorul a szívem. Tényleg, miről is szól ez az egész? Hatékony munkát, vállalkozókedvet és tehetséget vártunk el ezektől az emberektől, azt, hogy okos tervezéssel, szorgos, állhatatos munkával (és persze szerencsével, mert az is kell a megfelelő időjáráshoz) profitot termeljenek. Egy részből visszatérül a kölcsön, egy részt beruháznak a következő évre, egy rész megy az embereknek, a megszorított családi gazdálkodás ideiglenes meglazítására, az elhalasztott beruházásokra, tartalékra... Hibáztathatjuk-e a vezetőt, hogy nem „részesült” mindenki? Hogy a résztvevők köre nagyjából egészéből a vezető szűk családi, ismerősi körére korlátozódott? Hiszen rászoruló, munkanélküliek ők is. Csak talán mégis egy kicsit kevésbé elesettek, mint a többiek.

Vajon nem olyan feltételeket szabtuk-e, amelyeknek együtt nem lehet eleget tenni, ahol a konfliktus eleve be van építve? Legyen ez egy demokratikus működésű szervezet, mindenki vegyen, vehessen részt a döntésben, ugyanakkor a működés legyen hatékony, kerüljék el a legkisebb kockázatot is, és legyen haszon a végén.

Mi a válasz a feltett kérdésekre?

Máig sem tudom. A konkrét történet vége szomorú: a második évben némileg cserélődött a csapat, de az elvek nem igazán változtak. Annyi történt, hogy már nem vettek palántát, hanem azt is maguk nevelték, így nyújtva meg azt az időszakot, amikor munka van, és így csökkentve a költségeket. A szezon végére azonban nagyon elmérgesedett a helyzet a tagság és a vezetés között, a vezetőt egy gyűlésen, a megyei vezető előtt is megtámadták. Úgy döntött, nem vállalja tovább. De ez sem tudta már megakadályozni, hogy nemsokára infarktussal kórházba kerüljön.

Hallgatókkal, közösségi és civil tanulmányokkal foglalkozó fiatal emberekkel, a jövő szakembereivel néztem a filmet. Ötleteltünk, mi lett volna a megoldás. Vajon össze lehet-e egyeztetni a hatékonyságot a szolidaritással? Lehet-e, hogy egy adott összegből mindenkinek jusson, mindenki elégedett legyen? Talán kellett volna a vezetőnek segítség, egy tréner, egy tanácsadó, egy szupervizor, akihez fordulhatott volna. Talán az embereknek az elején nagyon világosan el kellett volna mondani, hogy miről van szó, mik a feltételek. Talán modellálni kellett volna a szituációt, előre megmutatni, hogy mik a következmények, ha nem működnek együtt. Esetleg egy gyakorlat során tesztelni, képesek lesznek-e kooperálni, és csak akkor odaítélni a támogatást, ha látjuk, menni fog. Hogy elke-
rüljük a csalódást.

Talán a döntés, a válogatás terhét kellett volna megosztani – ne a vezető döntsön egyedül arról, ki kap lehetőséget, ki nem, hanem legyen ott egy külső szakember. Talán azt kellett volna csinálni, hogy az idén valahányan kapnak lehetőséget, jövőre meg mások. Vagy akinek az idén sikerül, az fizessen vissza egy alapba, és abból jövőre mások kapjanak lehetőséget. Vagy alakuljanak kisebb csoportok, azokból az emberekből, akik aztán egyformán fel tudnak vállalni egy-egy munkaterületet, egy-egy projektet, egy-egy pályázatot.

Felvetődik a kérdés, akkor működhet-e egyáltalán a szövetkezeti típusú együttműködés ilyen helyzetekben, ezekben a közösségekben?

Bizonytalan vagyok, és a bizonytalanságomat csak fokozza, hogy eszembe jut számos más kudarc, nehézség. Például annak a társaságnak az esete, akik úgy döntöttek, tényleg közösen, hogy disznókat fognak tartani, egy közös helyen, és sorban gondozzák őket. És a haszonból a végén egyenlő arányban részesednek. Aztán hol egyik, hol másik nem jelent meg az adott időben a közös disznóknak enni adni. Okkal, joggal, mert ilyen-olyan alkalmi munkalehetőség adódott, amit nem lehetett elszalasztani, hiszen addig is élni kell, amíg a disznóprojekt haszna nem jön be. És eszembe jut az is, amikor egy pár száz fős faluban a kezdeti sikerek után úgy megszorodtak a szervezetek, hogy egy asztal köré kellett ültetni a szervezetvezetőket, és kooperációra kérni őket, hiszen világos volt, hogy anélkül nem megy. De nem jött össze, minden kis csapat/család maga akart nyerni. A többi ellenében.

Nekem ez az egyik gondom, ha nem is a válaszom arra a kérdésre, hogy megfelelő forma-e például a szövetkezet a szegénységben élő – akár cigány – csoportok megsegítésére. Az valószínűleg igaz, hogy ez nem etnikai hovatartozás kérdése. De hogy elvárható-e a szegény munkanélkülitől, hogy ne csak teljesítsen a munka frontján, hanem a közös ügyekbe is okosan, előrevívően szóljon bele. Hogy társ legyen, tag legyen a maga munkaszervezetében és ne egyszerű dolgozó.

Visszatérve az autonómiás kezdetekre. Egy idő után be kellett látnunk, hogy bár sok az ötlet, a kreativitás, legyen az raklapgyártás, seprűkészítés, boggyósgyümölcs-termesztés, disznóhizlalás, fűrészes-, asztalos- vagy kovácsüzem, illetve tetőfedés – az emberek stabil munkahelyre vágnak elsősorban. A bizonytalan kimenetelű vállalkozásokba csak azért mentek bele, az egész tervezési, egyeztetési procedúrát csak azért vállalták, mert erre volt lehetőség.

Az alapítványnak más irányba kellett volna esetleg elindulnia, talán más típusú programokat kellett volna kidolgoznia, lebonyolítania?

A korábban elmondottak nem jelentik azt, hogy az eredeti elképzelésünk – családi gazdálkodás, közösségi piacra termelés, majd egyéni vállalkozás három egymásra épülő lépcsője növekvő kölcsöntartalommal, a végén egy olyan megoldással, hogy az egyéni vállalkozás útját választó szervezeti tag, család a kölcsönt a szervezetnek fizeti vissza – ne válhatott volna be. Vagy akár ne válna be ma, de sajnos erre nincs forrás. A rendelkezésre álló indikátorfétistől terhelt elosztási rendszerben ilyenre nincs pénz, a magánalapítványi támogatások pedig megszűntek. Nincs lehetőség az inkubációra, a hosszas mentorálásra, rugalmas igazításra menet közben.

És mindez azt sem jelenti, hogy csupa rom, derékba tört élet maradt volna a támogatásaink után. Hiszen egyrészt a kölcsönök jó része megtért, és ez nagyon biztató jel – fontosnak tartották, hogy visszafizessék. A tevékenységek, az elsajátított technikák, ha megváltozott formában is, de az esetek jó részében túléltek. Az emberek új dolgokat tanultak, és az, hogy sikert arattak, nekik is, a környezetüknek is sokat számított. Ami pedig a demokrácia szabályainak tanulását, a közös döntés, az együtt dolgozás technikáit illeti – ha nem is számolhatunk be százszázalékos sikerről, ám – akár siker, akár kudarc volt az aktuális tapasztalat, úgy látom, kinél milyen mértékben, de beépültek. Elsődleges célunk volt, hogy az alávetett, és akkor éppen a rendszerváltás sokkját megelőző, megnyomorított cigány emberek közelebb kerüljenek ahhoz, hogy a saját sorsukat a kezükbe vegyék, hogy legalább vitassák a fejük felett születő döntéseket. Ez talán megtörtént. Akik pedig kiemelkedtek, elsősorban a szervezetvezetők vagy a szervezeti vezetőségek tagjai, a munka során megszerzett tőkéjüket (és itt nem elsősorban pénzre gondolok) könnyen váltották politikai tőkévé (lettek például megyei vezetők, vagy kisebbségi önkormányzati vezetők), majd akár üzleti kapcsolatokká. És az ő gyerekeik már aktívak az iskolában, diákönkormányzatokban, az anyák a szülői munkaközösségekben. Részt vesznek. Kiveszik a részüket. És végül is erről volt szó.

Véleménye szerint mit jelent, hogyan határozható meg ma Magyarországon a szociális gazdaság fogalma?

Valószínűleg mindaz, amiről eddig beszéltem, szociális gazdaság. Valami, ami ott van, abban a résben, ahol nincs „igazi” gazdaság, ahol nincs igazi piac. Ahol mindig szükség lesz a kívülről bevitt forrásra.

Ennek kapcsán egyébként újra elértem ahhoz a kérdéshez, ami mindig is izgatott, és most a szociális szövetkezeti forma kapcsán merül fel újra: nem tudom, nem látom, hogy vajon a szociális – azaz támogatott – formából lesz-e valaha is nem támogatott. Vajon a szociális szövetkezeti forma nem annak köszönheti-e a létezését, hogy van erre támogatás?

Megvilágítaná egy példával, mit ért ez alatt pontosan?

Megint csak autonómiás példák rémlenek fel. Jól teljesítő, érett, nálunk gazdaságilag többszörösen bizonyított, stabil menedzsmenttel rendelkező foglalkoztatási cigány civil szervezetek pályáztak a későbbiekben a mi támogatásunkat többszörösen meghaladó állami forrásokért. A nagy támogatás reményében továbbfoglalkoztatást vállalva. Sok-sok ember továbbfoglalkoztatását. Ezek a projektek nagyon nagy számban lettek kudarcosak. Pedig minden megvolt: a tapasztalat, az akarás, a pénz – de talán túl nagy volt a csábítás.

Ez manapság is így van, vagy legalábbis a rizikó ott van a levegőben: vannak források, vannak komoly források, amelyeket „kár lenne kihagyni”. Sokszor érzem úgy, hogy ellen kellene állni. De megértem, ha egyszer nincs kisebb, ha ez a nagyságrend, ha annyi jót, annyi értelmes dolgot is lehetne akár abból a sok pénzből csinálni, akkor ember legyen a talpán, aki nem kap a lehetőségért.

Emlékszem, amikor a kilencvenes évek második felében felelős magyar adományozó civilek azon gondolkodtunk, hogy mi lesz, ha elmennek az amerikai magánadományozók, nem lesz pénz, nem lesz forrás. És már akkor felrémlt, hogy van itt egy másik lehetőség is: túl sok pénz lesz. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy úgy kapkod levegő után a

civil szervezetek jó része, köztük a foglalkoztatási civil szervezetek is, hogy ha végül pénzhez jut, az túl sok lesz, azt már nem lesz képes menedzselni. Köztes helyzet pedig nincs.

Térjünk vissza még egyszer az eredeti kérdésre: megoldás lehet a szövetkezeti típusú együttműködés, a szociális gazdaság a cigányság foglalkoztatási, megélhetési problémáira?

Attól tartok, hogy ez a szociális gazdaságnak nevezett valami, különösen, ha csak ide terhelődik például az alulképzett, rossz testi-lelki állapotban levő falusi cigányság foglalkoztatásának gondja, külső támogatás nélkül, még hozzá alaposan megtervezett, rugalmasan folyósított támogatás nélkül, nem fogja tudni betölteni a szerepét.

Nem akarom megkerülni a választ: egyedüliként biztosan nem. El tudok képzelni egyes eseteket, szerencsés helyzeteket, amikor minden összejön, és sikerül olyan elhivatott embereknek összejönniük, akik megtalálják a megfelelő piaci rést is, amihez még a szakképzettség és a készségek is megvannak. Ott talán és akkor sikerülhet nekiindulni. De a fenntarthatóságában, a tömeges fenntarthatóságában erősen kételkedem. Bár ne lenne igazam.

Mégis mi lehet akkor a megoldás, milyen megközelítési módok, irányok, formák lehetnek sikeresek vagy kezelhetik a problémát?

Azt gondolom, hogy az alulról szervezés, a részvétel mindenképpen jó irány, de csak egy irány. Lentől, fentről, oldalról kell közelíteni a problémához, egyszerre és megszakítás nélkül, következetesen. Ad hoc, alkalmi, átmeneti megoldások csak fenntartják a marginalizáltságot. Azt is gondolom, hogy nagyon fontos, hogy a gazdaság szereplői belássák, hogy fenntartható csak akkor lesz a fejlődés, ha tartósan tekintettel vagyunk a lemaradókra, ha látjuk, hogy miből fakad a hátrányuk, hogy milyen mélységes szakadékok vannak, és ennek tudatában okos engedményeket tesznek. Sokoldalú támogatás kell, mert senkinek nem érdeke, hogy ez a szétszakadtság hosszú távon megmaradjon. Szerintem ez nem annyira forma, mint inkább szemlélet. A kormány szemlélete, az emberek szemlélete kell, hogy ebbe az irányba forduljon. Ilyen értelemben kellene a szociális – vagy mondjuk inkább: szociálisan érzékeny, a szociális problémákra érzékeny – gazdaságról gondolkozni.

A pénzübeli támogatáson túl az is fontos, hogy miképpen alakul a jogszabályi környezet. A szövetkezetekről szóló törvény módosításának anyagát nézegetve örömmel észleltem, hogy megszületett a foglalkoztatási szövetkezet fogalma. Ez kifejezetten a hátrányos helyzetben levő tagok számára való munkahelyteremtést szolgálja. Ugyanakkor olyan szociális szövetkezetként van definiálva, amelynek legalább 500 természetes személy és legalább egy országos nemzetiségi önkormányzat a tagja. Ez a méret megkérdőjelezi, hogy valóban öngazgató szervezetekre, szövetkezetekre gondolt itt a törvényalkotó. Tartalmi oldalról megnézve a dolgot aztán különösen világos, hogy másra gondoltunk: a foglalkoztatási szövetkezet „a munkafeltételek megteremtését elsősorban munkaerő-kölcsönzés, valamint munkaközvetítő tevékenység útján valósítja meg”. Nem kétséges, hogy a munkaerő-kölcsönzés, a munkaközvetítés fontos eszközök, de amikor én szociális gazdaságról, szociális szövetkezetéről beszélek, nem ilyesmi jár a fejemben.

Az interjút készítette Nizák Péter

Vladimír HYÁNEK

Czech social economy and social enterprises: Current Developments and Challenges

The paper describes the current developments in Czech social economy in the institutional context of Czech national economy. More generally, this paper deals with social economy and social enterprises as potential instruments for solving the crisis of the modern welfare states.

Firstly, the theoretical approaches and main economic theories that define the boundaries of the "social economy space" are analysed. In this paper, social economy is explained in connection with the concept of the nonprofit sector. Those concepts are analysed and compared both on the theoretical and the practical (applied) levels. We compare the strengths and weaknesses of both the concepts, as well as the common features of those institutional sets. Differences and contradictions between theories, real-life social enterprise principles and statistical evidence are examined. In fact, we try to answer the question of how the social economy concept is related to the nonprofit sector and, on the other hand, what are the criteria that distinguish them.

We introduce the basic facts concerning the Czech sector of social enterprises, as well as the Czech non-profit sector. We identify the main actors that define and influence social economy and third sector issues, describe and compare their goals, methods and power. We focus on public agencies, private non-profit and for-profit organizations, and the most important interest groups.

Next, we describe particular approaches to social economy that can be identified in the Czech context. We identify the ideological sources that arise from socio-economic literature, as well as approaches and theories adopted by the academics and scholars. We also pay attention to institutions that declare themselves to be part of social economy, such as social enterprises. Typical representatives of social economy are analysed, and special attention is paid to organizations employing mentally or physically handicapped people.

A separate part of the paper is dedicated to a traditional part of social economy – the cooperatives. Czech cooperatives used to play an important role in the socioeconomic life of Czech society in the era of so called First Czechoslovak Republic (1918–1939), but the history of Czech cooperatives is richer and older. Unfortunately, the communist regime completely destroyed the main principles of cooperatives, such as voluntary and open membership, democratic member control, member economic participation, autonomy and independence, etc. After the Velvet Revolution in 1989 cooperatives of all kinds re-emerged and they create a very interesting part of Czech economy. A great deal of them, however, are far from the initial ideas of the cooperative movement. The very often behave as traditional for-profit companies with no positive "social" overlap.

Keywords: social economy, social enterprise, cooperative, third sector

Vladimír Hyánek (born 1972) is the founding member of the Centre for Nonprofit Sector Research and the member of the Society for the Study of the Nonprofit Sector in the Czech Republic. He is a lecturer in the Department of Public Economics of Masaryk University in Brno. He graduated from the Faculty of Economics in Prague in 1995 and acquired his doctoral degree in 2001. Since 2012, he has worked as the manager of the Centre for Nonprofit Sector Research Project at the Faculty of Economics and Administration.

His research interests include relations between the third sector and the state and public sector theory. He teaches courses on the economy of NPOs, public economics and public choice.

E-mail: hyanek@econ.muni.cz

Vladimír HYÁNEK

A cseh szociális gazdaság és szociális vállalkozások: a legújabb kihívások

A tanulmány a cseh szociális gazdaságnak a cseh nemzetgazdaság intézményi kontextusában tapasztalható aktuális fejleményeit mutatja be. Általánosabb értelemben az írás a szociális gazdasággal és szociális vállalkozásokkal mint a modern jóléti államok válsága megoldásának lehetséges eszközével foglalkozik.

Először a „szociális gazdaság területének” határait kijelölő elméleti megközelítésekről és főbb közgazdaságtani teóriákról szólnak. Az írás a szociális gazdaságot a nonprofit szektor koncepciójához kapcsolódva vizsgálja. A két koncepciót mind az elmélet, mind a gyakorlat (alkalmazás) szintjén elemezzük és összehasonlítjuk. Összevetjük a két koncepció erősségeit és gyengeségeit, valamint az intézményi adottságok közös tulajdonságait is. Megvizsgáljuk az elméletek, a valóságos szociális vállalkozói alapelvek és a statisztikai adatok közti különbségeket és ellentmondásokat. Tulajdonképpen arra a kérdésre keressük a választ, hogy a szociális gazdaság koncepciója miként kapcsolódik a nonprofit szektorhoz, illetve melyek az őket egymástól megkülönböztető kritériumok.

Bemutatjuk a cseh szociális vállalkozói, illetve nonprofit szektor alapvető tényeit. Azonosítjuk a szociális gazdaságot, illetve a harmadik szektort meghatározó, azokat befolyásoló főbb szereplőket, bemutatjuk és összehasonlítjuk céljaikat, módszereiket és erejüket. Megvizsgáljuk a közigazgatás intézményeit, a magán nonprofit és for-profit szervezeteket, valamint a legfontosabb érdekcsoportokat.

Ezután szólnak a szociális gazdaság cseh kontextusban megjelenő különböző megközelítéseiről. Bemutatjuk a társadalmi-gazdasági szakirodalomban hivatkozott ideológiai forrásokat, valamint a tudományos szakemberek által használt megközelítéseket és elméleteket. Szólnak a magukat a szociális gazdaság részeinek, vagyis szociális vállalkozásnak tekintő intézményekről is. Górcső alá vonjuk a szociális gazdaság tipikus szervezeteit, különös tekintettel a mentális vagy fizikai fogyatékossgal élő embereket alkalmazó szervezetekre.

A tanulmányban külön fejezetet szentelünk a szociális gazdaság tradicionális szereplőinek – a szövetkezeteknek. Az ún. Első Cseh Köztársaság idején (1918–1939) a cseh szövetkezetek fontos szerepet játszottak a cseh társadalmi-gazdasági életben, a cseh szö-

vetkezetek története azonban ennél is régebbre nyúlik vissza. A kommunista rezsim, sajnos, teljességgel lerombolta a szövetkezetek fő alapelveit, mint például az önkéntes és nyílt tagság, demokratikus önkontroll, a teljes körű gazdasági tagi részvétel, az autonómia és függetlenség stb. Az 1989. évi bársonyos forradalmat követően a szövetkezetek különféle fajtái újraéledtek, és ma a cseh szociális gazdaság igen érdekes részét alkotják. Legnagyobb részük azonban messze került a szövetkezeti mozgalom kezdeti ideáitól. Gyakran tradicionális, a társadalmi „átfedést” nélkülöző for-profit cégekként viselkednek.

Kulcsszavak: szociális gazdaság, társadalmi vállalkozás, szövetkezet, harmadik szektor

Vladimír Hyánek (sz. 1972) a Nonprofit Szektor Kutatóközpont alapító tagja, a Cseh Nonprofit Szektort Kutató Társaság tagja. A brnoi Masaryk Egyetem Közsféra Gazdaságtani tanszékének oktatója. 1995-ben, Prágában a Közgazdaságtudományi Karon végzett, doktori fokozatát 2001-ben szerezte. 2012 óta a Közgazdaságtudományi és Közigazgatási Karon működő Nonprofit Szektor Kutatóközpont igazgatója.

Fő kutatási témája a harmadik szektor és az állami, illetve közsféra közti kapcsolatok. A nonprofit szervezetek gazdálkodása, a közsféra gazdaságtana és a közösségi döntések témakörében tart kurzusokat.

E-mail: hyanek@econ.muni.cz

Krzysztof CIBOR

Social economy sector in Poland and the role of non-governmental organizations in its creation and development

The article will concern the social economy sector in Poland: its specifics, history, legal framework in which it operates and the prospects for independence from the public funding. Activities that with hindsight we might call 'social economy' appeared on the Polish lands already in the 19th and early 20th century when the Polish cooperative movement emerged. Those ventures (even if they survived to the present time) changed radically as a result of more than 40 years of socialist economy and free market reforms coming afterwards. In this article we will briefly present the historical context of the social economy in Poland.

Currently, apart from the "old social economy" entities, a number of new forms are developed; vocational reintegration is their main objective. The non-governmental organisations play a significant role both in managing social enterprises and in coaching them. Basic facts on this topic can be found in this article.

The current increase of interest in the social economy in Poland began in the first years of 21st century with the advent of the European Union funding (EQUAL Community Initiative, European Social Fund). Since then, discussions on the definition, objectives and the "Polish model" of the social economy are ongoing. A few significant enactments (or their drafts, including above all the advanced draft of the act on social entrepreneurship)

lentős szerepet játszanak mind a szociális vállalkozások működtetésében, mind támogatásukban. A cikk felsorakoztatja az ezzel kapcsolatos alapvető tényeket.

Lengyelországban a szociális gazdaságra irányuló érdeklődés a XXI. század első éveiben, az EU-s támogatások (EQUAL közösségi kezdeményezés, Európai Szociális Alap) indulásakor élenkült meg. Azóta folynak a szociális gazdaság definíciójáról, céljairól és „lengyel modelljéről” szóló viták. Született néhány fontos törvény (vagy tervezet, különös tekintettel a szociális vállalkozásról szóló, előrehaladott állapotban lévő tervezetre); a szociális gazdaság beépül a nemzeti stratégiákba. A tanulmány röviden számot ad ezekről a kezdeményezésekről és jellegükről.

Annak ellenére, hogy rendszerszinten (mind a közsféra: Regionális Fejlesztési Minisztérium, Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium, mind a nem-kormányzati szervezetek oldalán) számos lépés történt, még mindig hatalmas szakadék tátong a szociális gazdaság hatóköre, ereje és legfőképpen a köztudatban való jelenléte között. Ennek kockázata az, hogy az EU-s források csökkenését sok szociális gazdasági intézmény nem fogja túlélni, és nem lesznek képesek megfelelni társadalmi kötelezettségeiknek.

A cikk beszámol a legfontosabb (jogi, szervezeti, pénzügyi stb.) fejlesztési tevékenységekről is, amelyek célja a fenti veszélyek kivédése, a nonprofit szervezetek (illetve azok szövetségei, egyesülései) szerepének hangsúlyozásával. A szociális gazdaság területén a szociális partnerek és közigazgatási szereplők bevonásával megvalósuló párbeszéd, valamint az ezzel kapcsolatos kihívások, veszélyek és lehetőségek elemzése ugyancsak fontos részét képezi jelen írásnak.

Kulcsszavak: szociális gazdaság, társadalmi vállalkozás, szövetkezet, harmadik szektor

Krzysztof Cibor 1975-ben született, a Társadalmi és Gazdasági Kezdeményezések Intézetében (FISE) dolgozik, amely egy Varsóban, Lengyelországban működő nonprofit szervezet. Főszerkesztője az ekonomiaspoleczna.pl portálnak, amely napi frissítésű, szociális gazdaságról, társadalmi vállalkozásokról szóló honlap. Emellett a munkaerő-piaci területen aktív nonprofit szervezetekről szóló bezrobocie.org.pl nevű online újság munkatársa is. Számos szociális gazdaságról és foglalkoztatáspolitikáról szóló publikáció szerzője, a FISE szociális gazdaságért szervezett konferencia képviselője, számos olyan civil szervezet kurátora, amelyek a szociális gazdaság, illetve társadalmi vállalkozások érdekeit képviselik nemzeti szintű, állami szervezetekkel folyó párbeszéd során. A Varsói Egyetemen szerzett diplomát kulturális antropológiából.

E-mail: kcibor@fise.org.pl

Boris STREČANSKÝ, Kristína STOLÁRIKOVÁ

Social Economy and Social Enterprises in Slovakia

The article provides an introduction into the evolution and different manifestations and understanding of the social economy concept in Europe and in particular in Slovakia as a post-communist country. It describes the discourse on social economy in Slovakia and draws attention to its insufficient intensity. The article presents key social actors that play

tására. Az anyag bemutatja a szlovákiai szociális gazdaság kulcsszereplőit, illetve azoknak a fő jellegzetességekkel kapcsolatos attitűdjeit is. Feltárja a szlovákiai szociális gazdaság-konceptió történelmi folytonosságait és töréseit, s számot ad azokról a releváns hagyományokról, melyek ma is hatnak ezen a területen, de közvetlenül nem kapcsolódnak a mai Szlovákiában a szociális vállalkozás újraélesztésére irányuló erőfeszítésekhez. A cikk külön kitékint a szövetkezeti mozgalomra, megmagyarázza annak természetét, valamint a kommunista éra azon kihatásait, melyek a mai szövetkezeti mozgalom és a szociális gazdaság elkülönülése felé hatnak. A cikk betekintést enged abba a hűbéri viszonyrendszerből fakadó történetbe, mely erősen befolyásolta a szociális gazdasággal és vállalkozással kapcsolatos közgondolkodást. Ez az eset háttérként szolgál a szociális vállalkozás jogi környezetének leírásához. Az utolsó részben a szerzők a jelenlegi helyzet kritikáját fogalmazzák meg, valamint bemutatják a szociális gazdaság-konceptió további fejlődésének lehetőségeit és korlátait Szlovákiában, beleértve a harmadik szektorban rejlő tartalékokat is.

Kulcsszavak: szociális gazdaság, társadalmi vállalkozás, szövetkezet, harmadik szektor, törvény.

Boris Strečanský 1967-ben született Pozsonyban. A Comenius Egyetem filozófia és történelem szakán végzett (1991) a XX. századi társadalomtörténet szakirányon. A londoni Metropolitan University-n szerzett posztgraduális diplomát a fejlesztési adományozás gyakorlata szakirányon (2008). 2006 óta a Filantrópia Központ nevű civil szervezet ügyvezető igazgatója, melynek társalapítója is egyben. A Központ donorok számára nyújt tanácsadást, illetve a filantrópia és a civil társadalommal kapcsolatos tudatosság erősítésén dolgozik. 2011 óta az Alliance folyóirat szerkesztőségi bizottságának tagja. A harmadik szektorral, a filantrópiával és a civil társadalommal foglalkozó kutatási beszámolók és publikációk társszerkesztője és társszerzője. 2011-ben társszerkesztőként vett részt annak, az államot és a civil társadalomban mutatkozó trendeket vizsgáló kutatási anyagnak az elkészítésében, mely a szlovákiai civil társadalom fejlesztését célzó stratégiai koncepció háttérül szolgált.

E-mail: strecansky@changenet.sk

Kristína Stoláriková 1988-ban született Pozsonyban. Társadalmi antropológiát tanul a Comenius Egyetem Társadalom- és Gazdaságtudományi Karán. Tanulmányai alatt több civil szervezetnél, így például a Memory Alapítványnál, a Nyílt Társadalom Alapítványnál és a pozsonyi Filantrópia Központnál dolgozott, ahol egyedülálló lehetősége van több szociális projekt lebonyolításában való részvételre. 2012 januárja óta a morális érzelmek politikai stabilitást befolyásoló hatásait vizsgáló kutatást végez. Előző kutatási programja a mentális betegségekkel élő emberek terápiás módszereire irányult.

E-mail: Kristina.stolarikova@gmail.com

András KELEN

Social enterprises in today's rural Hungary

This study aims at giving an account of the current changes in the small-scale food economy in Hungary. As a response to the instabilities and shortcomings of the global

economy, there is an underlying trend to localise the economy, to restore local markets and to enhance everything that originates in the region. In the typical case, localisation means reinforcing consumer awareness for quality and establishing cooperatives or other community self-help networks between peri-urban producers and their city-dwelling consumers.

For me, localisation is a parallel and by no means a substitute for globalisation. Local pools of resources are important for opening up opportunities of self-reliance and earning activity for the underemployed or unemployed. When analyzing the concept of local markets I will draw heavily on the theory of the Commons. In the case of communal self-help I refer to the seminal pattern of reciprocity.

The unfolding consumer-supported agriculture and the emerging small scale system of peri-urban food production are especially suitable to observe the numerous misunderstandings that accompany this important trend of finding a new equilibrium for the overall national economy. These mistakes – that often lead to a full-fledged anti-social economy – need to be discussed and eliminated before the Hungarian food economy can fully rely on its complementary drivers inherent in locality and thus come to European-level maturity and sustainability.

Keywords: common-pool resources; communal self-help models; bottom-up networks; community-supported agriculture; peri-urban agriculture; social economy; social entrepreneurship

Journal of Economic Literature classification number: A13, P13

Andras Kelen, head of department for Social Studies at the Budapest College of Management. An alumnus of the University Carl Marx in Budapest. Post-doc fellow at the University of Edinburgh in 1987. Fulbright scholar at Seton Hall University in 1992–93, author of several articles and a volume on the historical variants of voluntary work. Published a monography on gratis business models of the economy "The Gratis Economy" by Central european university Press in 2001. Author of the entry "Reciprocity" in Springer's International Encyclopedia of Civil Society, New York 2010. His current research interest relates various forms of the new Commons and entrepreneurship in the Social Economy. Dr Kelen sits at the board of the prestigious SozialMarie award slated for social entrepreneurs in Vienna and has helped establish the ProBono prize for emerging social enterprises in Hungary.

E-mail: kelen.andras@gmail.com

KELEN András

Szociális vállalkozások a mai vidéki Magyarországon

A tanulmány a közvetlen értékesítés fogalmát és bontakozó formáit járja körül a gazdaság-szociológia eszközeivel. A hazai szociális gazdaságnak ugyanis zászlóshajója ez az üzleti modell, amely a közösség-támogatta mezőgazdaság szélesebb koncepciójába illeszkedik. Az első ilyen formáció az (ős)termelői piac, amely adekvát formában nem önkormányzati közszolgáltatásként, hanem a résztvevők által menedzselte köztulajdonként,

afféle közjóként fogható fel. Ilyenek továbbá a városlakókból online verbuvált fogyasztói szövetkezetek, továbbá egyéb kísérleti minták, amelyek egy-egy gazda várható terméséből a kockázatviselés megosztásával kötnek le részesedést. Mindezek a kisléptékű élelmiszer-rendszerek a hagyományos kereskedelmet egy tartalmas személyes kapcsolatrendszerbe ágyazott árucserre kialakításával igyekeznek megkerülni a jobb minőség és a regionalitás jegyében.

Ennek kapcsán hangsúllyal tárgyalom a városkörnyék fogalmát, amely Erdei Ferenc óta van jelen a hazai tudományosságban, de az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság nemrégiben tett állásfoglalásának köszönhetően újra jövő elé néz, mert úgy segíthet a helyben megtermelt jövedelem helyben tartásában, hogy az nem vezet bezárkózó piacokhoz.

A tanulmány sorra veszi még azokat a munkaszervezeti formákat és intézményeket is, amelyek a közvetlen értékesítés kapcsán a foglalkoztatás szempontjából érdekesek lehetnek. Megvizsgálom a megrendelői oldalon jelentkező közétkeztetési és iskolai gyümölcsprogramokat, valamint a falusi vendégasztalhoz kapcsolódó beszállítói kereteket, önkormányzati vállalkozási kezdeményezéseket, amelyek a termelők integrálására, az értékesítés gondjainak átvállalására hivatottak. A fő tézis itt abban áll, hogy a közmunka jó esetben a szociális vállalkozás előképének tekinthető, rossz esetben inkább magának az antiszociális gazdaságnak. Míg a kevés igazi vállalkozási forma itt igen biztató, addig a méregdrága közmunkában megvalósított mezőgazdálkodás a központi állam mai és jövőbeni egyensúlyi állapotára tekintettel csak akkor fenntartható, ha nem nélkülözi az ún. tranzit elemeket – akkor viszont minden pénzt megér és legjobb, ha mihamarabb önjáró szociális vállalkozássá válik.

Kulcsszavak: közvetlen értékesítés; kisléptékű élelmiszer-rendszerek, termelői piacok; közjó; közösség-támogatta mezőgazdaság; városkörnyéki mezőgazdaság; szociális gazdaság; szociális vállalkozások

Journal of Economic Literature classification number: A13, P13

Kelen András, tanszékvezető, Általános Vállalkozási Főiskola. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen végzett, az edinburgh-i egyetemen folytatott post-doc tanulmányokat, majd Fulbright vendégprofesszorként a Seton Hall egyetemen tanított. Nemzetközi folyóiratokban számos tanulmányt (1981, 1986) és a gondolat kiadónál egy könyvet (1987) tett közzé az önkéntes munka történeti és jelenkori változatairól. Gazdaságszociológiai monográfiát írt „The Gratis Economy” címmel az ingyenesség jelentőségéről, szerkezetváltozásáról és üzleti modelljeiről a gazdaságban. Legutóbb pedig az „International Encyclopedia of Civil Society” egyik szócikkének megírásával bízták meg a reciprocitás szerepéről a gazdaságban. Kutatási érdeklődése a szociális gazdaság mellett jelenleg a természetadta köztulajdon új válfajainak vizsgálatára vonatkozik. A bécsi SozialMarie-díj egyik kurátora és a hazai ProBono-díj egyik alapítója.

E-mail: kelen.andras@gmail.com

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2012-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

■ The thirty third issue of the Civil Review is a special, thematic issue again. This time the issue focuses on the concept and characteristics of social economy and social enterprises. As in the case of the former issue, the country studies introduce what the situation are in the Visegrad countries (Poland, Czech Republic, Slovakia and Hungary). The studies explore what the specifics, history, operation, legal framework of the social economy is, and also how it can fit into the current societal and economic developments. The studies introduce who the key actors are, and what kind of answers the social economy can give to the current challenges.

As we see, the social economy, the social enterprises can regard as potential instruments for solving the crisis of the modern welfare states. We can experience a growing attention in these countries to use this model. Their tools, approaches, logics are different from the state or business sector, so they are very interesting for a journal, like Civil Review.

The Editorial Board of Civil Review

■ A Civil Szemle harmincharmadik száma ismét tematikus szám, melyet ezúttal a szociális gazdaság, társadalmi vállalkozások témakörének szentelünk. Az országtanulmányok az előző számhoz hasonlóan ismét a visegrádi országokban (Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország) tapasztalható helyzetet mutatják be: feltárják a szociális gazdaság specificumait, történetét, működését, illetve azt, hogy hogyan illeszthetők a jelenlegi gazdasági, társadalmi folyamatokba, mire szolgálhatnak válaszul, milyen szerepeket tölthetnek be, és kik a szektor szereplői.

Úgy véljük, a szociális gazdaság, a társadalmi vállalkozások olyan kísérletnek, eszköznek foghatók fel, amelyek a jóléti államokban tapasztalható válságjelenségekre adhatnak potenciális válaszokat. Napjainkban a visegrádi országokban növekvő figyelem kíséri a modell használatát, és mivel ez a modell nem az állam vagy az üzleti szektor közrendszerét, logikáját, megközelítésmódját használja, folyóiratunk, a Civil Szemle számára is különösen érdekesnek tekinthető.

A Civil Szemle szerkesztősége

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 1771786 334009